

2010 SZEP 15

54426
93/99 FI A19

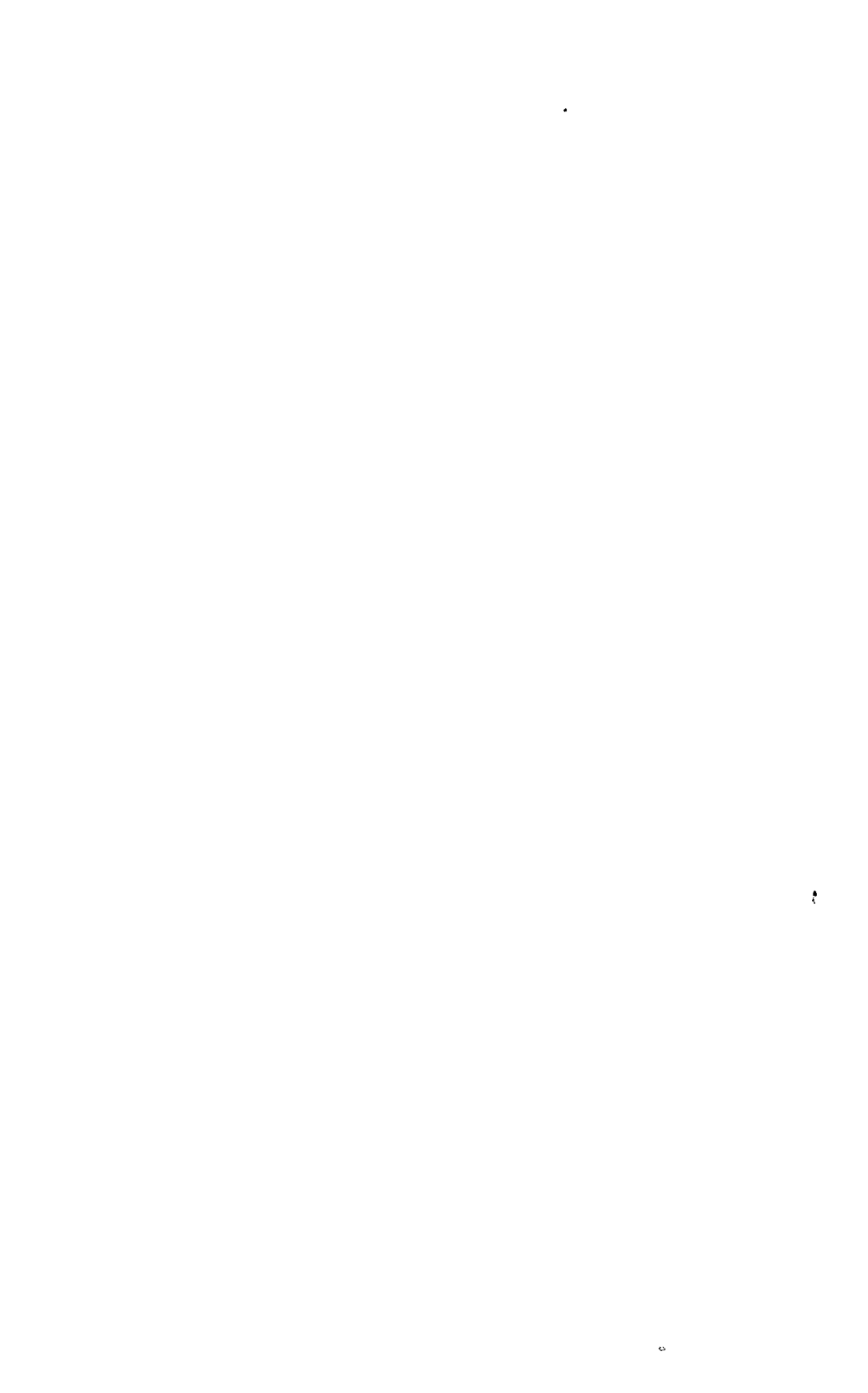
ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA ANTIQUA et ARCHAEOLOGICA

Supplementum XI.

**Szeged
Hungaria
2010**

Az Vörös-tenger körülhajózása

Egy ismeretlen alexandriai kereskedő útleírása
a Kr. u. I. századból

Fordította, az előszót, a jegyzeteket írta,
a térképvezetéseket készítette:

W. Salgó Ágnes

Bevezetés

„...A fénytelen ébent
India termeli, tömjénfát a sabaeusok adnak.
Mondjam a balzsamot is, melyet izzad az illatos ágbog,
és az akantusznak mindig üdezőldszínű barcsát?
Vagy hogy a lágy szösz az aethiopok ligetén hogyan öszül,
végül a sér-nép mint fésül puha selymet a fákról?
Szóljak esetleg az Óceanus melletti vidékről,
India berkeiről, végöbléről a világnak,
hol sose tud fák csúcán át nyíl vesszeje szállni?¹

Vergilius sorai az Augusztus-kori Rómának a szinte beláthatatlan messzeségig kitérő világméretű tanúskodnak, amikor az egyre messzebbre irányuló hajózás, a rohamosan bővülő kereskedelem és a viszonylag békés időszakok felerősítették a távoli vidékek megismerésének vágyát, s a messzi piacokról elérhetővé vált sok addig ismeretlen vagy csak óhajtott termék, fűszerféle és részben addig ismeretlen luxuscikk élvezete is.

Az ember örökös vágya, hogy mindig távolabb tekintsen. Vajon mi van a hegyeken túl, van-e föld az óceánon túl – ezek a kérdések évezredek óta foglalkoztatták az embereket, különösen akkor, ha még arra is gondoltak, hátha a mindennapi élethez szükséges ásványok, természeti kincsek gazdag lelőhelyeit találhatnák meg amott, vagy újabb területeket a növekvő lakosság letelepítésére, dúsan termő szántóföldeket, legelőket. Piacot is kerestek saját termékeiknek, hogy az ellenértékéért ritka, értékes áruval térhessenek haza; tudásvágy és haszonszerzés egymásba fonódva készítette távoli utakra a vállalkozó szellemű, elszánt kereskedőket és hajósokat.

„Hajózni kell ...!” – Róma és a keleti kereskedelem

A Kelet felé irányuló kereskedelmi utak és a hajózás írott források alapján több mint négy és fél évezredes múltat tekint vissza. Adatok vannak arra, hogy mezopotámiai hajók már a Kr. e. 3. évezred kezdetén eljutottak a mai Irak, Irán és Pakisztán déli partjai mentén haladva egészen az Indus torkolatáig, sőt indiaiak is megtették ugyanezt az utat. Kr. e. 2400 körül az egyiptomi fáraók is küldtek hajókat a Bab el-Mandeb szoroshoz, a Vörös-tenger déli torkolatához, sőt Afrika szarvához, a Guardafui-fokhoz is. A görögség és a nyugati világ Nagy Sándor hadjárata révén szerzett bővebb ismereteket Indiáról. Egyik kapitánya, az astypalaiiai Onésikritos és vele együtt Nagy Sándor barátja, Nearchos, a makedón flottával végighajóztak az Industól a Tigrisig, s tapasztalataikat mindketten lejegyezték. Munkáikból csak töredékek maradtak fenn más szerzőknél; Nearchos feljegyzéseit főleg Strabón és Arrianos használták fel munkáikban. A Kr. e. 4. század végén Seleukos Nikator a kisázsiai Megasthenést küldte követként Csandraguptához, a Maurja dinasztia megalapítójához

---

¹ Vergilius: Georgica II. 116–124. Lakatos István ford.

Pátaliputrába (Patnába), Seleukos fia, Antiochos Sotér pedig a plataiai Deimachost küldte Binduszarához, Csandragupta fiához és utódjához. Megasthenés több alkalommal is volt Pátaliputrában, s alapos ismereteket szerzett a Gangesz és az Indus közti terület földrajzáról, népeiről, városairól, szokásairól, hiedelmeiről. A Pátaliputrában időző dél-indiaiakról, kereskedőktől, diplomatáktól, sőt foglyoktól információkat gyűjtött az általa nem ismert déli területekről is. Műve, a négy könyvből álló Ἰνδική gazdag anyagát felhasználta Strabón is Geográfikájához, és fő forrásul szolgált Arrianos ugyancsak Ἰνδική című művéhez is, sőt az id. Plinius is hivatkozik Megasthenésre. De Indiából is indultak nyugat felé. Asókanak, aki kb. Kr. e. 273–232-ig uralkodott, a 13. számú sziklaediktumából tudjuk, hogy követeket küldött Indiából Szíriába, Egyiptomba és a görög szigetvilágba.

A karavánok és a hajóutak távoli vidékeket kapcsoltak össze, s a tengereken uralkodó természeti törvények alaposabb ismerete egyre inkább megvalósíthatóvá tette a nagyobb haszonra vágyó kereskedők, hajótulajdonosok kereskedelmi útjait addig elképzelhetetlen messzeségek felé is.

A görög örökséget átvevő rómaiak különösen Arábia és India iránt mutattak rendkívüli érdeklődést. A kereskedelem fontosságát kényszerű szükségből is természetesnek vették, hiszen híjával voltak gazdag gabonatermő földeknek, s a nép élelmezése Itálián kívüli beszerzést követelt. A legközelebbi gabonatermő hely Egyiptom volt, ahol az élénk kereskedelem révén az akkor ismert világ sok egyéb termékét is megismerhették. A rómaiak főleg Pompeius hadjárata révén ismerkedtek meg az Egyiptomba eljutó indiai árukkal. „Hajózni kell, élni nem kell!” (*Πλεῖν ἀνάγκη, ζῆν οὐκ ἀνάγκη*) – kiáltotta Plutarchos leírása szerint Gnaeus Pompeius, amikor a heves szélviharban a gabonaszállító hajók kapitányai vonakodtak elindulni.² Márpedig Rómának szüksége volt minél hamarabb gabonára, hiszen a várost éhínség fenyegette. A tengeri kereskedelem egyre fontosabb szerepet játszott a birodalom gazdasági életében, s a mindennapi élethez szükséges gabonán kívül rohamosan bővült a behozott áruk köre. Az actiumi csata után (Kr. e. 31) kerültek közelebbi kapcsolatba a keleti fényűzéssel, hiszen Kleopátra udvarában nagyon kedveltek voltak az indiai luxuscikkek, s ez az igény egyre növekedett. Kis-Ázsia, Szíria és Egyiptom meghódításával Róma kapcsolatba került a Kelettel, s a birodalom első két évszázada a keleti kereskedelem fellendülésének a korszaka volt.³

A Kr. e. 1. század végétől s különösen a Kr. u. 1. századtól megnövekedett ismeretek hatással voltak a római írókra és költőkre is, műveikben egyre több a mesés, kincsekben gazdag, távoli Indiára vonatkozó utalás, nem csupán a földrajzi és történetíróknál, hanem a költőknél is, a fent idézett Vergiliuson kívül Juvenalis, Martialis nevét is említhetjük példaként. A keleti kereskedelem vonatkozásában a földrajzi írók közül elsősorban a Kr. e. 1. századi Strabón műve fontos forrás, illetve természettudományos leírásai miatt a Kr. u. 1. századi id. Plinius Naturalis Historiája, de gondolnunk kell Ptolemaios térképészeti munkásságára is.

Arábia gazdagsága is közismert volt, „...ősidők óta lehetett hallani a gazdagságukról, hogy a fűszereket ezüstért és aranyért cserélik, és hogy a kapottakból semmit sem költenek

² Párhuzamos életrajzok. Pompeius 50. Máthé Elek ford.

³ Róma keleti kereskedelmi kapcsolatairól, a Periplus jelentőségéről és az újabb irodalomról ld. Sidebotham i. m.

külföldi dolgokra” – írta Strabón.⁴ A fűszereken kívül Arábia legfontosabb terméke a tömjén és a mirha volt. A tömjén elsősorban füstölőszerként volt fontos kellék szertartásokon, ünnepeken, de a fejlett római „kozmetikaipar” is változatosan használta fel illatszerek, balzsamok, kenőcsök készítéséhez. A mirha ugyancsak kozmetikumok, illetve gyógyszerek alapanyaga volt. Miután a rómaiak Kr. e. 30-ban elfoglalták Egyiptomot, s a bőséges gabona-termés révén Róma élelmezése már biztosítva volt, további célként a nagy birodalom megvalósításának tervében egyre jelentősebb szerepet kapott az Arábia felé irányuló terjeszkedés gondolata. Ennek révén Róma részesedhetett volna a kelet mesés gazdagságában. Első nagy cél az volt, hogy eljussanak az Arab-félsziget déli, termékeny szegélyére, amit nem ok nélkül neveztek görögül Eudaimón Arabiának, latinul Arabia Felixnek. Boldog is lehetett ez a vidék, főleg a tőle északra húzódó hatalmas sivatagos területtel, Arabia Desertával összehasonlítva. Augustus ezt a termékeny, fűszertermő és kereskedelme révén igen gazdag vidéket Róma protektorátusa alá akarta vonni, ami, ha sikerül, lehetővé tette volna, hogy az addig az arabok felügyelete alatt álló, egészen Indiáig irányuló kereskedelem a rómaiak fennhatósága alá kerüljön. A hódítási kísérletre végül az ethiopiai hadjárat során érkezett el a megfelelő alkalom Kr. e. 26/25 táján, s a hódító sereg fővezére Aelius Gallus, Strabón barátja, Egyiptom prefektusa lett. A kísérlet csúfos véget ért, a rómaiakat a forró éghajlat, a víz- és élelemhiány, a skorbut és az ellenfél által megmérgezett kutak egyaránt pusztították, végül csak a vágyott Eudaimón Arabia határáig értek el, nem tudták elfoglalni a vele azonos nevű várost, a mai Adent, bár a Periplus szerzője tévesen megemlíti ezt a 26. fejezetben. A megtizedelt sereg Augustus parancsára visszavonult, Myos Hormosba hajóztak, majd gyalog Koptosba vonultak, s végül a Níluson felhajóztak Alexandriába. Mindenesetre az augustusi propaganda nem ismerte el a vereséget, de az is tény, hogy a vesztes háborúnak lett egy valóban hasznos következménye: Rómának sikerült az Arábia déli részén lakó homeritaeusokkal és sabaeusokkal mindkét fél számára előnyös szerződéseket kötnie, helyreállt a béke, s a helyi uralkodókkal baráti lett Róma viszonya. Mindez azt eredményezte, hogy a kereskedelmi kapcsolatok is fellendültek, Róma vágya tehát részben mégis csak teljesült: felügyelhette az egészen Indiáig futó kereskedelmi utakat. Lehet, hogy élete végén Augustus ezért érezte úgy, hogy az arabiai hadjárat a katonai tények ellenére mégis sikeres volt, amint ezt Augustus időskori életösszegzésében, a Res Gestae Divi Augusti-ben olvashatjuk?⁵

A Róma által is felügyelt kelet felé irányuló kereskedelmi utak révén a távoli vidékek luxuscikkei egyre több vásárlóra találtak a Római Birodalomban. Róma és India között csak Augustus uralkodása idején jött létre a közvetlen kapcsolat, jóllehet, amint fent említettük, a hellenisztikus államok és India között gyakori volt a követjárás. Az augustusi béke hatására megnőtt az igény a különleges fűszerek, illatszerek, drágakövek és egyéb luxuscikkek iránt. Augustus ugyan minden erejével meg akarta őrizni az ősi erényeket, a korszellem ellen nem sokat tehetett. Az id. Plinius a Kr. u. 1. század közepén arról panaszkodott, hogy évente kb. 50 millió sestertius áramlik Indiába az onnan hozott árukért (Naturalis hist. VI. 101). A császárkor kezdetén az indiai árukért a rómaiak nem tudtak cserébe árut küldeni, pénzzel fizettek értük. A legkorábbi római pénzek, néhány köztársaságkori, kizárólag Észak-Indiában kerültek elő, a kusának idejéből, akik a Kr. előtti és utáni első században uralkodtak, és Ró-

⁴ 16, 4, 22, Földy József ford.

⁵ A dél-arabiai hadjáratról magyarul ld. Székely 151–161.

mával nagyrészt a Selyemúton folytatták kereskedelmüket. Az áruikért kapott római arany-pénzeket saját fizetőeszközükké alakították át.

A császárkorban egyre nagyobb mennyiségben áradt a pénz Indiába, igen sok arany- és ezüstérme került elő a tamil királyságokból Augustus és Tiberius képmásával. Tiberius mér-sékelni akarta a keleti selymek és drágakövek használatát és behozatalát, mert nem tetszett neki, hogy annyi pénz áramlik ki a birodalomból. Panaszának jogosságát igazolják a pénzle-letek is: a Dél- és Nyugat-Indiában talált Tiberius-kori pénzek száma többszörösen megha-ladja az Augustus korából származókéét. A Római Birodalomból kiinduló kereskedelem leg-távolabbi célpontjaiban, a mai Kerala és Tamil Nadu államok területén folyó ásatások igen gazdag római pénzleleteket tártak föl a szárazföld belsejében is. Így 1974 táján több ezerre tehető rézpenz került elő Karur környékén (Kerala államban) Marcus Aurelius és Theodosius császár idejéből, majd jelentős kincs került elő 1992-ben Soraiyappatuban, Tirukkoyilur közelében (Tamil Nadu államban): 200 római aranypenz Tiberiustól Caracalla uralkodásáig, köztük Hadrianus (42 db), Antoninus (63 db), Nero (18 db), Vespasianus (20 db) és Titus (15 db) idejéből. Tirukkoyilur volt a helyi dinasztia központja, a Ponnaiyar folyó partján feküdt, melynek tengeri torkolatánál volt a jelentős kikötő, Arikamedu és a Periplusban is szereplő Poduké (l. 60. fejj.).⁶

A régészeti kutatások bizonyítottá tették, hogy a Kr. u. 1. századig a nyugati hajók csak Dél-India nyugati partvidékéig jutottak el, s onnan részint szárazföldi úton, főképp a Pálghát-hágón át, részint helybeli hajósok közreműködésével küldték tovább az árut Dél-India keleti partvidékére, ahol a legjelentősebb város Poduké volt, a mai Pondicherry, melynek közelé-ben feltárták az Arikamedu települést gazdag római leletekkel (l. 60. fejj.) Itt az 1940-es években kezdődött ásatások során nagy mennyiségű római amfora és vörös mázas cserép-edény (*terra sigillata*) került elő. A város fontos terméke volt az üvegyöngy, amihez az alapanyagot, a nyers üveget nyugatról importálták, helybeli kézművesek dolgozták fel, és adták el messzi vidékekre. A távolabbi területekről, így a Kínából érkező áruk – leginkább selyemszövet és selyemszál – részben szárazföldi úton (Selyemút), Turkesztánon, Baktrián és Perzsián keresztül, részben helybeli hajókon érkezett az indiai kikötőkbe, s onnan átrakva nyugatról érkező hajókra tovább haladt akár egészen Rómaig.

A római kereskedelem szempontjából a legjelentősebb indiai város Barygaza volt (a mai Bharuch), amely kereskedelmi központként, távoli vidékek áruinak gyűjtőhelyeként is működött. A szárazföld belsejében levő városok is, mint például Minnagara, Ozene, Tagara, és a satavahanák fővárosa, Paithana, Barygaza közvetítésével kapcsolódtak a nemzetközi kereskedelembe.⁷ A szárazföld belsejében, ahol lehetett, folyókon, illetve többnyire inkább a szárazföldi utakon hatalmas, ökrök vontatta szekerekkel szállították az árut a tengerparti kikötőbe. Barygaza tehát igazi gyűjtő és elosztó hely volt, nemzetközi kereskedelmi központ, melynek raktárai megteltek gabonával, rizzsel, szeszamolajjal, jó minőségű pamutanyaggal és annak legfinomabb változatával, a római hölgyek által annyira kedvelt muszlinnal, amit a ró-maiaiak szálló könnyűsége miatt *ventus textilis*-nek vagy *nebula*-nak neveztek, s amiből a leg-jobb a Gangesz vidékéről származott, ezért „gangeszinek” is hívták (l. Periplus 63. fejj.). A sok Barygazába érkező drága termék között voltak féldrágakövek is, sőt fāradságos szárazföldi

⁶ Karttunen 1995, 88–89.

⁷ Vö. Njammasch i. m.

úton Kasmírból és a messzi Hindukus vidékéről származó nárdusolaj s egyéb többnyire luxuscikk, továbbá értékes faanyag és elefántcsont is, hogy azután a hosszú tengeri út után majd Alexandriában és Rómában találjanak vevőre. A Barygazában kirakott, nyugatabbról származó áruk között főképp alapanyagok voltak, elsősorban olyanok, amelyekből vagy kevés volt Indiában, vagy egyenesen hiánycikknek számított, így például ón, ólom és réz, amiket főleg a helyi pénzveréshez importáltak. De Indiába is érkeztek luxuscikkek, pl. korall, topáz vagy a hölgyek szemfestéséhez használt kozmetikum, az arzénszulfid is. Fontos árucikk volt a bor, melyből több fajta is kedvelt volt, érkezett ide itáliai, laodikeiai és arábiai is. A nagy borbehozatalról az ún. Nikanór-archivumban fennmaradt osztrakonok is tanúskodnak. A messzi és kockázatos hajóút és a kiváló minőség miatt az itáliai bor különösen drága volt, nem véletlen, hogy a helyi királyoknak szánt ajándékok között is ez szerepelt, s csak a leggazdagabbak vásárolhatták meg. Az itáliai bor az ókori Indiában olyan státusszimbólumnak számított, mint manapság a valódi, kiváló minőségű skót whisky.

Dél-India kereskedelmének a Barygazától délre levő kikötők voltak fontos gyűjtőhelyei: Muziris (ma Cranganore) és Nelkynda (talán Niranom), melyek megint a belsőbb, szárazföldi területek termékeit is forgalmazták. Nárdusolaj és mindenek fölött a bors volt a legfontosabb cikkük, ez utóbbi egyébként a legjelentősebb árucikknek számított az India és Róma közti kereskedelemben. A nyugatra irányuló rakományokba bekerültek a drágakövek is, berill, gyémánt, zafir, igazgyöngy és a díszítőművészetben oly nagyon kedvelt elefántcsont és teknőspáncél is. S bár az első században a nyugati part déli részénél nem jutott tovább a közvetlen kereskedelem, szárazföldi kapcsolatok révén mégis eljutottak a római kerámiák, nyersüveg még a keleti part kikötővárosaiba is, főképp a kiemelkedő jelentőségű Arikameduba s onnan tovább keletre, egészen Kínáig, majd onnan, a távoli keletről az ottani keresett cikkek indultak visszafelé, részben szárazföldi karavánutakon, részben helybeli hajókon, dzsunkákon vagy egyéb távol-keleti hajótípusokon Nelkynda, Muziris vagy Barygaza kikötőibe. Arikamedu, amint említettük, különösen a nyugatról importált nyersüvegből készített üvegyönggyártásáról volt híres, ezenkívül Hátsó-India és a szigetvilág felé irányuló kereskedelemben játszott nagyon fontos közvetítő szerepet.⁸

A Kínáig terjedő kereskedelemben az imént felvázolt hosszú útvonal számos közbülső szakasza is fontos volt. Jelentős volt a forgalom Afrika, Arábia és India között, s egy a Földközi-tengertől induló hajó a messzi Indiába tartva a közbeeső területeket is elláthatta kereskedelmi árukkal, illetve termékeiket tovább is vitte. Így szállítottak fűszereket és füstölőszeret Arábiából nem csupán Alexandriába vagy akár Rómába, hanem Kelet felé, Indiába is.

Ennek a rendkívül eleven világkereskedelmi tevékenységnek dokumentuma a Periplus, melynek olykor problémás természetrajzi vonatkozásait az id. Plinius Naturalis Historiájának 6. könyvével vethetjük össze, szükségesü földrajzi leírásait Strabón Geográphikájának leíró részeivel egészíthetjük ki.⁹

---

⁸ Az indiai kapcsolatokra és ezek forrásaira vonatkozó szakirodalom rövid összefoglalását ld. még Ray 1995.

⁹ Magyarul a témáról bővebben ld. Székely i. m.

A hajózás technikai feltételei

A rómaiak, ellentétben a föníciaiakkal és a görögökkel, nem voltak hajós nemzet; sokáig nem is merészkedtek a tengerre, sőt Kr. e. 326–325-ben megállapodtak a neapolisi görögökkel, hogy ha szükséges, a görög hajóraj a rómaiak rendelkezésére áll. De azért később mégis megtanulták a hajóépítést, részben a punoktól, részben pedig a görögöktől. Először főleg hadihajókat építettek, melyeket evezősök működtettek, de kedvező szél esetén a vitorlákat is felhúzták, a kereskedelmi hajók viszont szinte kizárólag vitorlások voltak. Ez utóbbiak mérete 500 tonna körüli volt, de Augustus uralkodásától kezdve egyre nagyobb hajókat építettek a gabonaszállítások lebonyolítására. A part menti szállításra használt hajók kisebbek voltak, 100-200 tonnásak, kb. 6 m szélesek, 20 m hosszúak, s merülésük 4,5 m volt. Összehasonlításképpen érdemes megjegyezni, hogy a Santa Maria, Columbus zászlós hajója mindössze 23 m hosszú, 6,7 m széles és 120-130 tonna ürtartalmú volt, de megemlíthetjük a Mayflowert is, amely Amerikába szállította az első telepeseket (120 embert) 1620-ban, ez mindössze 180 tonnás volt. Az Egyiptom és Itália közti gabonaszállításra egyre nagyobb hajókat építettek, ilyen volt az az Isis nevű hajó is, melyről a Kr. u. 2. században Lukianos tudósít – ez 54 m hosszú, 13 m széles és 2671 tonna ürtartalmú volt. Az átlagos gabonaszállító hajók 7-800 tonnásak lehettek, egy ilyen vitte Pál apostolt is fogolyként Rómába, mert a kereskedelmi hajók utasokat is szállítottak. Az egyiptomi gabonaszállító hajók és általában az értékesebb rakományok nem Róma kikötőjébe, Ostiába érkeztek, mert az a Tiberis iszaposodása miatt veszélyes volt a kereskedelmi hajók számára, hanem Puteoliba. Itt Augustus császár hatalmas raktárakat is építtetett a kikötőben. Puteoli volt tehát a célállomása az alexandriai és szíriai hajórakományoknak, s egyben fontos elosztóhely a provinciákba irányuló kereskedelem számára. Az ókori hajózásnak, a hajótípusoknak gazdag irodalma van, ami az újabb és újabb régészeti anyag révén állandóan bővül.¹⁰

Hosszú ideig csak arab és indiai hajósok merték átszelni az Afrika keleti partja és India közti Arab-tengert, s az első nyugati (görög) hajós, aki ezt a veszélyes utat megtette, egy bizonyos Hippalos volt. Rájött az arabok és indiaiak féltve őrzött titkára, a rendszeresen fújó monszun törvényszerűségére, vagyis arra, hogy az Arab-tengeren a téli hónapokban északkeleti szél fúj, a nyáriakban pedig délnyugati. A szelek járását kihasználva, a legmegfelelőbb irányt és időpontot kiválasztva, könnyebben át lehetett kelni a hatalmas vizen. Hippaloszról a Periplus is ír az 57. fejezetben, s az id. Plinius is beszámol róla (6, 100.). Hippalos a kutatás jelenlegi állása szerint a Kr. e. 2. század vége felé élhetett.

Alexandria, az ókori világ kereskedelmi központja

Róma keleti kereskedelmében Alexandriának különösen nagy szerep jutott. A kereskedők a városból a csatornán keresztül elhajóztak a Nílus kanobisi ágához, majd azon dél felé hajózva kb. 11 nap múlva elérték Kaenopolisig (Kenah) és Koptosig (Keft), e két városból árujukat tevekaravánon vitték tovább a Vörös-tenger partjára, a Kaenopolistól 6-7 napi útra levő Myos Hormosba, vagy pedig a Koptostól 12 napi járásra levő Berenikébe. A hajózás fontosságának felismerése vezetett Bereniké alapításához is. Több város is létezett ezen a néven, de a Periplusban arról a Berenikéről van szó, amelyet II. Ptolemaios Philadelphos (Kr. e. 308–246) alapított Kr. e. 275-ben a Vörös-tenger partján, anyja, I. Bereniké tiszteleté-

¹⁰ Ld. bővebben Casson 1994., ill. az indiai térségben használt hajótípusokról: Schlingloff i.m.

re a mai Ras Banas közelében, mintegy 300 km-nyire keletre Assuántól és 800 km-nyire délre Suezről. A kikötő alapításnak különös oka volt: szükséges volt az elefántok szállításához. A Ptolemaiosok ekkor éppen háborúskodtak a szeleukidákkal, akik elzárták előlük az Indiába vezető szárazföldi utat, így onnan nem érkezhettek a hadviselésükben nagy sikerrel használt, idomítható elefántok. Ezért elhatározták, hogy Afrika keleti területéről, a mai Kelet-Szudán, Eritrea és Etiópia területéről megfelelő méretű hajókkal (elephantagói) fognak szállítani afrikai (nehezebben idomítható!) elefántokat észak felé, az új kikötőbe, Berenikébe. Onnan majd biztosított szárazföldi úton vezetik őket tovább a keleti sivatagon keresztül a Nílus völgyébe, igénybe véve a védett víznyerő helyeket, amelyek a karavánok számára is életfontosságúak voltak, és központi védelem alatt álltak.

Az Egyiptomban folyó ásatások a kereskedelemre vonatkozóan szintén sok fontos bizonyítékot tárnak föl. Az egykori Bereniké területén, a Vörös-tenger egyiptomi partján és a sivatagban folyó rendszeres feltárás nemzetközi összefogással 1994-ben indult, s jelenleg is folyik, főleg lengyel és amerikai résztvevőkkel. Az Alexandriából, illetve a közvetítésével akár Rómából is érkező árukat is befogadhatták egykor azok a hatalmas raktárépületek, melyeknek alapjait néhány éve tárták föl az ásatási területen. A feltárás eredményeiről és legjelentősebb leleteiről az interneten is lehet olvasni.¹¹

A rómaiak ritkán merészkedtek tovább Kis-Ázsiánál, fő kereskedelmi bázisuk Alexandria maradt. A város élénk kereskedelméről a Kr.e. 1. századi Strabón a következőket írta: „A város gazdagságának fő oka abban rejlik, hogy egész Egyiptomban ez az egyetlen hely, amely mindkét szempontból kedvező helyzetben van, egyrészt jó kikötője miatt a tengeri, másrészt a szárazföldi kereskedelem szempontjából, mert a folyó mindent kényelmesen szállít és gyűjt össze olyan helyre, amely a lakott földnek a legnagyobb kereskedelmi piaca. ... Azelőtt 20 hajó sem mert az Arab-öblön átvitorlázni, hogy a szorosokon túl jusson, most pedig nagy hajóhadakat küldenek Indiáig és az aithiopiai hegyfokig, s onnan a legértékesebb árukat hozzák Egyiptomba, innen meg tovább küldik más vidékekre, úgyhogy kétszeres vám folyik be: a behozatali és a kiviteli; a nagy értékű áruknak a vámjuk is nagy. Azonkívül egyedárusító szerepe is van, mert úgyszólván Alexandria az egyedüli lerakodó helye az ilyen áruknak, s csak onnan szállítják azokat külföldre.”¹²

A Vörös-tenger partján levő Myos Hormosból kiinduló nagy számú hajóról is ír Strabón: „S miután újabban a rómaiak hadseregükkel Boldog-Arábiába is betörték – vezérük Aelius Gallus volt, a mi kedves barátunk – és az alexandriai kereskedők a Níluson és az Arab-öblön keresztül egészen Indiáig elhajóztak, kortársaink ezeket a vidékeket is sokkal alaposabban megismerhetik, mint elődeink. Amikor ugyanis Gallus volt Egyiptom helytartója, s én az ő társaságában egészen Syénéig és az aithiopiai határig fölhajóztam, hallottuk, hogy Myoshormosból 120 hajó indult Indiába, míg azelőtt a Ptolemaiosok uralkodása alatt általában csak keveseknek volt bátorságuk odahajózni és indiai árucikkeket behozni.”¹³

A hajózás mindig is veszélyes foglalkozás volt, s az is marad. A mai értelemben vett Vörös-tenger is ezer veszélyt tartogatott a hajósok számára, nem is beszélve az Indiáig vezető út többi szakaszáról. Az egyiptomiak mindennapi életébe bepillantást engedő papirusztö-

---

¹¹ <http://www.archbase.com/berenike> [2010. febr. 18-i állapot]

¹² Geógraphika, XVII. 1, 13. Földy József ford.

¹³ Il. 5, 12. Földy József ford.

redékek között egy hajózással kapcsolatos magánlevél töredékét is megőrizte a sivatag homokja. Értékes lelet az a Kr. u. 97-re, Nerva császár uralkodási évének megjelölésével datált papirusz, amit még 1931-ben vásárolt Michael Ivanovich Rostovtzeff és Charles Bradford Welles Kairóban, és jelenleg a Beinecke Rare Book and Manuscript Libraryben (Yale University) őrzik. Ebben a levélben, mely több szempontból is igen fontos, arról olvashatunk, hogy írója, valószínűleg nem kellően ügyelve a monszon törvényszerűségére, társaival a vörös-tengeri utazásuk időpontját kissé rosszul választhatták meg, s ennek következtében rossz irányból kapták a szelet, s majdnem odavesztek.¹⁴

A kereskedelmet pontosan megfogalmazott szerződésekben rögzítették, ennek rendkívüli jelentőségű bizonyítéka került elő 1980-ban Alexandriában, egy régiségkereskedésben. Az ún. Bécsi papirusz (P. Vindob. G 40822), egy 38 x 27 cm méretű papirusz, ami mindkét oldalán fekete tintával írt görög nyelvű szöveget tartalmaz, s a Kr. u. 2. századra datálható. Egyik oldalán egy hajónak az indiai Muzirisban megfogalmazott kölcsönbérleti szerződését tartalmazza a teljes útvonallal Indiától Alexandriáig, a másik oldalán pedig az Alexandriából küldött szállítmányt írja le a vámeljárással együtt.

A kereskedelmi ügyletekhez fontos információkkal szolgálnak azok a gazdag ostrakonleletek, melyekre rövidebb szerződéseket, feljegyzéseket írtak. Ilyeneket tartalmaz az ún. Nikanór-archívum, mely a Kr. e. 18–Kr. u. 69 közötti időszak Egyiptomban működő kereskedőiről, közvetítőiről szolgál fontos adatokkal. Magyarul is olvashatunk ezekről Székely Melinda fent említett munkájában, melyben az id. Pliniusnál olvasható India-leírást s ennek összefüggéseit vizsgálja.

A Vörös-tenger körülhajózása (Περὶ πλους τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης) című munka és szerzője

Az Alexandriából kiinduló, római árut is szállító Kr. u. 1. századi kereskedelemnek a legfontosabb korabeli dokumentuma a Vörös-tenger körülhajózása (Περὶ πλους τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης) című görög munka, melynek közismert latin címfordítása: *Periplus Maris Erythraei*. A *Periplus* szó görögül „körülhajózást” jelent, s egyben egy a Kr. e. 5. századtól ismert műfajt is jelöl, olyan leíró munkát, mely egy hajóval megközelíthető adott térség földrajzi jellegzetességeit, érdekességeit írja le, olykor az ott lakókról szóló beszámolóval együtt. A címben olvasható görög földrajzi név, Ἐρυθρὰ Θάλασσα jelentése: „Vörös tenger”, de ókori értelemben nem csupán a mai földrajzi fogalmaink szerinti Vörös-tengerről van szó, hanem ennek tágabb értelmezéséről, melybe akkor beletartozott a mai Vörös-tengeren kívül a mai Indiai-óceán jelentős része, az Arab-tenger és a Perzsa-öböl is. A számos egyéb görög útleírás (*periplus*), közöttük a Földközi- és Fekete-tengert leíró Scylax műve (Kr. e. 4. század) vagy Arrianosnak a Fekete-tenger partvidékét bemutató munkája (Kr. u. 2. sz.) megegyeznek abban, hogy elsősorban hajósoknak szóltak.

Az anonym alexandriai szerzőtől származó *Periplus* a maga nemében egyedülálló, hiszen valójában nem a szó klasszikus értelmében vett útleírás, hanem egy kereskedő pontos útmutatása a távoli Indiáig, sőt az azon túli messzi Kínáig vezető hajóutakról. A hajósoknak voltak fontosak a szerző által közölt információk: mely időpontokban kell útra kelni, melyek a horgonyzásra alkalmas partszakaszok, védett öblök. Beszámol a közbeeső állomásokról,

---

¹⁴ Peppard 194 és 196.

hiszen a kereskedőket elsősorban az érdekelhette, melyek az kikötőkben vásárolható árucikkek, milyen azok minősége, kik az adott terület helyi uralkodói, mit lehet egy adott területre szállítani, s olykor az egyes helyi jellegzetességekről, szokásokról is ír, de igen röviden. A szomáliai partvidék kapcsán például azt is megemlíti, hogy az ottani kereskedők kitartóan alkudoznak (9. fej.). A korabeli rabszolgakereskedelemtől is olvashatunk szűkszavú adatokat: a szomáliai tengerparton levő Malaóból időnként szállítottak rabszolgákat további célpontokba (8. fej.), Szokotra szigetén rabszolgánőkben volt hiány, ezért „csereárúként” nőket is vittek oda (32. fej.), de az Arábiába és indiai Barygazába szállított „árúk” között is szerepelnek a rabszolgák (36. fej.), másutt pedig megemlíti, hogy a helyi király háreme számára zenész fiúk és szép lányok is a rakomány részét képezték (49. fej.).

A hajósoknak és kereskedőnek egyaránt fontos volt a biztonság. A szomáliai partvidékről írva például megjegyzi, hogy Mundu kereskedőhelynél a legbiztonságosabban a szárazföldről közeli sziget mentén lehet horgonyozni (9. fej.). A kalóztámadás is állandó veszélyt jelentett, ennek veszélyére is figyelmeztet India nyugati partvidékének egyes szakaszainál (53. fej.). A munka tehát elsősorban kereskedőknek, részben pedig hajósoknak íródott, de olykor e két funkciót ugyanaz a személy is betölthette. Az útvonal jelentős részét a szerző nem csupán hallomásból, mások elbeszélése, hanem személyes tapasztalatai alapján, szemtanúként írja le, s ez külön értéke a munkának. Néha tesz megjegyzéseket az adott térség lakosainak karakterére is, s azt is közli, hogy milyen típusú kormányzás alatt állnak, de mindezek az információk nem az akkor sem teljesen ismeretlen „turizmus” céljából íródtak, hanem kizárólag a minél gördülékenyebb és váratlan nehézségeket elkerülő kereskedelmi tevékenység érdekében.¹⁵

Az élővilágról is sok adatot olvashatunk munkájában, de ezeket sem azzal a céllal írhatta a szerző, hogy az ókori ember kíváncsiságát elégítse ki; nem szórakoztatni, gyönyörködtetni akar a távoli földrészek exotikumaival, hanem csupán azokat a jellemzőket közli, amelyek általában a hajózás szempontjából fontosak: a part mentén hajózva felismerhetővé teszik a vidéket, táplálékkul szolgálhatnak, mint pl. a Szokotrán található hatalmas gyíkok, amik valószínűleg varanuszok lehettek (30. fej.). Nagyon jellemzőek azok a szövegrészek, ahol a szerző a kígyókról ír. Mindegyik szöveghelyen velük összefüggésben szerepel a *σημείον* szó (jelentése 'valaminek a jele'), tehát csak akkor és azokat a kígyókat említi meg, amikor és amelyek a hajózás szempontjából jelzés értékűek, például a szárazföld közelségét jelzik. Elefántokról is akkor olvashatunk, amikor olyan helyre érünk az utazásban, amely az elefántcsont-kereskedelemben töltött be jelentős szerepet: Adulis említésekor (4. fej.) és Désaréné, a mai Orissa említésekor (62. fej.), ahol egy egyedi elefántfajta él.¹⁶

A szerző a bejárt területek sok érdekességét említhette volna, ha szándéka lett volna, de csak egyetlen kulturális szempontú figyelemfelkeltés olvasható művében, a 41. fejezetben: „Ezek a helyeken mind a mai napig fennmaradtak Alexandros hadjáratának jelei, régi szentélyek, laktanyák alapkövei és igen nagy kutak.” Ez egy gesztus a megcélzott olvasóközönségnek, az alexandriai kereskedőknek, hajótulajdonosoknak, bár ezeket a leleteket nagy valószínűséggel csak hallomásból említi, s összetévesztheti Asóka emlékeivel.

¹⁵ Vö. Casevitz, Michel: Qui lisait le Périples de la Mer Érythrée? *TOIHOI* Vol. 6/2 (1996) 679–683.

¹⁶ Bővebben ld. Cusset i. m.

Egy sokat látott és tapasztalt ember hasznos kézikönyve tehát mindazoknak, akik kereskedni óhajtanak a távoli vizeken. A Periplus történeti forrásértékéről és sok további kutatást indító és elősegítő tartalmi vonatkozásairól számos értékelés íródott és jelenik majd meg minden bizonnyal az elkövetkező években is.

A Periplus szerzője

A Periplus szerzőjeként a kódex és a Gelenius-féle első nyomtatott kiadás is – főképp hasonló témájú munkái miatt – Arrianost jelöli meg. Ugyanakkor már az első olasz fordítás kiadásának előszavában Ramusio a mű eltérő stílusára alapozva kétségbe vonja Arrianos szerzőségét, bár a kötetben a hagyomány alapján mégis őt nevezi meg szerzőként.¹⁷ A szerző személyének megállapításához nincs más forrásunk, mint maga a műve. Egyiptomi görögnek kellett lennie, erre számos bizonyíték olvasható a szövegben: a 29. fejezetben a dél-arábiai tömjéntermő fákról így ír: „... sem nem terebélyesek túlságosan, sem nem magasak, és a kérgük megszilárdult tömjént tartalmaz úgy, mint ahogy nálunk Egyiptomban egyes fák gumit könnyeznek.” Egyiptomi származású szerzőre utal az is, hogy a hajók indulására javasolt idő latin hónapnevei mellett mindig megadja az egyiptomi megfelelőjét is, pl. a 6. fejezetben: január – Tybi, szeptember – Thoth. Foglalkozását tekintve pedig minden kétséget kizáróan kereskedő volt.

A Periplus kézírata

A mű egyetlen kéziratban maradt fenn, mely a heidelbergi Universitäts Bibliothekben található: ez a 9. század végére, a 10. század elejére datálható, pergamenre írt, bizánci eredetű Codex Palatinus Graecus 398.¹⁸ A gyűjteményes kötet 19 különböző művet tartalmaz, köztük több földrajzi tárgyút is. A Periplus sorrendben a negyedik mű, közvetlenül Arrianosnak a Fekete-tenger partvidékét bemutató Periplusa után, és tévesen szerzőként ugyancsak Arrianos neve alatt olvasható a 40v–54v leveleken. Ezt a heidelbergi kéziratot a 17. században, a harmincéves háború alatt Rómába vitték, majd Napoleon Párizsba szállíttatta, s csak a bukása után, 1816-ban került vissza Heidelbergbe.

A Periplusnak létezik egy másik kézírata is, mégpedig a 14. századból, ez a British Libraryben található (jelzete: Add. 19391, ff. 9r–12r). Carl Müller találta meg itt a kéziratálmány újabb gyarapodásai között. A jelenleg 21 levélből álló pergamen első 13 levelén olvasható a Periplus, s ez a kézirat egy Athos-hegyi kódex része lehetett, s arról választották le valamikor. A jelenleg utána következő lapokon (14–21. levelek) egy Ptolemaios-kódex töredéke olvasható, s ez a rész is egy Athos-hegyi kolostorból származhat. 1853 márciusában a könyvtárosairól és olykor hamisításairól elhíresült görög Konstantinos Simonides adta el a már egyesített kéziratot a British Librarynek. A Periplus szövegének alapos vizsgálata során Carl Müller

---

¹⁷ „Douendosi parlare alcuna cosa sopra la navigatione del mar Rosso nominato per Arriano Erithreo, dico che gli antichi chiamauano con questo nome non solamente il golfo Arabico, ma il Persico, et tutto il mar dell' India. E sono alcuni che dubitano che questo Arriano, non sia quello che scrisse la navigatione di Nearcho, che di sopra si è letta. Conciosia cosa lo stil di quel historico sia molto diverso da questo del presente autore.” Primo volume, & terza edizione delle Navigazioni et viaggi, raccolto gia da m. Gio. Battista Ramusio ... In Venetia, Giunti, 1563. 281.

¹⁸ A teljes kézirat olvasható az interneten is a heidelbergi egyetemi könyvtár honlapjáról kiindulva: www.ub.uni-heidelberg.de/helios/digi/palatina-digital.html [2010. január 8-i állapot]

megállapította, hogy mivel szövege, sőt hibái is megegyeznek a heidelbergi kéziratéval, vagy annak másolata, vagy egy közös, azóta elveszett kéziraatra mennek vissza.¹⁹ Az újabb kutatások szerint a londoni kódex a heidelbergi kéziratnak a másolata, mely még akkor készült, mielőtt egy második kéz a heidelbergi példány lapszéleire javításokat írt volna.

A Periplus megírásának ideje és kiadásai

A Periplus keletkezésének idejéről évtizedeken át heves vita folyt, s Kr. u. 30-tól 230-ig különböző időpontok kerültek szóba.²⁰ A kérdés eldöntéséhez nincsen más segédlet, csak maga a szöveg. A mű datálásának végleges tisztázását, s az eltérő vélemények meggyőző cáfolatát *Albrecht Dihle* végezte el munkájában.²¹ Egyre biztosabbnak látszik a Kr. u. első század második fele. A datálásához a szövegből kell kiindulni: a 19. fejezetben ugyanis szó van egy bizonyos nabataeus királyról, Malikhasról, aki a Periplus idején Petrában uralkodott, a 41. fejezetben pedig egy bizonyos Manbanosról, aki Ariaké ura volt (a mai Gujarat is Ariaké része volt). 1968-ban Gujarat állam Kutch tartományának Andhau nevű kicsiny falujában előkerült egy kőtábla egy négysoros felirattal, amely egy emlékoszlop felállításáról tudósít. A feliratról a kutatás megállapította, hogy Kr. u. 89-ből származik. A feliratban szereplő Manbanés vagy Manbanos azonos a Periplusban szereplővel, s nem más, mint Nahapāna, aki Kr. u. 30–75 között uralkodhatott, ennek megfelelően a 19. fejezetben olvasható Malikhas nem lehet más, mint az a II. Malikhas, aki Kr. u. 40 és 70 között volt a nabataeusok királya. Ennek megfelelően bizonyosnak látszik, hogy a Periplus az ismeretlen szerző nem sokkal Kr. u. 78 előtt írhatta.²²

A Periplus nyomtatásban először 1533-ban jelent meg, Baselban, Frobeniusnál, *Sigismundus Gelenius* szöveggondozásában, de mint ahogy ez még sokáig szokásos volt, nem anonym műként, hanem a hasonló téma és cím miatt, *Arrianos* neve alatt. A szöveg reménytelenül hibás, de mégis közel 300 évig ez szolgált az újabb kiadások alapjául, hiszen a kiadáshoz felhasznált, akkor ismert egyetlen kézírata, mint említettük, csak 1816-ban került vissza Heidelbergbe, s a köztes időben a kutatás szem elől veszítette. A 16. században is több kiadása volt, latinul és olaszul is, különböző gyűjteményes munkákban, első olasz nyelvű fordítása Giovanni Battista Ramusio később több kiadást megért gyűjteményes kötetében jelent meg 1550-ben Velencében.²³ A 17. és 18. században is több görög, ill. latin kiadása volt; angol fordítását, a szöveg helyenkénti javításával, *William Vincent* készítette, s 1807-ben adta ki Londonban, két nyelvű kiadásban, hosszú bevezető tanulmánnyal. Újabb előrelé-

---

¹⁹ A kézirat történetéről ld. *Fragmenta Historicorum Graecorum*. Ed. Carl Müller. Bd. 5. Paris 1870, Prolegom. XVI-XIX. Bár Simonidest egyesek a 19. század legnagyobb kézirathamisítójának (és tolvajának tartják), ez a Periplus-másolat hiteles; ő főleg korai Biblia-kéziratok, továbbá hellenisztikus és korai bizánci kéziratok „írására” szakosodott.

²⁰ A Periplus 47. fejezetére való hivatkozással, szövegjavítással Harmatta János a mű megírását Csandana Kaniska uralkodásának idejére, Kr. u. 160 és 175 körülire teszi. Ld. Harmatta János i. m.

²¹ *Umstrittene Daten. Untersuchungen zum Auftreten der Griechen am Roten Meer*. Köln 1965. 9–35.

²² Pauli, Fritz i. m. Ugyanezt az állítást megerősíti: Turner – Cribb i. m. A Kr. u. 1. századi megírásról arábiai és indiai források alapján ld. még Robin, ill. Fussman tanulmányait.

²³ *Primo volume delle navigazioni et viaggi nel qual si contiene la descrizione dell’Africa. Et del paese del prete Ianni, con varii viaggi, dal mar Rosso a Calicut, et insin al’isole Molucche...* In Venetia, appresso gli heredi di Lucantonio Giunti, 1550.

pést jelentett *Carl Müller* görög–latin kétnyelvű kiadása (*Geographi Graeci Minores*. Vol. I. XCV–CXI és 257–305. Paris, Didot, 1855), mely már az újra fellelt heidelbergi szöveg alapján javasolt korrekciókat. A későbbiekben sok problémát jelentett az is, hogy Müller a szöveg számos helyén olyan újabb olvasatokat javasolt, melyeket a 20. századi szövegkritikai vizsgálatok elvetettek, és az eredetit állították vissza. Müller szövegmódosításait több újabb, 19. és 20. század eleji kiadás vette át, így részben a *J. W. McCrindle*-féle, kommentált angol fordítás (Calcutta, 1879), melynek külön értéke, hogy sok indiai vonatkozást pontosított. 1883-ban, Lipcsében jelent meg *B. Fabricius* görög–német kétnyelvű kiadása; lényegében ő is a Müller-féle szöveget vette alapul. Fabricius a *Geographi Graeci Minores* gyűjtemény egyik legértékesebb művecskéjének tartotta a Peripluszt, de rendkívül romlottnak ítélte a szövegét, és számos újabb korrekciójával már-már szinte átírásra javasolta a hagyományozott szöveget. Alaposan elemezte a korábbi kiadásokat, és számos kultúrtörténeti jegyzetet fűzött a fordításához. Ugyancsak a Müller által javított szöveget vette alapul *Wilfred H. Schoff* angol nyelvű fordítása, mely 1912-ben New Yorkban jelent meg, bőséges annotációval, illusztrációkkal.

A számos szövegjavítás azonban továbbra sem elégítette ki a témával foglalkozókat. Végül 1927-ben *Hjalmar Frisk* elkészítette az azóta is legjobbnak látszó, emendált szövegkiadást, mely Göteborgban jelent meg.²⁴ A példás gondossággal készített kiadásban Frisk számba vette a Periplus valamennyi kiadását a Gelenius által megjelentetett editio princeps-től egészen a Müller-féle *Geographi Graeci Minores* I. kötetében való közlésig (Paris 1853). Közli a Periplus görög szövegét, s utána következik a filológiai elemzés. Nagyon alaposan tanulmányozta a kézírathagyományt, s részletesen bemutatja a kéziratot, pontosan felsorolva a lapszélékre írt javításokat, beszúrásokat, egy másik kéz bejegyzéseit is. Elemzi a Periplus nyelvének jellegzetességeit, szófajonként csoportosítva a szöveg sajátosságait, jelezvén a problematikus olvasatokat, javítási lehetőségeket. A korábbi kiadásokban olvasható szövegjavításokat is alaposan mérlegelte, és sokszor az eredeti, a kéziratban olvasható szóalakat állította vissza, jelezvén, hogy ki milyen módosítást javasolt. A görög szöveg olvasásában igen hasznos a kötet végén található görög szómutató. Alapos nyelvi elemzése révén Frisk szövegkiadása mind a mai napig pótolhatatlan, annak ellenére, hogy az azóta megjelent munkák néhány ponton korrigálták az általa megállapított szöveget.

A Periplus egyediségéből eredően továbbra is maradtak problémás szövegolvasatok, nehéz, szinte megfeythetetlen helyek, olykor rejtélyes árucikkek, pontosan nem lokalizálható helynevek. Frisk szövegét alapul véve készítette el *George Wynn Brereton Huntingford* a Periplus újabb angol fordítását, hatalmas jegyzetanyaggal, mutatókkal és rész-tanulmányokkal; a munka 1980-ban, Londonban jelent meg. Huntingford (1901–1978) egészen fiatalon telepedett le Kenyában, s közel hat évtizeden át foglalkozott Afrika történetével, régészetével, főképpen a mai Kenya és Etiópia ősi kultúráival, s nem utolsó sorban az 1927-ben megjelent Frisk-féle Periplus-kiadás szövegével. Mivel évtizedeken át élt Kelet-Afrikában, a térség egyre gyarapodó régészeti anyagát is szembeisithette a Periplus adataival, így a szövegnek főleg az e térségre vonatkozó megállapításait igyekezett földrajzilag, kultúrtörténetileg értelmezni. Elmélyült munkájában viszont akadályozta, hogy nem állt rendelkezésére

---

²⁴ Frisk, Hjalmar: *Le périple de la Mer Érythré, suivi d'une étude sur la tradition et la langue*. Göteborg 1927.

egy modern könyvtár, s a későbbiekben betegsége is gátolta. A szövegből adódó nehézségeiről Giuseppe Giangrande professzorral konzultált, aki több szövegjavítást is javasolt, s ezek szakfolyóiratokban is megjelentek. Munkájának végső átnézésére, kiadásra való előkészítésére betegsége miatt a klasszikus nyelvekben is járatos, sokoldalúan képzett Charles Fraser Beckinghamet, a manchesteri, majd londoni iszlám stúdióprofesszorát kérte fel, aki ennek eleget is tett, s a munka két évvel a fordító halála után meg is jelent. Szövegértelmezését és a benne szereplő földrajzi helyek némelyikének azonosítását többen vitatják.

A Periplus következő kiadása és fordítása, Lionel Casson munkája sok vonatkozásban túlhaladta Huntingford munkáját. *Lionel Casson*, a New York-i egyetem professzora ugyancsak évtizedekig foglalkozott a szöveggel, és számos rész-tanulmány után, 1989-ben, Princetonban megjelent az újabb korrekciókat tartalmazó szövegkiadása, alapos bevezető tanulmánnyal, angol fordítással és bőszéges kommentárral. Kétnyelvű kiadásában a görög szöveg a Frisk-féle szövegkiadás fotomechanikus reprodukálásával szerepel, a saját fordításában beszúrva a Frisknél olvasható szövegrész általa módosított változatára vonatkozó megjegyzést. A nyelvi és tárgyi tanulmányokba belefoglalta kutatásainak a korábban folyóiratokban közzétett megállapításait is. A Periplus sok fejtorést okozó szövege természetesen további értelmezési lehetőségeket is felvethet. Casson megállapításait is tovább lehet finomítani, helyenként akár korrigálni is. Munkájáról több kritikai észrevétel is olvasható folyóiratokban.

Az újabb szakirodalomból meg kell említeni még *Evanthia Drakonaki-Kazantzaki* diszszertációját, amit 1996-ban írt *A new edition of the Periplus Maris Erythraei and related texts* címmel.²⁵ Legújabban görög–olasz kétnyelvű kiadása jelent meg sok jegyzettel, *Stefano Belfiore* fordításával Rómában, 2004-ben: *Il Periplo del Mare Eritreo di anonimo del I. sec. d.C.* Casson kiadásához hasonlóan ez is összefoglalja az ókori kereskedelem jellemzőit, a hajózási viszonyokat, a kereskedelmi cikkeket; jellemzi a szöveg kéziratait és nyomtatott kiadásait. A szakirodalom részletes felsorolása után következik a Periplus kétnyelvű szövege, majd a szöveghez kapcsolódó jegyzetek és mutatók, végül több, a témához kapcsolódó egyéb munka, köztük a fent említett papirusztöredékek szövegét is közli. A kötetet képek, térképvázlatok, s kéziratoldalak fotói is gazdagítják.

A Periplus nyelve

A mű a hellenizmus korában beszélt köznyelven (koinén) íródott, de aki egy kicsit is jártas az Újszövetségi Szentírásban, melynek ugyanez a nyelve, azonnal számos különbséget vesz észre. A szerző stílusa meglehetősen szegényes, monoton, szófukar, csupán az általa legfontosabb mondandóra szorítkozó. Korának hétköznapi, nem irodalmi, hanem az utcán beszélt nyelvén írt, Frisk „*écivain très illettré*”-nek nevezi.²⁶ A munka számos nehezen értelmezhető, olykor hibás olvasatnak vélt helyet tartalmaz, és sok az ún. hapax legomenon, tehát olyan szó vagy kifejezés, amely csak itt fordul elő, más görög műben nem. Frisk arra is felhívta a figyelmet, hogy a kézirat szöveg hagyományának „szánalmas állapota” (*piteux état*) részben a korabeli olvasóközönség által kevésbé méltányolt témájának következménye:

²⁵ Ph.D. Dissertation, London 1996. Másutt a szerző keresztneve: Eva, ld. az Irodalomjegyzéket.

²⁶ Frisk 37. Illetve a 102. oldalon írja: „*Nous croyions devoir supposer a priori que la langue du Périples montrerait de nombreuses ressemblances avec la *κοινή* plus populaire.*”

mivel a munka a kortársak szerint nem számíthatott irodalmilag értékelhető alkotásnak, az ismeretlen szerző Periplusa sohasem vált alapos szövegkritikai kutatás tárgyává.²⁷ A heidelbergi kézirat gondos másoló munkája, az egykori másoló sokat küszködhetett a szöveggel, két helyen üresen hagyott hellyel jelezte a másolt szövegben tapasztalt hiányt (2.11; 58.14), másutt pedig igyekezett az általa érthetetlennek ítélt szavakat korigálni. A számára nem teljes biztonsággal értelmezhető szavakat nem mellőzi, csak nem látja el őket hangsúlyjellel, ezzel jelezvén olvasati/értelmezési bizonytalanságát. Egy másik kéz is több helyen javította a szöveget. A téma jellegéből adódóan igen sok ritka terméknév és helynév olvasható a műben, s ezek is nagy fejtörést okozhattak a későbbi másolónak.

A Periplus szövegében található sok valós és még több annak vélt hibát először Müller, majd utána Fabricius igyekezett szövegkritikailag korigálni, és számos módosítást javasoltak. Az azóta eltelt évtizedek kutatásai, a Bereniké és az Oxyrhynchos területén végzett ásatások során feltárt papiruszleletek sokszor a másolót igazolták, és sok az eredeti kéziratban olvasható, addig tévesnek vélt formát fogadtak el mégis helyesnek.²⁸ Ennek a váratlan fordulatnak az volt az oka, hogy mind Müller, mind pedig Fabricius leginkább a klasszikus görög nyelvben voltak jártasak, kevésbé ismerték a hellenizmus kori koinét. Főleg azt a változatát nem, ami a hétköznapi, az utcán beszélt nyelv lehetett, s szinte egyáltalán nem maradt fenn irodalminak nevezhető művekben, hanem csupán az említett papirusztöredékekben, tehát többésében egyszerű, hétköznapi embereknek az életük apró-cseprő dolgairól szóló leveleiben.

A Periplusban leírt hajózási útvonalak

A mű a távoli keletig terjedő kereskedelmi útvonal leírása Alexandriából kiindulva, elhajózva Kaenopolisig vagy Koptosig, majd a sivatagon átkelve Myos Hormosból vagy Berenikéből dél felé hajózva tovább a mai értelemben vett Vörös-tenger jobb partja mentén. Ezt elhagyva két út között választhatott a kereskedő, az egyik Afrika keleti partja mentén haladt dél felé, a másik pedig keleti irányba mutatott: India partjaihoz. Az ismeretlen szerző végigvezet mindkét útvonalon, s így megismerhetjük a legkeresettebb árucikkeket is.

A mai Etiópia területéről teknősbékapáncélt, elefántcsontot, rinocéroszagyarat és fűszereket exportáltak. A mai Észak-Szomália területéről (a Periplusban Malao, Mundu, Mosyllon, Opóné vidéke ez) a legfontosabb cikkek: a mirha, a tömjén, a fahéj különböző fajtái, fűszerek, elefántcsont, teknőcpáncél, sőt rabszolgák is. Érdekes a bevitt áruk köre is: sokféle ruhanemű (különböző vastagságú és finomságú kaftánok stb.), üvegáruk, sárgaréz, melyből az asszonyoknak kar- és lábperecet készítettek, sőt feldarabolva pénzként is használták, valamint vasat, melyből lándzsahegyek készültek az elefántvadászatokhoz és más vadak ellen. Keresett cikknek számított Afrika keleti partja mentén mindenféle kéziszerszám is: fejszék, ácssezekercék, különböző vésők, török stb. Indiából pedig vasat, acélt, különféle vászonneműt és egyéb ruhaféleséget szállítottak ide. Lényegében tehát az afrikai partszakasz használati tárgyakra és javakra tartott igényt, nem pedig luxusra.

A másik útvonalon, a Vörös-tenger déli torkolatától kelet felé fordulva az arabiai partok mentén haladt a kereskedelmi útvonal. Dél-Arábia volt a fő tömjénexportőr, s onnan

---

²⁷ Uő 33.

²⁸ Ilyen, több szempontból is fontos levelet mutat be Michael Peppard: A letter concernig boats in Berenike and trade on the Red Sea. *Zeitschrift für Papirologie und Epigraphik* 171 (2009) 193–198.

tovább hajózva, több kikötőt és kereskedőhelyet érintve lehetett eljutni végül a mesés Indiába, s annak talán legfontosabb kikötőjébe, Barygazába, a mai Bharuchba. Innen a legbátrabb, főleg helybeli hajósok tovább indultak először dél felé, majd körbehajózva az egész indiai kontinentet eljutottak a Gangesz vidékéig, sőt onnan tovább is, „a lakott világ keleti részének legtávolabbi pontjáiig”, Chryse szigetéig, a mai Burmáig vagy Szumátráig. Az ezután következő, a világ végén levő vidék Thina, a mai Kína, amit a nyugatabbról jövő kereskedők már nem mertek megközelíteni. Bár a Periplus szerzője egészen a Gangeszig, s azon túl Kínáig kitékintve foglalja össze a szükséges ismereteket, de személyes élményei nagy valószínűséggel nem terjedtek túl India legdélibb csücskénél, a Comorin-foknál, a többi terület ismerete hallomásból eredhet, így a legtávolabbi, Kínához közeli területet is a derék alexandriai kereskedő már csak hírből ismerte, de azért gyorsan lejegyezte értesüléseit az egyik különös cserekereskedelmet folytató kínai népcsoportról is. Nem is lett volna igazi görög, ha nem érdekelt volna, hogy mi van még távolabb. „Az ezen túl levő területek részint a rendkívüli hideg, részint a magas szirtek és az áthághatatlan helyek miatt, vagy pedig az istenek valamiféle isteni ereje miatt még nincsenek felkutatva.” (66. feje.) A mű tehát a kor embere számára földrajzi végpontot jelentő vidék említésével fejeződik be.

A szövegértelmezés nehézségei és az újabb kutatások eredményei

A fordító számára a szövegértelmezés nehézségei több forrásból erednek. Először kell említenünk azt a tényt, hogy gyakorlatilag egyetlen kéziratot és ennek szövegahagyományát vehetjük csak alapul, hiszen a másik kézirat az előbbinek másolata.

A leírásban szereplő helynevek azonosítása nem minden esetben tekinthető véglegesen tisztázottnak. Főleg a mai Vörös-tenger nyugati partján, illetve Afrika keleti partvidékén néhány a Periplusban megemlített kikötő azonosítható nehezen, mert megváltozott a tengerpart, feltöltődött az egykori város helye, s ahol egykor gazdag rakománnyal teli vitorlások horgonyoztak, ma homok vagy szárazföldi partszakasz húzódik. Az is előfordult, hogy egy települést lakói valamilyen ok miatt elhagytak, s néhány kilométerrel távolabb azonos néven új várost alapítottak. Ókori helyük meghatározásához az írott forrásokon kívül tehát a régészeti feltárások is sokat segíthetnek, ugyanakkor újabb kérdéseket is felvetnek. Példaként említhetjük Adulist, a Vörös-tenger nyugati partjának legjelentősebb kikötőjét, aminek mai helyéről sok vita folyt, végül W. H. Schoff felvetését, hogy Massavával azonos, L. Casson bizonyította a Periplus leírása és az újabb régészeti leletek alapján. A föld, illetve a sivatag homokja alatt rejtőző esetleges rommező megtalálásában segítségül lehet hívni a modern technikát is, az űrből készített felvételeket. Ilyenek is készültek szép számmal a Periplusban leírt partszakaszokról.

Nagyon fontos forrásnak számítanak a témához kapcsolódó papirusztöredékek. Ezek között említhetjük az fent említettet is, ami Nerva császár uralkodásának első évében íródott (Kr. u. 97).²⁹

A szövegben felsorolt árucikkek sokfélesége alapos fejtörést okoz a fordítóknak, sok vita folyt a drágakövek, a különböző fűszerek, illatszerek és gyógyszeralapanyagok pontos meghatározásáról. Az ókori leírásokban, így a Periplusban is, gyakori jelenség, hogy azonos színű féldrágaköveket egyikőjük nevével jelölik, ugyanez mondható el bizonyos fűszernövé-

---

²⁹ Peppard 195.

nyekről is. Az elmúlt évtizedekben fontos munkák jelentek meg, melyek a klasszikus szerzőknél olvasható botanikai és ásványtani szövegrészek értelmezésében jelentenek segítséget, így az Indiára vonatkozó növény-, állat-, és ásványnevek pontos azonosítását segíti Klaus Karttunen munkája (*India and the Hellenistic World*. Helsinki 1997), illetve az indiai orvoslásban előforduló szanszkrit botanikai nevek témájában Rahul Peter Das munkája. Ez egy a témába tartozó klasszikus szanszkrit munka kommentált kiadása és fordítása, és G. J. Meulenbeld orvostörténeti kutatási eredményeinek felhasználásával íródott (*Das Wissen von der Lebensspanne der Bäume. Surapālas Vrksāyurveda*. Stuttgart, 1988).

Fontos árucikkeknek számítottak a különböző ruhaneműk, melyeket többségében Egyiptomból exportáltak. Ezek fajtáinak neve többnyire a hapax legomenonok közé sorolható. Nagyon jelentősnek számít Lionel Casson kutatása ebben a témakörben is.³⁰ Eredményeinek további finomítását tették lehetővé azok a leletek, melyeket Casson könyvének megjelenése után, az elmúlt közel másfél évtizedben a Vörös-tenger egyiptomi oldalán és a sivatagban végzett régészeti kutatások tártak fel. Az ennek során előkerült papirusztöredékek között számos olyan magánlevélre bukkantak, melyekben különféle textiliákról, ruhákról is szó van. A sivatag száraz homokjából pedig szövetdarabkák is előkerültek, melyek alapján részint a Periplusban is említett egyes technikák, részint a töredékes levelekben olvasható kifejezések is könnyebben értelmezhetőkké válnak. Ezeknek vizsgálatáról és eredményeiről számol be Maria Mossakowska-Gaubert tíz éve írt tanulmánya.³¹

A földrajzi és népnevek, továbbá a fűszerek és ásványok azonosításában nagy segítséget jelentenek az ókori szerzők, főleg Plinius, Strabón, Dioscoridés munkái és természetesen az újabb kutatások, régészeti feltárások megállapításai. Ez utóbbiak ezen a területen szintén sok újabb felvetést fognak eredményezni a jövőben is, hiszen még számos hely meghatározásán vitatkoznak a szakértők, így például az egyik legfontosabb egyiptomi kikötő, Myos Hormos pontos helyéről is.

Több esetben is előfordult, hogy a szövegnek valamely korábban tévesnek hitt és korrigált kifejezését a későbbi kutatás mégis helyesnek gondolta, s visszaállította a korábbi, a kéziratban olvasható formát. Frisk kiadása óta számos igen fontos szövegkritikai megjegyzés, tanulmány jelent meg, Giuseppe Giangrande, Evanthia Drakonaki-Kazantzaki, és főképp Lionel Casson számos tanulmányát kell említenünk, a többiekéről a jelen fordításban az adott szöveghelyekhez írt megjegyzésekben teszünk említést. A számos ponton meglehetősen nehezen értelmezhető szöveg többször is megráfalta a filológusokat. Lássunk egy példát! A 34. fejezetben az ott Perzsa-tengernek nevezett Ománi-öbölben hajózunk, Kalaios szigeteinél, melyek a mai Jazair Daymaniyat környékén vannak, Masqattól északnyugatra. Ezt olvassuk a szövegben:

„Ha valaki az öbölben a szomszédos szárazföld mentén északi irányt tartva elhajózik, a Perzsa-tenger beömlésénél több sziget terül el, ezek az ún. Kalaios szigetei, melyek a szárazföld mentén mintegy kétezer stadionnyi hosszúságban nyúlnak el.”

---

³⁰ Casson, Lionel: Greek and Roman clothing. Some technical terms. *Glotta* LXI. Bd. (1983) [megjelent: 1984] 193–207.

³¹ Mossakowska-Gaubert, Maria: Tissus colorés et décorés exportés d'Égypte au premier siècle ap. J.-C. (D'après le Periplus Maris Erythraei). *TOIHOI* Vol. 10/1. (2000) 289–318. ill.

Majd görögül így folytatódik: „πονηροὶ δὲ οἱ κατοικοῦντες αὐτὰς ἄνθρωποι καὶ ἡμέρας οὐ πολὺ τι βλάποντες.” „Zsivány emberek lakják ezeket a szigeteket, akik napközben nem valami sokat látnak.” Korábban egyes filológusok (McCrindle és Frisk) szerint itt valamiféle szembetegségről lehet szó, pl. nyctalopiáról, amely esetében a beteg csak félhomályban vagy sötétben lát valamennyire, Huntingford még azt is hozzátette, hogy a *πονηροί* rossz, gonosz, zsvány, hitvány jelentésű szó orvosi értelemben jelenthet szembetegségben szenvedőt is. Sokan találgatták, miféle szembetegségük lehetett az ott lakóknak, hiszen Ománban egyébként is sokan szenvednek ilyen bajjuktól. Érveik között szerepelt a 15. századi perzsa szerző, Abd-er Razzak leírása a szigetekről, miszerint olyan perzselő ott a hőség, hogy a kard pengéje viaszként olvad meg, a török markolatát díszítő drágakövek szénné égnek, és a sivatagos területen mindenütt elszenesedett gazellák tetemét lehet látni.³² De itt mégsem erről van szó. Wilhelm Schmid feltételezése látszik igaznak: a száraz, forró és víz nélküli sziget mindenre elszánt lakói leginkább kalózkodásból és csempészetből élhettek, amit a sötétség beálltával műveltek, nappal tehát nem nézelődtek, alig mutatkoztak, helyette inkább aludtak és erőt gyűjtöttek éjszakai tevékenységükhöz.³³ A Periplus szerzője itt egy kis humort vitt a leíró szövegbe, alaposan megrézfálva a későbbi filológusokat.

A Periplus a terjedelmét tekintve rövidnek mondható munka, mégis sokáig fogja még vitákra készíteni a legkülönbözőbb szakterületeken a szakembereket. Számos bizonytalan kérdést, értelmezési lehetőséget vet fel még mindig.

Talán nem járunk messze az igazságtól, ha azt feltételezzük, hogy a hétköznapi nyelven fogalmazó, írói babérokra nem vágyó szerző az egyre jelentősebb kereskedelmi hajózás hatására, talán kereskedőtársai, esetleg leendő utódai számára foglalta össze mindazt az ismeretet, tapasztalatot, amit hosszú évek alatt szerzett sokszor megtett kereskedelmi útjain. Nagyon valószínű, hogy mint tapasztalt utazótól és ügyes kereskedőtől sokan kérhettek tőle tanácsot mielőtt a messzi célpontok felé indultak drága rakományukkal. Nem szórakoztatni akart, hanem egyszerűen csak hasznos tanácsokat adni a kereskedelmi lehetőségekről, a jó kikötőkről, a veszélyes és kedvező partközeli szakaszokról, öblökről, a végtelen tengeren való tájékozódást segítő természeti jelenségekről, hogy mindezen ismerettel segítse messzi utakra induló sorstársait. A hasznos tanácsokra nagyon is szükség volt, hiszen míg a Periplusban leírt útvonalak mentén feltárt számos hajóroncs örömet szerez a kutató régésznek, ugyanakkor nem szabad feledni, hogy a leletek egy-egy régen történt emberi tragédia homokba, tengerfövenybe ágyazódott emlékei. A sok veszéllyel járó kereskedelmi tevékenység szerény kis kézikönyve a Periplus, egy sokat látott és átélt alexandriai görög útleírása.

Ma is sok veszélyt jelent a hajózás, de összehasonlítva a Periplus korabeli hajókkal, műszerezettségükkel, csak ószinte csodálattal gondolhatunk az ókori hajósokra, kereskedőkre. Emlékükre álljanak itt az őket néhány évszázaddal megelőző Sophoklés sorai:

---

³² Említi Schoff 147.

³³ Schmid 791–792.

„Sok van, mi csodálatos,
de az embernél nincs semmi csodálatosabb.
Ő az, ki a szürke
tengeren átkel,
a téli viharban
örvénylő habokon ...”³⁴

A fordításhoz a Frisk-féle szövegkiadást vettük alapul, kiegészítve az újabb szakirodalom megállapításaival.

Köszönettel tartozunk Lionel Casson professzornak, aki még szövegkiadásának és fordításának megjelenése előtt elküldte a témához kapcsolódó tanulmányainak különlenyomatait. Ugyancsak köszönetemet szeretném kifejezni férjemnek, Wojtilla Gyulának, aki a szöveggel való, olykor reménytelennek látszó küszködésében mindig bátorított, s az indiai térség történelmi és nyelvi vonatkozásaiban sok hasznos útmutatással szolgált.

---

³⁴ Részlet az Antigonéból, Trencsényi Waldapfel Imre fordítása.

A Vörös-tenger körülhajózása

1. A Vörös-tenger kijelölt kikötői és a partjai mentén levő kereskedőhelyek közül az első az egyiptomi Myos Hormos¹ horgonyzóhelye, tovább hajózva pedig, 1800 stadionnyira,² a jobb oldalon található Bereniké.³ Mindkét horgonyzóhely öböl, melyek a Vörös-tengernek az egyiptomi végénél terülnek el.

2. E jobb oldali területek közül a közvetlenül Bereniké mögött levő a berbereké.⁴ A tengerpart mentén az ichthyophagosok laknak a keskeny részeken szétszórtan felépített kunyhóikban, a szárazföld belsejében levő rész pedig a berbereké, a mögöttük levők az agriophagosoké és a moschophagosoké, akik törzsfői irányítás alatt állnak.⁵ Mögöttük, még beljebb a szárazföldön, nyugati irányban van a Meroének nevezett metropolis.⁶

3. A moschophagosokon túl, a tengerparton, mintegy négyezer stadionnyi távolságra van egy kicsiny kereskedőhely, az ún. Ptolemais Thérón, ahonnan a Ptolemaiosok idején a királyi vadászok útra keltek.⁷ A kereskedőhelyen található valódi teknősbékapáncél, kevés száraz-

---

¹ Myos Hormos azonosítására több lehetőség is felmerült. A legvalószínűbb a modern Abu Shar, amely Suez-től mintegy 480 km-re délre van. Újabbban, elsősorban egy Strabónál olvasható leírás alapján (Geographia 16, 4, 5, 13), felmerült lehetséges azonosítható helyként Safaga is. Ld. bővebben: Bongrani Fanfoni, Luisa: Myos Hormos nel „Periplus Maris Erythraei” = *Aegyptus: rivista italiana di egittologia e di papirologia* 1997 (77), 53–59.

A „kijelölt kikötő” (ἀποδεδειγμένος ὄρμος) Casson szerint olyan hely, amelyet az adott terület felügyelő hatóság kereskedelmi hajók fogadására jelölt ki, s egyben a kalóztámadásokkal szemben valamiféle védelmet is biztosított számukra, de Beeston elfogadhatóbbnak tartaná az „ajánlott kikötő” fordítást (i. m. 127–128.).

² stadion – koronként és területenként eltérő távolságot jelölt; egy olympiai stadion = 192 m, az aiginai–attikai = 164 m, a római = 185 m, a Kr. e. 3–2. századi Eratosthenés-féle = 161 m. A Periplusban a római stadion szerinti számításnak felelnek meg a megadott távolságok, eszerint 1 stadion = kb. 185 m.

³ Bereniké – több város is létezett ezen a néven, itt arról van szó, amelyiket II. Ptolemaios Philadelphos (Kr. e. 308–246) alapított Kr. e. 275-ben a Vörös-tenger partján anyja tiszteletére a mai Ras Banas közelében, mintegy 300 km-nyire keletre Assuántól és 800 km-rel délre Suez-től. Az ókori Bereniké romjai a mai Vörös-tenger sivatagos partján található, közel az egyiptomi és szudáni határhoz. Rendszeres feltárása nemzetközi összefogással 1994-ben indult, s jelenleg is folyik, főleg lengyel és amerikai résztvevőkkel. Eredményeiről az interneten is lehet olvasni:

<http://www.archbase.com/berenike> [2010. febr. 18-i állapot].

⁴ A szövegben olvasható *ἡ Βαρβαρική χώρα* nagy valószínűséggel nem „barbárokat” jelent, hanem a nomád pásztornépességet, a berbereket, ld. az előszót is.

⁵ *Ichthyophagosok* = halevők; *agriophagosok* = vadevők; *moschophagosok* = friss hajtásokat evőket jelent, de elgondolkodtató Christophe Cusset felvetése, amely szerint egy Aelianus párhuzamra hivatkozva itt inkább a *μόσχος* szónak a ’fiatal zebu’, tehát állatot jelölő értelmére kellene gondolnunk. Ld. Cusset 650.

⁶ A szöveg itt hiányos és rekonstruált. Meroé – egykor virágzó város a Nilus mentén mintegy 205 km-rel északra a mai Kartumtól.

⁷ Ptolemais Thérón = a Vadászatok Ptolemaisa. A régészeti feltárások alapján leginkább a mai Aqiqkal azonosítható, amely 3500 stadionnyira van a moschophagosok területétől. A települést Ptolemaios Philadelphos alapította.

földi teknőc, valamint egy fehéres színű, kisebb páncélzatú is.⁸ Néha még kevés elefántcsont-ra⁹ is lehet itt bukkanni, ami az adulisihoz hasonló. A helységnek nincsen kikötője, és csupán kisebb csónakok számára jelent biztos révet.

4. Mintegy háromezer stadionnyira Ptolemais Théróntól van a törvénnyel korlátozott kereskedőhely, Adulis, ami egy dél felé nyúló mély öböl mentén terül el, amellyel szemközt egy Oreinének nevezett sziget fekszik,¹⁰ az öböl legbelső pontjától a nyílt tengerig mintegy kétszáz stadionnyira, mindkét oldalról a szárazföldtől szegélyezve. A szárazföld felőli rajtautészek miatt manapság itt horgonyoznak az errefelé tartó hajók. Egykor ugyanis az öböl legkülső szegélyén vetettek horgonyt, a Didórosnak nevezett szigetenél, amely a szárazföld közelében terül el, ahová egy gyalogos átjáró vezet, amelyen keresztül a szárazföldön lakó barbárok megtámadták a szigetet. Az Oreinéval szemben levő szárazföldön, mintegy húsz stadionnyira a tengertől van Adulis, a közepes méretű falu, ahonnan háromnapi útra van a szárazföld belsejében levő város, Koloé, az első elefántcsontpiac.¹¹ Ettől további ötnapi útra van az Axomítésnek nevezett metropolis, ide hozzák a Níluson túlról, a Kyéneionnak nevezett területről az összes elefántcsontot, majd innen tovább viszik Adulisba. Mert valamennyi leölt elefánt és orrszarvú a feljebb levő helyeken legelészett korábban, kivételesen ritkán láthatók csak a tengerparti területen, Adulis környékén. Ezzel a kereskedőhellyel szemben, a tengeren, jobbra, számos egyéb kicsiny, homokos sziget is van, Alalaiounak nevezik őket, és teknősbékák élnek rajtuk, melyeket az ichthyophagosok a kereskedőhelyre visznek.¹²

5. Innen mintegy 800 stadionnyira egy másik igen mély öböl található, amelynek a szájánál, jobb oldalon egy nagy homokpadkát hordott össze a víz, s ennek mélyén obszidiánkő halmo-

---

⁸ Teknőcpáncél – a Periplus egyik legfontosabb árucikke. Az ókori görögök és rómaiak a teknős több fajtáját ismerték és használták különféle célokra: a nagyobbakból székeket, továbbá kerevetek és egyéb bútorok intarziáit készítették, a kisebbekből gyűrűket, brossokat, fésűket faragtak. A Kr. e. 20-tól Kr. u. 30 utánig élt római történétíró, Velleius Paterculus Julius Caesarról feljegyezte, hogy őt diadalmenetéből az alexandriai során a pompás díszleteket teknősbékapáncélból készítették, az afrikaiét pedig elefántcsontból. Ld. Róma története, 56.

⁹ Elefántcsont – Egyiptomban már a 6. dinasztiától (Kr. e. 2600 körül) fontos kereskedelmi árucikk volt az elejtett elefántok agyara. Az elefántokat egyébként nem csupán ezért kedvelték, hanem élve elfogták, s idomítás után a ptolemaiói hadseregben is használták őket.

¹⁰ A dél felé nyúló öböl a Zula-öböl. Adulis a Vörös-tenger nyugati partjának legfontosabb kikötője, kereskedelmi központja volt. Etiópia kereskedelmének legnagyobb része rajta ment keresztül. Bár évszázadokon át virágzó település volt, azonosítása rendkívül nehéznek bizonyult. W. H. Schoff után Lionel Casson éppen a Periplus alapján – egybevetve az újabb régészeti leletekkel – határozta meg a város egykori helyét: eszerint Adulis a modern Massava. Ld. Casson 1981. A „törvénnyel korlátozott kereskedőhely” (ἐμπόριον νόμιμον) olyan helyet jelölhet, ahol a kereskedést a helyi kormányzó és tisztviselői szabályozták és ellenőrizték. Ld. Casson 1989, 274–276.

A szigetnek beszédes neve van, az *oreiné* szó jelentése 'hegyes'. A mai Dissei-szigettel azonos.

¹¹ Didóros-sziget a mai Taulud; Koloé a mai Kohaito.

¹² Axomítés – az axumi királyságra vonatkozó legrégebb utalás. Axum az ősi etióp királyság fővárosa, aminek kultúrájába dél-arábiai semita elemek is keveredtek. A német Axum-expedíció tárta föl az egykor virágzó várost, a templomokat, palotákat, síremlékeket és hatalmas sztéléket. A város az India és Egyiptom közti kereskedelmi útvonal fontos pontja volt. A 4. században vette fel a keresztiséget, és az iszlám hódítás után is, mind a mai napig az etióp keresztények szent helye. Ld. még: Munro-Hay 13–35.

Kyéneion azonosítása vitatott – leginkább Kohain vidékével, a Baraka folyó mentén levő területtel azonos.

Alalaiou szigetek – a mai Dahlak-szigetek.

zódott fel, s ennek ez az egyedüli lelőhelye.¹³ Ennek a területnek a királya a moschophagosoktól egészen a többi barbár területig Zóskalés, az életvitelében fukar és mindig többre vágyó ember, aki viszont egyéb vonatkozásban nemes lelkű, és járatos a görög műveltségben is.¹⁴

6. Ezekre a helyekre az alábbiakat viszik be: ványolatlan, barbár ruhákat, amelyeket Egyiptomban készítettek, Arsinoéból való hosszú ruhákat, nem eredeti, hanem festett köpenyeket, lenkendőket, kétszeresen szegett holmikát,¹⁵ sokféle üveggövedet,¹⁶ murrhinát, amit Diospolisban állítottak elő,¹⁷ bronzot, amit ékszerkészítésre és feldarabolva pénzként használtak fel, mézrézből készített edényeket, amiket főzéshez használtak, illetve feldarabolva egyes asszonyoknak kar- és lábpercet készítettek belőle,¹⁸ továbbá vasat, amit az elefántok és más vadállatok ellen lándzsahegyként és háborúzásra használnak. Ugyancsak bejutnak ide kis bárdok, ácsszekercék, török, nagy, kerek, réz ívóedények, valamint egy kevés római denarius az ott élő idegeneknek, továbbá laodikeiai és itáliai bor kis mennyiségben és egy kevés olivaolaj,¹⁹ a királynak a helyi mérték szerint megmunkált ezüst- és aranytárgyak, ruhafélékből abollai (=köpenyek) és kaunakai, egyszerűek és nem nagy értékűek.²⁰ Ariaké belső ré-

¹³ Az öböl a mai Howakil-öböl. Az obszidiánról az id. Plinius megemlíti, hogy az etióp obszidián sötét színű, egyébként pedig áttetsző (Nat. hist. 36, 67). Ékszereket, szobrokat és fogadalmi tárgyakat készítettek belőle. Henry Salt a szövegben megjelölt helyen még a 19. század elején is tömegével talált nagyméretű obszidiánt. (*A voyage into Abyssinia*. London, 1814. 192.)

¹⁴ Zóskalés egyes kommentárok szerint az etióp Za Hakale axumi uralkodóval azonos, mások szerint viszont egy helyi törzsfő, de ennek ellentmondani látszik a szövegben olvasható *basileuei* ige, aminek jelentése: 'királyként uralkodik', míg a törzsfőket, kormányzókat görögül a *tyrannos* szóval jelölték. Casson valószínűnek tartja, hogy itt egy önálló, adulis királyról van szó, aki a hosszan elnyúló tengerparti részen uralkodott (Casson 1989, 109–110).

¹⁵ A ruhaneműk azonosítása ugyancsak sok problémát jelent. Casson kutatási eredményei meggyőzőnek látszanak. Ld. Casson 1984, 193–207, illetve Casson 1989, 246–249. A „nem eredeti, hanem festett köpenyekre” vonatkozóan az újabban előkerült papirusztöredékekben olvasható szövegek alapján Mossakowska-Gaubert megerősíti, hogy a *χρυσάτινος* (=festett) kifejezés meglehetősen ritka, a Peripluson kívül csak egy bizonyos Sotion Paradoxographus idézetben fordul elő (*Scriptores rerum mirabilium Graeci*. Ed. A. Westermann, 1839. 183. II.) Ld. Mossakowska-Gaubert 298. Ugyanakkor Beeston több ruhaneművel kapcsolatban Cassontól eltérő véleményen van, ld. i. m. 129.

Arsinoé – a mai Sueznél, a várost Ptolemaios Philadelphos a nővéréről nevezte el. Évszázadokon át ipari és kereskedelmi központ volt. Az Arsinoéból való hosszú ruhákat a görög szövegben a latinból átvett *stolae* szó görögösített változatával, *stolai* olvashatjuk. Ez a ruha eredetileg a római nők hosszú, ujjas ruháit jelölte, de itt inkább olyanokról van szó, amilyeneket a perzsák is viseltek.

¹⁶ Korábbi fordításunkban „sokféle üveggöved” szerepelt, de az újabb kutatások fényében megfelelőbbnek látszik az ékszerként használt „üveggöved”, tehát 'üveggöved' jelentés. Vö. W. Salgó Ágnes: A Vörös-tenger körülhajózása Alexandriától Indiáig. *Actas*, 1996/4. 103. Ld. bővebben alább a 24. jegyzetet.

¹⁷ murrhina – az eredeti valószínűleg achátot jelölt, amiből az ókorban kelyheket, poharakat készítettek (vö. Plinius 33, 2, 5; 37, 2, 7), de az ún. *vasa murrhina* igen drága volt, ezért itt sokkal inkább egy színezett üveggövedből készített utánzatra gondolhatunk, amit Föníciában és Egyiptomban készítettek.

Diospolis – az ókori Théba, a mai Kamak, a Ptolemaiosok és a rómaiak idején nevezték Diospolisnak, „az isten városának”, ami a *No-Ammon* görög fordítása (ld. Kees, Hermann. RE: Thebai 2. Reihe. 10. Hbb. 1556–1557. [1934])

¹⁸ mézréz edények – homályos kifejezés, talán egy mézszínű rézfajtára utal.

¹⁹ Laodikeia – a mai Ladikije, szíriai város. Az itt termelt bor messze földön híres volt.

²⁰ kaunakai vagy gaunakai – vastag kabátot jelöl, amelyet eredetileg a babiloniak viseltek, s valószínűleg bárányprémből készült (a *gaunaka* is iráni eredetű szó), de használták az indiaiak majd a rómaiak is, bár ez utóbbiaknál valószínűleg már inkább gyapjából voltak szövve.

szébből pedig²¹ indiai vas és acél, indiai, szélesebb, pamut ruhanemű, az ún. *monaché* és *sagmatogéné*, övek, kaunakai és molokhina, egy kevés pamut ruha, lakk festék.²² Ezekről a vidékekről pedig a következőket exportálják: elefántcsontot, teknősbékapáncélt, orrszarvú-agyarat. Egyiptomból a legtöbb cikket erre a piacra januártól szeptemberig, vagyis a Tybitől Thotig terjedő időszakban viszik be; Egyiptomból a legmegfelelőbb szeptember táján távozni.

7. Innen az Arab-öböl kelet felé terül el, és Avalites vidékén a legkeskenyebb.²³ Mintegy négyezer stadiont kelet felé hajózva a szárazföld mentén található a többi barbár kereskedőhely, amelyeket „távol levőknek” neveznek, mert egymás után sorban helyezkednek el, amelyek horgonyzóhelyeikkel és védett réveikkel megfelelő időben alkalmasak a kikötésre. Az első hely ezek közül Avalités, amelynél a legrövidebb az átjáró Arábia felől a túlsó partra. Ezen a helyen van az Avalitésnek nevezett kicsiny kereskedőhely, ahová tutajok és könnyű csónakok futnak be. Erre a piacra a következőket viszik be: különböző színű üvegekőveket,²⁴ egy kevés Diospolisből származó éretlen olajbogyót,²⁵ a barbárok számára készített különböző ványolt ruhaneműt,²⁶ gabonát, bort²⁷ és egy kevés ónt.²⁸ Az onnan hozottak pedig, amiket

---

²¹ Ariaké – északnyugat-indiai terület, ami a mai Bharuchtól délre kezdődően lenyúlik egészen Maharashtra állam északi területéig.

²² *monaché* és *sagmatogéné* – sokat vitatott, pontosan nem ismert ruhaféleség.

molokhina – bizonytalan jelentésű szó, valószínűleg egy finomabb fajta pamut ruhanemű jelöl, vö. Casson 1983.

lakk festék – egy csak Ázsiában előforduló fajtája kérgének gyantaszerű leve. A lakkgyantát porrá törve festékként használták, de indiai orvosi tankönyvekben a lakkpor és -olaj gyógyszerként is szerepel.

²³ Arab-öböl – a mai Adeni-öböllel azonos; Avalités (*Ayalités*) – azonosítására sok javaslat történt, egyesek a mai Zeilaval/Zaylaval azonosítják. Ld. Burton, R.: *First footsteps in East Africa*, 21 és 369. Zayla ma Szomáliához tartozik, szomáli neve: Seylac, s kikötőjét a tenger felől egy félsziget védi, s itt területnek el a Sa'd al-Dīn szigetek. Ld. Rouaud, A.: *Zayla. Encyclopaedia of Islam*. New ed. Vol XI. Leiden 2002. 481. Az azonosítás nehézségéről ld. Casson 1989, 115–117.

²⁴ A szövegben *ὑαλιῆ λίθια σμμικτος* olvasható, amiből a *λίθια* gyűjtőfogalomként drágakövet, ékszert is jelenthet, nem csupán egy szép követ vagy akár márványt. Az előtte levő jelző (*ὑαλιῆ*) 'üvegből való'-t jelent, tehát nagy valószínűséggel ebben a szövegrendszerben a régészeti leletekben is gyakran előforduló, ékszerként, nyakláncként használt, különféle üvegekővekről, vagyis üvegyöngyökről lehet szó. A római üvegtermékekről ld. Székely 83–90. E munkájában Székely Melinda még a korábbi fordításunkban közölt „üvegáru” jelentést idézi, de megemlíti számos üvegyöngyleletet is. A korabeli szanszkrit forrás, Kautilya Arthasásztra című művében (II. 11) felsorolja az igazi drágaköveket, és megjegyzi, hogy vannak üveg kristály ékszerek is (uo. 36. §). Vö. Wojtilla 2009, 42. Tehát az indiaiak ezek szerint sokáig természetes kristályokat használtak ékszerként, s mindazokat, amelyek üvegből voltak, a római importból szerezheték be.

²⁵ A szövegben olvasható *ὄμφαξ* szó éretlen szőlőt is jelent, de egy bizonyos fajta olajat is, amit a még fehér színű (=éretlen) olajbogyókból sajoltak, majd hozzáadtak egy bizonyos fajta éretlen szőlőt. Leírását ld. Plinius 12, 60. Az így előállított ún. *omphacium* jó volt a fekélyek gyógyítására és hasmenés ellen is (ld. Plinius 23, 4), továbbá fogápolásra és a száj illatosítására (Plinius 23, 39)

²⁶ A görög szöveg: *καὶ ἱμάτια Βαρβαρικὰ σμμικτα γεγραμμένα*. Vö. 8. fej.

²⁷ A Periplus idején a különböző módon, mirhával, mézgákkal, fahéjjal stb. ízesített borokat kedvelték. Ezeket többnyire Itáliából, Campania vidékéről hozták be, de szállítottak Görögországból is, sőt a Periplus 24. fejezetében Jemenben termelt szőlőből készült, a 36.-ban pedig a Perzsa-öbölből származó datolyaborról olvashatunk.

²⁸ Az ónt a Mediterraneum azóta ismeri, hogy a föníciaiak bevándoroltak Szíriába. Ők először a Fekete-tenger partján bukkantak rá. Az ón és a réz vegyítésének titkát sokáig őrizték a karthágóiak. Ld. Strabón 3, 5, 11. De legnagyobb mennyiségben a mai Spanyolország és Britannia területéről szereztek be a Földközi-tenger menti országok.

sokszor maguk a barbárok hoznak át tutajokon a szemközi Okélisbe és Muzába: fűszerek, kevés elefántcsont, teknőspáncél, igen kevés mirha,²⁹ de a többinél kiválóbb fajta. Az itt lakó barbárok a legkevésbé kulturáltak.

8. Avalitésen túl mintegy 800 stadionnyira egy másik piachely következik, az előbbinél kedvezőbb, Malaónak hívják.³⁰ Kikötője a nyílt tengerparton van, s kelet felől egy kiugró szirt védelmezi. Lakosai békésebb természetűek. Erre a helyre is a fentebb említett cikkekét szállítják,³¹ ezenkívül nagyobb mennyiségű khitont,³² valamint Arsinoében készített, ványolt és festett köpenyeket,³³ ivópoharakat, egy kevés mézréz edényt³⁴ és vasat, s nem sok dénáriust, aranyból és ezüstből is. Ezekről a helyekről a következőket exportálják: mirhát, egy kevés „túloldali” tömjént, keményebb cassiát, duakát, kankamont és makeirt, amiket Arábiába szállítanak, és ritkán rabszolgákat.³⁵

---

²⁹ Mirha – botanikai névén *Commiphora myrrha* egy főleg Szomáliában és Dél-Arábiában honos, alacsony növésvű, fűskés faféleség gyantája, amit az egyiptomiak főleg a balzsamozáskor használtak, a görögök és a rómaiak pedig leginkább illatszereként, de fontos volt gyógyászati felhasználása is a sebkezelésben. Igen drága illatszere-alapanyagának számított, Plinius (12, 70) szerint kétszer-háromszor is drágább volt a piaci ára a legfinomabb tömjéneknél is. Fajtajáról és művelődéstörténeti jelentőségéről ld. Martinetz–Lohs–Janzen i.m.

³⁰ Malao a modern Berbera a mai Szomáliában, azóta is a vidék egyik legfontosabb kikötője, egykor a karavánutak találkozási pontja. Kereskedelméről ld. még a 14. fejezetet. Nem tévesztendő össze a 16–19. századi európai leírásokban olvasható „Barbár tengerparttal” (Barbary Coast), ami a mai Líbia, Tunézia, Algéria és Marokkó tengerparti sávját jelölte. Ld. Peppard 195.

³¹ Ld. a 7. fejezetben.

³² Casson és Stefano Belfiore tunikának fordítják. Vö. Belfiore 127.

³³ A szövegben olvasható kifejezés: σάγοι Ἀρσινοϊτικοὶ γεγραμμένοι καὶ βεβαμμένοι értelmzéséhez ld. még Mossakowska-Gaubert 292–300.

³⁴ Vö. 6. fejezet 18. jegyzet.

³⁵ „Túloldali” tömjént – a somáliai fajtára vonatkozhat, amely eltér az arabiai fajtatól. Az előbbi az ún. *Boswellia frereana* és a *Boswellia carteri*, míg az arabiai a *Boswellia sacra*. Ld. Casson 1989, 122 és Müller, Walter W. RE: Weihrauch. Suppl. 15. 700–777. (1978). A tömjént és a mirha fajtajáról és kultúrtörténeti szerepéről ld. bővebben: Martinetz, Dieter – Lohs, Karlheinz – Janzen, Jörg: *Weihrauch und Myrrhe. Kulturgeschichte und wirtschaftliche Bedeutung. Botanik–Chemie–Medizin*. Stuttgart, 1989.

Cassia – a *Cinnamomum cassia* kérgéből készült fűszer, a közismert fahéj pedig a *Cinnamomum zeylanicum*-ból való, ez utóbbi a jobb minőségű, de egyikük sem honos sem Arábiában, sem Etiópiában vagy Szomáliában, mert állandó nedvességre van szükségük. Nagy valószínűséggel az ott lakók indiai vagy arabiai kereskedők közvetítésével Indiából vagy Kínából hozhatták be, csak nem fedték fel a görögök előtt az eredetét. Ld. bővebben Casson 1989, 122–124. Strabón is indiai termőhelyet említ: „A fűszerek közül a tömjént és a myrrha állítólag fán terem, a kassia pedig bokrokon. Néme-lyek szerint ez utóbbi nagyobbára Indiából jön, a legjobb tömjént pedig a persisi.” *Geographika* 16, 4, 25. Földy József ford.

Duaka – csak ebben a szövegben előforduló szó, egyesek szerint egy gyengébb minőségű fahéj, de mások valószínűbbnek tartanak egy helybeli fajfajta gyantájából készült füstölőszert. Casson 1989, 124.

Kankamon – bár sok forrás említi, pontos azonosítása sok vitát eredményezett. Dioscorides szerint (I, 24) egy fának az izzadmánya, s a mirhához hasonló. Ez a fa a Szomáliában is honos *Commiphora erythraea* lehet, s az igazi mirha helyett használták.

Makeir – Pliniusnál *macir* (12, 32), Dioscoridesnél *makir* (1, 82), Galenosnál pedig *maker* (12, 66) egy indiai fának, *Holarhena antidiysenterica*-nak a kérge, melyből az ókortól kezdve a vérhas elleni gyógyszert készítették. Ld. Casson 1989, 125–126. A fa Indiában északon, a Himálajában és Burmában, de Dél-India hegyeiben is megtalálható. A portugál hajósok később *herba malabarica*-nak nevezték, mert ők a Malabár parton találkoztak vele.

9. Malaótól kétnapi hajóútra van a Mundu³⁶ nevű kereskedőhely, ahol a hajók a lehető legbiztonságosabban horgonyozhatnak a szárazföldről közel levő sziget mentén. Ide is a fent említett dolgokat szállítják, s az innen kiszállított cikkek is azonosak az előbb említettekkel, és azokon felül még a mokrutunak nevezett füstölőszert is.³⁷ Az itt lakó kereskedők kitartóan alkudozók.

10. Mundutól kelet felé hajózva, ugyancsak két- vagy háromnapos hajóútnyira van Mosyllon egy, a kikötés szempontjából rossz adottságú tengeröbölben.³⁸ Erre a területre is a fent említett cikkek szállítják, ezen kívül ezüstárut, ennél kevesebb vasárut, valamint drágaköveket.³⁹ Erről a vidékről a következőket hozzák el: igen nagy mennyiségű fahajat – éppen ezért van szüksége a kereskedőhelynek nagyobb hajókra –, továbbá egyéb illatszereket és fűszereket, kevés kisméretű teknőspáncélt, a mokrutunak nevezett füstölőszert, kevesebbet annál, mint amit Munduból szállítanak, továbbá „túloldali” tömjént, és ritkán elefántcsontot és mirhát.⁴⁰

11. Mosyllontól kétnapi hajóútra található a Neiptoolemaiinak⁴¹ és Tapatégének nevezett hely, egy kicsiny babérliget és az Elephasnak nevezett hegyfok ... [Opónétól kezdve a terület dél felé, majd délnyugati irányban fordul.]⁴² Van egy folyója, amit Elephasnak neveznek, és egy nagy kiterjedésű babérligete, amit Akannainak neveznek, ez az a vidék, amely egymaga produkálja a „túloldali” tömjént, mégpedig igen nagy tömegben és kiváló minőségben.⁴³

12. Ezután pedig, ahol a szárazföld már dél felé fordul vissza, ott található Fűszerpiac és barbárok szárazföldjének legtávolabbi hegyfoka, amely kelet felé meredeken szakad le.⁴⁴ A tengeren levő kikötőhely bizonyos időszakokban veszedelmes, mert a hely teljesen ki van téve az északi szél erejének. A készülődő viharok egyik helyi előjele az, hogy a tenger mélye zavarossá válik, és megváltozik a színe. Amikor ez bekövetkezik, mindenki a nagy szirt-

---

³⁶ Mundu – azonos lehet Heisszel, ahol számos Kr. u. I. századi üvegárut is találtak az ásatások során. Ld. Stern 1985. 23–36, illetve Uő 1991, 113.

³⁷ Mokrutu – ennek a füstölőszernak a neve csak a Periplusban fordul elő. Müller (726–727) szerint az arab *mghairot* szóból származhat, ami ugyancsak egy füstölőszert szolgáló fafajtát jelöl, amely Etiópiában és Szomáliában volt honos, ld. Casson 1989, 127.

³⁸ Mosyllon – a kikötő a mai Ádeni-öböl partján lehetett. Pontos helye attól függ, hogy a Mundutól megadott távolsági érték melyikét fogadjuk el, a közelebbi hely a mai Elayu lehetne, míg a távolabbi közelebb fekszik a Szomáli-félsziget keleti kiszögélésehez, mely területet egy elefánt fejéhez hasonló alakjáról Ras Filuchnak (Elephas-hegyfok) neveznek, ebben az esetben viszont Candalára kell gondolnunk.

³⁹ Elsősorban az Egyiptomból exportált drágakövek jöhetnek számításba: ametiszt, berill, kalcedon, karneol és egyebek.

⁴⁰ Casson nézete szerint a kikötő rossz adottságai miatt itt semmi esetre sem valóban nagy hajókra kell gondolnunk, hanem az afrikaiak által használtakkal nagyobbakra, ők ugyanis általában kis hajókkal közlekedtek. Ld. Casson 1989, 128.

⁴¹ Neiptoolemai neve görög településre is utalhat, de biztosan nem azonosítható.

⁴² Erről a helyről Strabón is ír a *Geographika* 16, 4, 14-ben. A Periplus kéziratának szövege itt hiányos. A zárójelben levő betoldás későbbi, lapszéli bejegyzés.

⁴³ Valódi babér nem terem Szomáliában, itt inkább mangroveligetekről lehet szó. Beeston viszont inkább az Apollón-kultusz analógiájára valamiféle helyi istenség szent ligetére való utalásnak értelmezi (i. m. 128). Akannai a mai Alulával lehet azonos. A 19. század végén még Alula volt a tömjént kereskedelmének a központja, manapság már nincsenek tömjént termő fák ezen a vidéken.

⁴⁴ A hegyfok a Guardafui-fok, helyi nevén Ras Asir, Szomália déli csücske. A Fűszerpiac hely a mai Damo falu környékén lehetett, annál is inkább, mert innen számos máz nélküli cserépedénytörredék került elő, melyeket római eredetűeknek tartanak, ld. Casson, 1989, 129.

hez menekül, mert ott van egy védett hely, amit Tabainak hívnak.⁴⁵ Erre a kereskedőhelyre az előbb említettekkel azonos cikkeket szállítanak. Ezen a helyen pedig fahéj terem, gizeir, asyphé, aróma, magla, motó és tömjén.⁴⁶

13. Tabaitól négyszáz stadionnyira elhajózva a félsziget mentén, amerre a víz áramlása is visz, van egy másik kereskedőhely, Opóné, ahová szintén az előbb említett cikkeket szállítják.⁴⁷ Ezen a helyen a legnagyobb mennyiségben fahajat (cassiát) produkálnak, valamint arómát és motót, továbbá igen kiváló rabszolgákat, akiket többnyire Egyiptomba szállítanak, továbbá nagy tömegű teknőspáncélt, amely minden más fajtánál különb.

14. Mindezekre a „túlparti” kereskedőhelyekre Egyiptom felől július táján hajóznak, aminek a neve Epiphi. Szokás szerint Ariaké és Barygaza⁴⁸ belső vidékei is ezt a „túlparti” piacot látják el azokról a területekről való termékeikkel: gabonával, rizzsel, gheével, szezámolajjal, vászonruhával, egyrészt a monakhénak, másrészt a szagmatogénének nevezett ruhaneművel, valamint övekkel és nádmézzel, amit szakkharinak hívnak.⁴⁹ Egyesek egyenesen ezekhez a piacokhoz hajóznak, mások viszont a part mentén elhajózva cserélik ki szállítmányukat arra, ami éppen adódik. Ennek a vidéknek nincsen királya, hanem minden egyes piachelynek a saját főnöke parancsol.

15. Opónétól kezdve a partszakasz hosszan elnyúlik dél felé, először az azaniai Kis és Nagy Szirt⁵⁰... hatnapi útnyira vannak, azután a Kis és Nagy Tengerpart következik újabb hatnapos út hosszúságában, majd újabb hatnapi útra egymás után Azania útjai,⁵¹ először az úgynevezett Sarapión út, azután a Nikón, ezután több folyó és egyéb horgonyzóhelyek összefüggő láncolata, amelyeket megállóhelyek tagolnak és több egynapos útnyi szakaszra osztanak,

---

⁴⁵ Tabai neve csak itt a Periplusban olvasható. Pontos helyét nem ismerjük, némelyek a mintegy 13 tengeri mérföldre levő mai Ras Shenagheffel azonosítják, mások a dél felé kétnapi hajóútra levő Chori Hordio-öbölben sejtik. Bővebben ld. Casson 1986, 179–182, ill. Casson 1989, 130.

⁴⁶ A gizeir az elsőrendű, a motó a második-, az asyphé pedig a harmadrendű fahéjfajta, ld. fent a 8. fejezetet és a 35. jegyzetet. Bővebben Casson 1984, 225–246.

⁴⁷ Opóné a mai Hafun, a Guardafui-fok (Ras Asir) hegyfoktól 95 mérföldnyire déli irányban. Egészen korunkig jelentős kikötőváros volt.

⁴⁸ Ariaké – északnyugat-indiai terület, ami a mai Bharuchtól délre kezdődően lenyúlik egészen Maharashtra állam északi területéig.

Barygaza – a mai Bharuch

⁴⁹ A rizs fő termőhelye India volt, Theophrastos is egyértelműen indiai terménynek tartja (4, 4, 10).

A modern néven *ghee*-nek nevezett termék (görögül *βούτυρον*, ebből ered a *butter* név is) olvasztott, felfőzött, megtisztult vaj, ami a főzéstől folyékony halmazállapotú lett.

A nádméz (görögül *σάκχαρι*, szanszkrit eredetű szó (*śarkara*), ami Indiában egy különösen finomított, granulált vagy talán folyékony cukrot jelölt, amit a rómaiak és a görögök nem egyszerű édesítésre használtak, hanem gyógyszerként. Az ételek édesítésére méz volt használatban. A nádból nyert édes cukorlő ma is kedvelt ital Indiában. Az utcákon a vevő szeme láttára sajtolják ki a cukornádból fából készült présekkel.

⁵⁰ Strabón (Kr. e. 64/63–Kr. u. 21) még csak Guardafui-fokig rendelkezett ismeretekkel Afrika keleti partvidékéről, mintegy száz évvel később Ptolemaios már számos települést ismert a tengerparton dél felé haladva (4, 7, 11–12), így a Periplusban említettek is. A mai települések eredetét kutató régészeti ásatások szerint a legkorábbi leletek csak a 8–9. századig nyúlnak vissza, tehát az ókoriakkal nem azonosíthatóak teljes biztonsággal (bővebben Casson 1989, 134). A kézirat szövege itt hiányos.

⁵¹ Azania Afrika keleti partvidéke a mai Ras Hafuntól egészen Rhaptáig, a mai Dar es-Salaamig. A mai Szomália keleti partvidékét számos sziklás öböl és szirt csipkézi, nevezetesebbek a Ras al-Khyle, a Ras-Aouad és a még délebbre levő Ras-Asswad, végül ezt a sziklás partszakaszt Warshiikh zárja a mai Muqdishu (=Mogadishu) északra.

összesen hétre, egészen a Pyralaoi szigetekig és az úgynevezett Csatornáig, amelytől egy kicsit tovább délnyugatra, két teljes éjjeli és nappali útra, ... található a Menuthias sziget, a szárazföldtől mintegy 300 stadionnyira.⁵² Ez egy alacsonyan fekvő, sűrű erdővel borított terület, amelyen folyók vannak, számos madárfaj él itt és hegyi teknősbéka is. A krokodilt leszámítva nincsen vadállata, de ezek sem bántják az embert. Ezen a szigeten vannak fonott és egy farönkből készített csónakok, amiket a halászathoz és a teknősbéka-vadászathoz használnak. Ezen a szigeten a halfogást egészen sajátosan, háló helyett fonott kosarakkal végzik, amelyeket [az elő-partszakasz] torkolatához húznak.⁵³

16. Innen kétnapi útra található Azania szárazföldi területének legtávolabbi piachelye, amit Rhaptának neveznek, s ezt az elnevezését az előbb említett fonott csónakokról kapta,⁵⁴ itt igen sok az elefántcsont és a teknőspáncél. Hatalmas termetű emberek lajkják ezt a vidéket, akik földművesek, s mindegyikük a saját területének uraként viselkedik.⁵⁵ Ez a terület, valamilyen ősi törvény alapján Arabia először létrejött királyságához tartozik, és Mopharitis uralkodója kormányozza.⁵⁶ A király rendelkezése szerint ezt a területet adó fejében a Muzabeliek birtokolják, akik vontatott kereskedelmi hajókat küldenek ide, többeket kormányosokkal és személyzettel együtt, akiknek arabokat alkalmaznak, mivel azok a helybeliekkel ismeretségi és házassági kapcsolataik révén jó viszonyban vannak, ezen kívül helyismeretük is van, és a nyelvet is ismerik.

17. Ezekre a kereskedőhelyekre főképp a következőket viszik be: Muzában sajátos megmunkálással előállított lándzsahegyeket, bárdokat, kicsiny töröket, áratat, többféle üveggövet; továbbá bizonyos helyekre bort és gabonát, nem is kis mennyiségben, de nem kereskedelmi céllal, hanem fedezetül a barbárok jóindulatának megnyeréséhez. Ezekről a helyekről nagy mennyiségben hoznak el elefántcsontot, de gyengébb minőségűt annál, mint amit Adulisból

---

⁵² A mai Warshiikh azonos lehet az ókori Sarapióonnal, Nikón pontos helye vitatott, egyesek a mai Muqdisho és a tőle délebbre levő Merka közé helyezik.

A Pyralaoi szigeteket azonosak lehetnek a Lamu, Patta és Mandra által alkotott szigetcsoporttal, melyet a kontinentstől egy csatormaszerű, hosszan elnyúló tengerszakasz választ el. Lamu távolsága egyébként egyezőnek látszik Ras Hafuntól (Opóné a Periplusban), mintegy ezer tengeri mérföld, ami megfelel a Periplusban itt említett, összesen mintegy 20 napi hajóúttal (6+6+7=19).

Menuthias sziget azonosításáról évtizedek óta vitáznak a tudósok. A szövegben megadott távolság alapján a leginkább Pemba szigete jöhetne szóba vagy a közeli Zanzibar, de a szigeten található folyókra vonatkozó utalás igazán egyikre se jellemző. A régészeti feltárások sem segítenek, Zanzibar esetében a 9. századig nyúlnak vissza a leletek, Pembán pedig a 11. századig. Mégis Pemba látszik valószínűbbnek. A mondat szöveghiányos.

⁵³ Sem Pembán sem Zanzibáron nem éltek soha krokodilok. Élnek viszont Zanzibáron varanuszok (*Varanus niloticus*), amelyek hosszúsága elérheti a 120 cm-t is, s talán ezeket vélték krokodiloknak.

A „fonott csónakok” kötelekkel összekötözött deszkákból készültek, s általánosan használták évszázadokon át ezen a vidéken. A halak fogására mindenütt használják ma is Kelet-Afrika partjai mentén a kosarat. A szöveg itt is hiányos.

⁵⁴ A *rhapta* szó Glaser szerint az arab *rabta*-ból származhat, jelentése: 'összesség'. Ha Menuthias Pembával azonosítjuk, a megadott távolságra a mai Dar es-Salaam lehet azonos az itt olvasható Rhaptával, amit közel egy évszázaddal e mű megírása után Ptolemaios már igen jelentős városként említ.

⁵⁵ A romlott szövegrész értelmezéséhez ld. Giangrande i. m.

⁵⁶ Mopharitis vagy Mapharitis a mai Jemen. A szöveg helyi vitatott értelmezéséről ld. Beeston 128.

hoznak, ezen kívül rinocéroszagyarat, teknőspáncélt, amely csak kevésbé marad el minőségben az indiai mögött és egy kevés nautilus kagylót.⁵⁷

18. Azaniának ezek a kereskedőhelyei csaknem legtávolabbiak a szárazföldnek a Berenikétől jobb kéz felé levő részén. Az ezeken a helyeken túl elterülő óceán még felderítetlen, és nyugat felé fordul, majd Etiópia, Líbia és Afrika távol eső részeitől visszafordulva déli irányban elnyúlva keveredik a nyugati tengerrel.⁵⁸

19. Berenikétől balkéz fele, Myos Hormostól mintegy két-három napi útra kelet felé hajózva, átkelve az ott elterülő öblön, van egy másik horgonyzóhely és egy erőd is, Leuké Kóménak⁵⁹ hívják, ezen keresztül vezet az út Petrába, a nabataeusok királyához, Malikhashoz.⁶⁰ Ennek a helynek is van egy bizonyos kereskedőhely jellege az Arábiában megrakott és ide irányított nem nagy méretű hajók miatt. Éppen emiatt a behozott áruk egynegyedét kitevő vám begyűjtésére egy vámszedőt és biztonsági okból egy századparancsnokot helyeztek ide egy csapatosttal.⁶¹

20. Rögtön ezután következik az összefüggő arabiai terület, amely hosszanti irányban messze elnyúlik a Vörös-tenger mentén. Különböző népek lakják, közülük egyesek részben, mások

---

⁵⁷ A szövegben *ναύπιλος* olvasható, ami viszont nehezen értelmezhető. Müller a szövegkiadásában ezt közölte, de a kommentárjában kifejezte kételyét („hoc quid sibi velit, ego nescio”), s a Prolegomenában (CVIII–CIX) javasolta a *ναργίλιος*-ra való javítást, ami kókuszpálmaolajat jelent, s Zanzibár környékének egyik terménye volt. Utána a legtöbb kiadás, fordítás ezt vette át, de Casson 1980-ban írt cikkében visszaállította a korábbi formát, mondván, hogy ez az élőlény fordul elő Artemidorosznál (2, 14) és Plinius *Naturalis Historiájában* is (9, 94). Ld. Casson 1980, 497. A nautilus kagylót dísz tárgyként használták fel éppúgy, mint az elefántcsontot, s részben a rinocéroszagyarat is, bár ez utóbbinak keleten a kuruzslásban is szerepe volt, örleményét vágynövelő, ajzószerként használták.

⁵⁸ Etiópia alatt itt Kelet-Afrika értendő, ld. Beeston 128. A Periplus leírása már Ptolemaios előtt valószínűsíthető, hogy egész Afrikát tenger veszi körül, tehát körülhajózható. Ld. Casson 1989, 142. Herodotos szerint (IV, 42) Nekosz fáraó idején (Kr. e. 600 körül) egy föníciai expedíció több mint két év alatt körbehajózta Afrikát. Eratosthenész és Strabón szerint a déli óceán közvetlenül a Guardafui-fok után kezdődik. Afrika déli határát már a 9–10. században felkutatták a szaracénok, de ez az európaiak előtt titokban maradt, csak a 15. században ismertették meg Európával a portugálok.

⁵⁹ A szerző ismét visszatér a kiindulási ponthoz, Berenikéhez. Leuké Kómé jelentése „fehér falu”. Leginkább a mai 'Aynūnahhal lehet azonos, közel az Akabai-öböl bejáratához. A település maga kicsit beljebb van a szárazföldön. A kikötő a mai Khuraybah falu környékén lehetett, jó védelmet nyújtva a hajóknak és a közelben sok édesvízvételi lehetőséggel. Ld. Wellsted II. 161–167. Casson 1989, 143–144.

⁶⁰ A Periplus datálásához fontos Malikhas király említése. II. Malikhas lehet, aki Kr. u. 40-től 70-ig uralkodott. A *malik* arabul királyt jelent, de személynévként is használták. Josephus Flavius is említi a *Zsidó háborúban* (III, 4, 2) egy Malchus nevű királyt, aki ezer lovas és ötezer gyalogost küldött Titus segítségére Jeruzsálem ellen, e szerint tehát 70 körül élhetett.

Strabón is említi (16, 4, 24), hogy hosszú karavánok vonultak rendszeresen a Leuké Kóméból Petrába vezető úton. Ezt az utat építették ki a rómaiak, s lett az ún. Via Nova Traiana. Petra fontos csomópontja volt a Jemenből észak felé és a Perzsa-öböltől nyugat felé vezető kereskedelmi utaknak. Jelentősége csak akkor csökkent, amikor Traianus Kr. u. 105-ben leigázta a nabataeusokat, és Palmyrába helyezte át a szárazföldi kereskedelem központját.

⁶¹ Vita tárgya, hogy a vámszedők és a katonaság nabataeusok voltak-e vagy rómaiak. Korábban inkább nabataeusnak vélték őket, Casson is ezt valószínűsíti, de újabban egyre meggyőzőbbnek látszik, hogy rómaiak voltak. Azért örködtek az ekkor már szövetségesnek számító nabataeusok városában, Leuké Kómében, hogy az ott kikötő, 25 %-os vámra kötelezett hajók ne tudják elkerülni a vám megfizetését. Ld. Young, Gary K. i. m.

egymástól teljesen eltérő nyelven beszélnek.⁶² A tengerparti területek itt is hasonlóképpen [ti. az afrikai parthoz – a ford.] az ichthyophagosok kunyhóival vannak tagolva. A feljebb levő részeket pedig falvakban élő és nomádként a mezőkön tanyázó, két nyelven beszélő gazemberek lakják, akik kirabolják az öböl közepén húzódó hajóúttól eltávolodókat, illetve rabszolgaságba hurcolják azokat, akik a hajótörésekből megmenekültek. Éppen emiatt Arábia kormányzói és királyai folytonosan fogságba vetik őket, egyébként kanraitáknak nevezik őket.⁶³ Összességében az arábiai terület tengerpartja mentén a hajózás veszélyes; a területen nincs kikötő, rossz a horgonyzási lehetőség, nem tiszta, a zátonyok és sziklák miatt megközelíthetetlen, és minden vonatkozásban félelmetes. Éppen ezért behajózva az arábiai területre a közepén levő hajózási útvonalat tartjuk, és teljes erővel gyorsítunk egészen a Katakaukaumené szigetig,⁶⁴ ami után már folyamatosan békés természetű emberek és nomád módon tartott állatok és tevék lakják a vidéket.⁶⁵

21. Ezen vidékek után, a tenger bal partján levő legtávolabbi öbölben található a törvénnyel szabályozott tengerparti kereskedőhely – Muza –, összességében mintegy 12 000 stadionnyi távolságra Berenikétől, ha valaki dél felé hajózik.⁶⁶ Az egész piachely tele van arabokkal, hajótulajdonos kereskedőkkel, hajósokkal, és pezseg a piac az üzleti élet dolgaitól, mivel saját hajós felszerelésüket használják a túlparttal és a Barygazával lebonyolított kereskedelemre is.

22. Ettől a helytől feljebb háromnapi útra terül el a Sauének nevezett város, a szárazföld Mapharitisnak nevezett részén; az ott lakó kormányzót Kholaibosnak hívják.⁶⁷

23. Ezután mintegy kilencnapi útra van Saphar városa, ahol Kharibaél a két nép törvényes királya: a homeritáké és a sabaeusoké; ő maga pedig állandó követjárásainak és ajándékainak köszönhetően a császároknak is jó barátja.⁶⁸

---

⁶² Északon a nabataeusok az arameus egyik dialektusát beszélték, a part mentén délebbre lakók különböző izmaelita dialektusokat, a mai Jemen vidékén lakók pedig egy dél-arábiai nyelvet (himyarita).

⁶³ Kanraiták – sokat vitatott népeesség; Glaser (i. m. 165 skk.) „kamaiták”-ra javította nevüket, mert volt egy Karna nevű város, amit Plinius is említ (6, 32), de a szövegjavítás erősen vitatott.

⁶⁴ Katakaukaumené jelentése: leégett. McCrindle és mások a Jabal at-Tairral azonosítják, ami Muzától mintegy 150 mérföldnyire északnyugatra van, s még ma is egy szunnyadó vulkán, nem aludt ki teljesen, időnként kénes füstöt ereget és teljesen csupasz.

⁶⁵ Dél-Arábiának ezt a részét a sabaeusok lakták.

⁶⁶ Muza – a legtöbben al-Mukhával (Mocha) azonosítják, ami a Periplus 25. fejezetében olvasható adat szerint 300 stadionyira (= 30 tengeri mérföldre) van Bab el-Mandebtől, de a valóságban 40 mérföld a távolság. Viszont al-Mukhától mintegy 20 mérföldnyire keletre a szárazföldön van egy kis falu, Mauza, ez lehetett maga a település, míg a kikötője a parton volt (Casson 1989, 147–148, Grohmann, A. RE: Muza 988 (1935).

⁶⁷ Saué vagy Savé sok vita után leginkább a Ta'izztól délre levő Sawwával lehet azonos, ld. Casson 1989, 148.

Mapharitis a mai Jementől délnyugatra levő terület, az arab geográfusoknál a neve: Bilād al-Ma'āfir. Kholaibos neve arabul Kula'ib lehet, de a neve nem fordul elő arab forrásokban, funkcióját tekintve leginkább vezető tisztségviselő, kormányzó lehetett.

⁶⁸ Saphar neve a kéziratban Apharként olvasható, de kétséget kizáróan azonos a Pliniusnál (6, 104) és Ptolemaiosnál (6, 7, 41) említett Sapharral. Az ősi dél-arábiai királyság Himyar királyság fővárosának neve, a mai azonos nevű kicsi falu, Zafār őse. A mai település mintegy 8 km-re van a Yarim nevű várostól, és az ősi romokra épült. Ld. Müller, W. W. *Encyclopaedia of Islam*, New ed.: Zafār. 379–380. [2002]

Sabaeusok – nagy múltú nép; mesés gazdagságukról Plinius is írt (6, 161).

24. Jóllehet Muza kereskedővárosnak nincs kikötője, mégis homokos horgonyzóhelyei révén alkalmas kikötőhely. Ide a következő árukat viszik be: kiváló minőségű és szokványos bíbort,⁶⁹ arabiai ujjas ruhákat, mindkét fajtájukat, az egyszerű díszítetlen és a szokásosat is, kockásat⁷⁰ és aranyzállal átszóttet is; sáfrányt és kyperost,⁷¹ vászonruhát, abollait,⁷² takarókat, de nem sokat, egyszerű díszítetleneket és a helyi szokás szerintieket, csikos öveket,⁷³ közepes mennyiségű illatos olajat, meglehetősen sok pénzt, egy kevés bort és gabonát, mivel ez a vidék is terem közepesen búzát és nagyobb mennyiségben bort.⁷⁴ A királynak és a kormányzóknak lovakat adnak és teherhordó öszvéreket, aranyból készült és cizellált ezüst tárgyakat, igen drága ruhát és bronz tárgyakat.⁷⁵

A homeriták vagy himyariták valóban a sabaeusok (sábaiak) mellett éltek, hol békésen, hol vi-szálykodva, amint erről fennmaradt feliratok tanúskodnak. Ld. erről bővebben: Beeston, A. The Himyarite problem, *Proceedings of the Eighth Seminar for Arabian Studies, London, 1975.* idézi Casson 1989, 150.

A Kharibaél – általános királynév volt századokon át Dél-Arábiában, pontosan nem azonosítha-tó, hogy közülük melyikről van itt szó. Plinius is említi (12, 57) arabiai követéségek érkezését és ajándé-kait. Lehetséges azonosításáról és a Periplus dél-arabiai vonatkozásainak pontosításáról ld. Robin i. m.

⁶⁹ Az igazi bíbort a *Murex brandaris*-ből állították elő meglehetősen körülményesen, így elég drága is volt. Ezért lehetséges, hogy az itt említett „kiváló minőségű” a Közel-Keletről importált, valódi bíborcsigával festett szöveteket vagy a szövéshez használt fonalakat jelenti, míg a „szokásos” bíbor azokat a szöveteket/fonalakat, amelyeknek a festéséhez hasonló színt adó más alapanyagokat használ-tak, s így olcsóbbak voltak. Vö. Mossakowska-Gaubert 299.

⁷⁰ A szövegben „szokásos” gör. κοινός, illetve a „helyi szokás szerinti” gör. ἐπιτόπιος egyaránt egy, a térségben szokásos, kevésbé azonosítható technikára utalhat. Mivel a Kr. u. 1. században az Arab-félszigeten még viszonylag kevés arab élt, nehéz meghatározni, milyen is lehetett ez a „szokásos” technika. A görög σκοτουλάτος szó a latin *scutulatus* görögösített átvétele, és kockásat jelent. Ásatá-sok során is előkerültek kockás szövésű selyem és gyapjú ruhamaradványok. Ld. Casson 1989, 152. Az újabb leletek alapján egy az arab ízlés szerinti, új szövési technikával készült, rombusz formájú ele-mekből szőtt mintázatot is jelenthet. Ld. Mossakowska-Gaubert 312. Lehetséges, hogy az itt említett ruhanemük közül nem is mindegyik készült egyiptomi műhelyben, hanem egy részüket a helyi ízlés szerint dolgozó közel-keleti műhelyekben gyártatták, majd onnan Egyiptomba vitték, ahonnan az egyiptomi árukkal együtt szállították Kelet-Afrika, az Arab-félsziget és India kikötőibe. A termékek tehát a célország ízlésigényét követték. Ld. Mossakowska-Gaubert 314.

⁷¹ Sáfrány (görögül κρόκος) – botanikai neve: *Crocus sativus*, a Periplusban egyedül itt említi a szerző. Legjobb fajtái Kis-Ázsiában teremnek, Egyiptomban és Arábiában viszont nem fordul elő. Festékként, illat- és gyógyszeralapanyagként is felhasználták.

Kyperos – botanikai neve *Cyperus rotundus* vagy *Cyperus longus*. Egyiptomi papiruszok tanús-kodnak a *Cyperus rotundus* orvosi célú felhasználásáról. Indiában még illatszerek alapanyagaként is használták. Különös dolog, hogy bár Arábiában is előfordul, mégis importálják, s a Muzába bevitt áruk között szerepel. Dioscorides (I, 5) említi indiai változatát is, Plinius pedig (21, 70, 117 skk.) megjegyzi, hogy az indiai fajtája a gyömbérhez hasonlít, íze pedig a sáfrányéhoz. De a Periplusban említett kyperos aligha lehet az indiai fajtából. Ld. Karttunen 1997, 141–142.

⁷² Abollai ld. a 6. fejt.

⁷³ A „csikos övek” gör. ζώναι σκιωταί jelzős szerkezetben a jelző a Peripluson kívül még elő-fordul két papirusztöredéken is, és mintegy két évtizede Gillian Eastwood talált ezzel azonosítható szöttes maradványokat is Quseir al-Qadimban. Eszerint egy jellegzetes, narancs, zöld, vörös, bíbor, sárga és barna szálak szivárványszerűen zónákra osztott, tarka szövését jelentheti. Ld. Mossakowska-Gaubert 312.

⁷⁴ Dél-Arábiában nagyon jó minőségű borok voltak mind a ókorban, mind a középkorban, de lehetséges, hogy nem is szőlőből készítették, hanem inkább pálmából vagy datolyából.

⁷⁵ A szövegben olvasható χαλκουρήματα szó egyaránt jelenthet rézből és bronzból készült tárgyakat.

A helybeli termékeket exportálják innen: válogatott minőségű mirhát, mirhaolajat, abeiraiat[?] és minaiat,⁷⁶ fehér márványt⁷⁷ és a szemközt fekvő Adulisból az összes előbb említett dolgot. Az ide hajózásra legmegfelelőbb idő a szeptember hónap, ami a Thotnak felel meg, de semmi sem gátolja azt sem, hogy valaki korábban tegye.

25. Ezután mintegy 300 stadionnyit a part mentén hajózva már egészen közel kerül egymáshoz az arabiai szárazföld és a szemközti Avalítés körül elterülő Barbaria vidéke; van itt egy nem túl hosszú szoros, ami a tenger vizét összefogja és a szűkületben korlátok közé szorítja, s az ezen keresztül vezető mintegy hatvan stadion szélességű hajózó utat Diodóros szigete szakítja meg.⁷⁸ Éppen ezért, mivel a környező hegyek felől erősen lezúdul a szél, keresztül hajózva igen erős a sodrás. Ebben a szorosban van egy tengerparti arab falu, Okélis, ami ugyanazon uralom alá tartozik;⁷⁹ nem annyira kereskedőhely, mint inkább csak horgonyzó- és vízfelvevő hely és az első szárazföldi megállási lehetőség azoknak, akik keresztül hajóznak.⁸⁰

26. Okélis után a tenger keleti irányban ismét kitér, és egy kicsivel később feltűnik a nyílt tenger; mintegy 1200 stadionnyira van a tengerparti falu, Eudaimón Arabia,⁸¹ ami ugyanannak a Kharibaélnak a királyi hatalma alá tartozik; megfelelő horgonyzóhelyei vannak, s az ivóvize is sokkal édesebb, mint Okélisé. Rögtön egy öböl elején terül el, amely a szárazföldbe nyúlik be. Eudaimón Arábiát eudaimónnak [= szerencsés, boldog] hívják, mert régebben, amikor még város volt, Indiából nem jöttek még hajók Egyiptomba, és Egyiptomból sem merészeltek a távolabbi helyekre elhajózni, hanem csak eddig jöttek el, és a mindkét irányból érkező rakományokat átvették itt, mint ahogy Alexandria is átveszi mind a távolról érkező, mind pedig az Egyiptomból származó árucikkeket. Most viszont, nem is olyan régen a mi korunk előtt, Caesar elpusztította.⁸²

---

⁷⁶ A mirhaolaj (στακτιή) egy préseléssel előállított, igen drága illóolajat jelöl, ld. Dioscorides (I, 60). Az Abeiraia neve a szövegben sérült, pontosan nem azonosítható helynév, a minaiai mirha viszont nagyon ismert, a mai Ma'in lakói egykor híresek voltak fűszer és illatszerek kereskedelmükről. Strabón is ír róluk (16, 4, 2).

⁷⁷ A fehér márvány (λύγδος) egy rendkívül finom, az alabástromhoz hasonló és jól megmunkálható márványfajta (ld. Plinius 36, 62), amiből főképp a drága illatszerekhez, kenőcsökhöz készítenek kicsiny kancsókat, tégelyeket. A mai San'á (Szanaa Jemenben) környékén levő hegyekben vannak ma is legjelentősebb lelőhelyei.

⁷⁸ A szoros (a mai Báb el-Mandeb) valójában sokkal szélesebb, 120-160 stadionnyinak felelne meg. Valószínű, hogy a szerző személyesen nem hajózhatott itt át, s az adatot másodkézből vehette.

Diodóros szigete a mai Perim.

⁷⁹ Kharibaél uralma alá tartozik.

⁸⁰ Okélist Strabón Ailanának nevezi (16, 4, 4), a mai Shaykh Sa'id vagy Khawr Ghurayrah. Ptolemaios idejére már kereskedővárossá fejlődött, korábban a ma Adeni-öbölnek nevezett hatalmas tengerre való kihajózás előtti utolsó édesvíz-fellevőhelynek számított.

⁸¹ Eudaimón Arabia görög fordítása a latin Arabia Felix elnevezésnek, ahogy a rómaiak neveztek a sabaeusok földjét. A mai Jemenben Aden környékével azonosítható. Átmenetileg háttérbe szorult a közvetítő szerepe, miután a görögök felfedezték a monszun szerepét e térség hajózásában, s utána már mások is tovább merészkedtek.

⁸² A római támadásra utaló megjegyzés nehezen értelmezhető. Az egyetlen hadjáratot Dél-Arábiában Aelius Gallus vezette Kr. e. 24-ben, de nem jutottak el a mai Adenig. Egyes magyarázók a Caesar nevet uralkodót jelentő köznévként értelmezik, s a szomszédos Eleazos királlyal vagy Kharibaéllal azonosítják, mások a későbbi római császárok valamelyikére gondolnak, de Traianus is csak 106-ban járt a nabataeusok földjén, s nem itt, tehát sem a helyszín, sem időpontja nem egyezik a Peripluszal. Az is lehetséges, hogy az emlékezet megőrizte a Periplus megírása előtt mintegy 100

27. Eudaimón Arábiától kezdődően egy összefüggő tengerparti szakasz, és egy öböl nyúlik el mintegy kétezer vagy még több stadionnyi hosszúságban, aminek mentén nomádok és ichthyophagosok laknak a falvaikban. Ezen a helyen, egy előugró szirt után egy másik tengerparti kereskedőhely található, Kané, ami Eleazos királyságához, a tömjéntermelő vidékhez tartozik.⁸³ Mellette két lakatlan sziget található, az egyiket Orneónnak [= Madarak szigete] hívják, a másikat pedig Trullasnak, és 120 stadionnyira van Kanétól.⁸⁴ Ettől fölfelé, a szárazföld belsejében van a Saubathanak nevezett metropolis, amelyben a király is lakik.⁸⁵ A területen termő összes tömjént mint egy árulerakutba ide hordják össze részint tevékkel, részint tömlőkkel ellátott és bőrrrel bevont helyben honos tutajokkal, valamint csónakokkal.⁸⁶ Ennek a vidéknek kereskedelmi kapcsolata van a túloldalon levő kereskedőhelyekkel is, melyek Barygazában, Skythiában, Ománban, valamint a szomszédos Persisben vannak.⁸⁷

28. Egyiptomból ugyanazokat a dolgokat szállítják ide, mint Muzába: mégpedig egy kevés búzát és bort, arab ruhaneműt, hasonlóképpen részint közönségeset és egyszerűt, részint leginkább hamisítottat,⁸⁸ továbbá rezet, önt, korallt, storaxot és a többi cikket, amelyeket

---

évvel történt Gallus-féle expedíció emlékét, s azt tévesen hozta összefüggésbe a város átmenetileg csökkent jelentőségével. Ld. Casson 1989, 160. Az újabb kutatás választ adhat a kérdésre: az ismeretlen szerző az augustusi Res Gestae latin–görög kétnyelvű feliratának szövegében olvasható Eudaimón Arabiára utaló kifejezést érthette félre, a városra, a mai Adenre vonatkoztatva, s nem az Arab-félsziget partvidékére, ahogy ezt a rómaiak értették. A Res Gestae bronz táblákra írva a Római Birodalom számos fontos városában helyezték el Augustus halála, Kr. u. 14 után, így a Földközi-tenger vidékén is, a Periplus szerzője tehát anyanyelvén is olvashatta. Ld. Seland 63.

⁸³ Mintegy 250 tengeri mérföldre van Adentől a mai kikötő, Husn al-Ghurab, amely azonos lehet Kanéval. Feliratok is előkerültek egy Qn' vagy Qana városnévvel, továbbá ókori romok is igazolják az egykori kikötő létét.

Eleazosnak, a tömjéntermelő ország királyának neve 'L'z vagy 'Il'azz alakban többször is olvasható arabiai feliratokon; Schoff szerint az arab *Ili-azzu* (=Istenem hatalmas) névvel lehet azonos, mely Hadramaut több királyának nevéhez kapcsolódott. Glazer szerint leginkább arra az Ili-azzu Jalitra kell itt gondolnunk, aki kb. Kr. u. 25-től 65-ig uralkodott. Ld. még Wissmann, Hermann von. RE: Eleazos Suppl. 11. 1346–47 [1968] és 12. 542 [1970.]

⁸⁴ A Madarak szigete leginkább a mai Sikhával lehet azonos, ennek felszínét Müller szerint vastagon borította a guano. A másik szigetet, Trullast, Ptolemaios is említi (6, 7, 10), s a mai Barraqhval azonosítható.

⁸⁵ Saubatha a mai Shabwa városával azonos, ahol az elmúlt évtizedek folyamán olasz és francia régészek hatalmas romvárost tártak föl, többek között az egykori királyi palota maradványaival együtt, aminek kora talán a Kr. e. 5. századig is visszanyúlhat. A Hadramaut királyság fővárosa volt. A feltárt régészeti anyag részint a helyszínen, részint Ataq városának (Sanaától 458 km-rel délkeletre) múzeumban tekinthető meg. Doe 136–141 és Breton 13–34.

⁸⁶ A tömjén az egyik legrégebb és legértékesebb kereskedelmi cikk. Különböző boswellia fajták gyantája; az arabiai *Boswellia sacra* ma főképp Omán vidékén nő. Strabón szerint a legjobb tömjén Persis közelében nő, Herodotos szerint (III, 97) az arabok évente ezer talentumnyi tömjént vittek adó fejében Dareiosnak. A rómaiak halotti szertartásában is fontos szerepe volt a tömjének.

⁸⁷ Skythia a mai Indus völgynek, Sind vidékének felel meg, vö. a 38. fejezettel. Omana esetében itt nem a mai Ománra kell gondolnunk, hanem egy településre a mai Irán tengerpartján levő Chāh Bahār-öböl torkolatánál, vagy az öböl mélyén levő Tiz nevű település helyén, vö. a 36. fejezettel.

⁸⁸ „közönségeset és egyszerűt, részint leginkább hamisítottat” (*ἰματισμός ... κοινός και ἀπλοῦς και ὁ νόθος περισσότερος*). A nehezen értelmezhető részre Lionel Casson ad elfogadható magyarázatot: a közönséges alatt a szokásos díszítményekkel, beleszótt mintázzattal vagy arany szálakkal díszített ruhaneműt érti, az egyszerű a díszítmény nélküli, csak folyamatosan szótt fajta, míg a hamisított a beleszótt mintát imitáló utólagos ráfestéssel díszített ruhaneműt jelöli. Ld. Casson 1983, 193–207.

Muzába is szállítanak.⁸⁹ Továbbá több megmunkált ezüsttárgyat és pénzt a királynak, ezen kívül lovakat, szobrokat és kiváló minőségű, egyszerű ruhákat. Helybeli árukat exportálnak innen: tömjént, aloét,⁹⁰ valamint olyan cikkeket, amelyeket más piacokról hoznak el ide. Erre a vidékre körülbelül ugyanakkor hajóznak, mint Muzába, csak valamivel korábban.

29. Kané után, ahol a szárazföld megint erősen visszahúzódik, egy másik, igen mély öböl terül el, mely hosszan elnyúlik, Sachalitésnek nevezik⁹¹ és tömjéntermő vidék, hegyes és nehezen átjárható terület, a levegője nehéz és párás, a tömjént adó fák illatától terhes. A tömjént adó fák sem nem terebélyesek túlságosan, sem nem magasak, és a kérgük megszilárdult tömjént tartalmaz, úgy mint ahogy nálunk Egyiptomban egyes fák gumit könnyeznek. A tömjénnel a királyi rabszolgák foglalkoznak, valamint azok, akiket büntetésből küldtek ide. Ezek a helyek iszonyúan egészségtelenek, és még a mellette elhajózik számára is fertőzőek, az itt dolgozóknak pedig végképp halálosak, ámbár a megfelelő táplálék hiánya miatt is könnyen meg lehet halni.⁹²

30. Ebben az öbölben van egy hatalmas hegyfok, ami kelet felé néz, Syagrosnak hívják, s ennél van a terület erődítménye, a kikötő és az összegyűjtött tömjén raktára.⁹³ Vele szemben a tengerben, félúton közte és a vele szemközti Arómata hegyfok között, de Syagroshoz közelebb van egy sziget, amit Dioskurides szigetének hívnak,⁹⁴ ami igen nagy, de kietlen és vize-

---

⁸⁹ Korall – a Mediterraneum piros koralljáról lehet itt szó, aminek különösen nagy volt a piaca Indiában és Kínában, ez volt a rómaiak egyik fő kiviteli cikke. Kanéba szállították, s onnan indiai vagy arab kereskedők vitték tovább.

Storax – gyantaféleség. Két fajtája volt, a *Storax officinalis*, egy Dél-Európában, Kis-Ázsiában honos fának a gyantája szilárd halmazállapotban, amit főleg füstölőszernek használtak, és a csak Kis-Ázsia délnyugati részén élő *Liquidambar orientalis*-ból származó folyékony halmazállapotú gyanta, amit gyógyszerként használták leginkább a légszűrő kezelésére. Mindkettőt alkalmazták a rómaiak és a görögök is, sőt Indiába és Kínába is szállították.

⁹⁰ Az aloé az ókortól kezdődően fontos gyógynövény volt, a belőle készített gyógyszert főleg a bőr sérüléseinek kezelésére alkalmazták. A rómaiak Augustus idején ismerhették meg. Több fajtája van, az *Aloe vera* Dél-Arábiában volt őshonos, míg az *Aloe perry* őshazája Szokotrán volt, s ez utóbbi fajtát hashajtóként is alkalmazták.

⁹¹ Sachalités – az arab Sa'kalan görög átírása, és a Kané és Syagros közti partszakaszt jelöli; a mai Jemen déli szegélye.

⁹² A Periplus szerzője is elhitte az arab kereskedők által hangoztatott rémhíreket, mellyel távol akarták tartani az idegeneket a tömjéntermő területeiktől. Semmiben sem tér el itt a klíma Dél-Arábia többi területének jellemzőitől. Herodotos szerint (III, 107) pedig veszélyes kígyók őrzik a fákat, s csak úgy lehet megközelíteni őket, ha storaxot égetnek. Az egészségre leselkedő valós veszélyeknek tekintethetőek az errefelé nagyon gyakori malária és a vérhas.

⁹³ Syagros a mai Ras Fartak Jemenben.

⁹⁴ Dioskurides szigete a mai Szokotra. A görögösnek hangzó elnevezés a szanszkritből ered: *Dvipa Sukhadhāra*, jelentése: az Üdvösség szigete. Agatharchides is az „Áldottak szigetének” nevezi. Ősi múltja még a Gilgames eposszal is kapcsolatba hozható. Mindig vegyes lakosság lakta, a Periplus idején arabok, görögök és indiaiak. Belga barlangkutatók 2000-ben Szokotra egyik legnagyobb barlangjában számos feliratot találtak, melyekre felhívták a szakértők figyelmét. Mivel a szigeten 700 ritka állat- és növényfaj él, melyek egyharmadának az egész világon ez az egyedüli lelőhelye, a területet biológusok is állandóan kutatják. 2006-ban újabb írást hordozó leletek kerültek elő, mégpedig cserépmaradványokra írva. A leletekről a helyszínen a berlini indológus epigráfus, Ingo Strauch megállapította, hogy a falfeliratok nagy valószínűséggel a 2. és 4. század közti időszakból indiaiaktól származnak, a cserépmaradványok pedig Berenikéből kerülhettek a szigetre, s ugyancsak indiai ún. bráhmī feliratokat tartalmaznak. Ezek a leletek is a két terület közti folyamatos kereskedelmi kapcsolatot igazolják. A 2006. évi feltárásról Ingo Strauch az edinburghi szanszkrit konferencián számolt be ugyanabban az

nyős; folyók vannak rajta, továbbá krokodilok, és igen sok vipera, valamint olyan hatalmas gyíkok, hogy a húsát megeszik, a zsíráját pedig kiolvasztják és olaj helyett használják.⁹⁵ A sziget semmit sem terem, se szőlőt, se gabonaféléket. Kevés lakója a szigetnek csupán az északi szegélyét lakja, azt a részt, amely a szárazföld felé tekint. Lakói valójában idegenek, arabok, indusok és bizonyos mértékig azoknak a görögöknek a keveréke, akik a kereskedés céljából hajóztak ide. A szigeten található teknősbéka, valódi, továbbá szárazföldi és fehér is, nagy mennyiségben és igen kiváló, mivel a páncéljaik nagyobbak; de van itt hatalmas méretű hegyi teknős is, amelynek a legvastagabb a páncélja, amelynek a has körüli, hasznosítható részeit nem engedik feldarabolni, mivel ezek meglehetősen vöröses színűek.⁹⁶ A teknős hátaból egészében dobozokat, írótablácskákat, kicsiny edényeket készítenek és ilyesféle piperés doboz céljára feldarabolják. A szigeten található még cinóber is, amit indiaiak neveznek, és a fákról cseppenként gyűjtenek össze.⁹⁷

31. Úgy esett, hogy miként Azania Kharibaélnak és a mapharita kormányzónak van alárendelve, éppígy ez a sziget a Tömjéntermő ország királyának. A szigettel kereskedelmi kapcsolatba kerültek néhányan Muzából, továbbá Limyrikéből és Barygazából⁹⁸ is néhány erre hajózó, akik véletlenül ide vetődtek; rizst, gabonát, indiai vásznat és rabszolganőket, amikből hiány van, cserélnek itt nagy mennyiségű teknőspáncélra és viszik el hajóikkal. Most viszont a szigetet a királyok bérbé adták és erősen őrzik.⁹⁹

32. Syagros után az öböl folytatódik, és mélyen benyúlik a szárazföldbe, amit Omanának neveznek,¹⁰⁰ az öböl áthajózási hossza hatszáz stadionnyi, utána magas hegyek következnek,¹⁰¹ amelyek sziklásak és meredek, s az emberek barlangokban lakják mintegy ötszáz stadionnyi hosszúságban. Utána ki van jelölve egy kikötőhely a Sachalítésből származó tömjén lerakására, Moskha kikötőnek nevezik,¹⁰² ahová Kanéból rendszeresen küldenek hajókat,

---

évben (Strauch 168–169). A hagyomány szerint a sziget lakosainak egy részét Szent Tamás apostol térítette meg, amikor Kr. u. 52 táján India felé hajózva erre járt, amikor pedig 1542-ben Xavéri Szent Ferenc ide érkezett, a keresztény lakosok egy része a hajdani Szent Tamás keresztények leszármazottjának vallotta magát. Ld. még Schoff 133–136.

⁹⁵ Ezek a hatalmas gyíkok nagy valószínűséggel varánuszok.

⁹⁶ Ma már nincsenek teknősök Szokotrán, de Afrika közeli területein él még ma is egy ún. leopárd teknős, aminek a hossza 70 cm is lehet, s kedveli a hegyes vidéket, lehet, hogy erre kell gondolnunk a szövegben említett hegyi teknős esetében.

⁹⁷ Az ún. indiai cinóber a *Dracaena cinnabari* nevű fának a gyantája, amit a köznyelv „sárgányméreg” nevezett, és Szokotrán őshonosnak tekinthető, ma is szinte a sziget jelképeként számít. Festékként és gyógyszerként is használták. Ugyanakkor az igazi kelet-indiai cinóber egy pálmafélének a gyantája (*Calamus draco*). Lehet, hogy az indiai kereskedők hozták ilyet is, s ezért nevezték a Szokotrán termőt is indiainak. Vö. a 89. jegyzettel. Meg kell különböztetni az ásványi eredetű cinóbertől.

⁹⁸ Limyriké a mai Malabár-part, India délnyugati partszegélye. Barygaza a mai Bharuch a Khambhat-öböl mélyén, India északnyugati részén.

⁹⁹ Sokat vitatott kérdés, milyen királyok és kinek adhatták kölcsön a szigetet? Leginkább valószínű, hogy a fűszer- és tömjénkereskedelemre igen féltékeny arab kereskedők bonyolíthatták le itt hajóikkal a forgalmat, s mást igyekeztek távol tartani.

¹⁰⁰ Az itt említett Omana a mai Omán, de a Periplus idején tágabban értelmezték, magába foglalta a Perzsa-öböl déli partvidékének nagy részét is. Az itt említett öböl mai neve: Al-Qamar-öböl.

¹⁰¹ Beeston szerint az itt említett magas hegyek a Jebel Qamar, ld. i. m. 130.

¹⁰² Moskha Schoff szerint leginkább a mai Khör Rürival azonosítható. Ásatások során a Kr. e. 1. és Kr. u. 2. századra datálható római kerámiatöredékek kerültek elő, ezen kívül feliratok is tanúskodnak arról, hogy egykor kereskedelmi kikötő volt ott. Ld. Schoff 140–143. Casson 1989, 170–172. Bővebben Martinetz – Lohs – Janzen 57–63.

és egyes Limyrikéből és Barygazából való, erre elmenő hajók itt telelnek, ha lekésték a megfelelő évszak szerinti időt, és a királyi megbízottaktól vászonnemüért, gabonáért, olajért csereáru rakományként tömjént vesznek fel, ami egész Sachalitis területén halomba rakva áll őrizetlenül, mivel az istenek öröködnék hatalmukkal a terület felett.¹⁰³ Királyi engedély nélkül sem titokban sem nyíltan nem lehet a hajóra rakodni, és ha valaki akár egy szemcsét is elvenne, a hajója nem indulhat el, mert ez az istenség akarata ellen van.

33. Moskha kikötőjétől kezdődően újabb mintegy ezeröttszáz stadionnyi hosszúságban, egészen Asikhónig¹⁰⁴ a szárazföldön egy hegység húzódik, melynek végső pontja után szemközt hét sziget terül el egymás után, az ún. Zénobios szigetek.¹⁰⁵ Ezek mellett a szárazföldön egy másik barbár vidék terül el, amely már nem ugyanahhoz a királysághoz tartozik, hanem Persishez.¹⁰⁶ S ha valaki innen a mély tengeren mintegy kétezer stadionnyira elhajózik a Zénobios szigetektől, találkozik az ún. Sarapis szigettel,¹⁰⁷ ami a szárazföldtől mintegy 120 stadionnyira van; szélessége mintegy kétszáz, hosszúsága pedig hatszáz stadionnyi. Három faluban az ichthyophagosok szent emberei lakják, az arab nyelvet használják, és pálmalevéllel övezik magukat.¹⁰⁸ Meglehetősen sok és kiváló teknős van a szigeten. A Kanébeliek rendszeresen indítanak ide könnyű csónakokat és kis uszályokat.

34. Ha valaki az öbölben a szomszédos szárazföld mentén északi irányt tartva elhajózik, a Perzsa-tenger beömlésénél¹⁰⁹ több sziget terül el, ezek az ún. Kalaios szigetei,¹¹⁰ melyek a szárazföld mentén mintegy kétezer stadionnyi hosszúságban nyúlnak el. Zsivány emberek lakják ezeket a szigeteket, akik napközben nem valami sokat látnak.¹¹¹

35. A Kalaios szigeteinek legtávolabbi tetejénél és az ún. Kalon Horosnál, nem sokkal a Perzsa-tenger torkolata után van a legtöbb gyöngykagyló-lelőhely.¹¹² Ennek a torkolatnak a bal oldalán igen nagy hegyek vannak, az ún. Asabón,¹¹³ a jobb oldalon pedig, egyenesen

---

¹⁰³ A monszun miatt télen Indiából Arábia, illetve Afrika felé lehetett hajózni, de visszafelé várni kellett tavaszig. Tehát itt indiai kereskedőkre gondolhatunk, erről tanúskodnak a csereáruk is, melyek nagy valószínűséggel Barygaza termékei lehettek

¹⁰⁴ Asikhón a mai Ras Hasik Ománban.

¹⁰⁵ Zénobios-szigetek a Kuria Muria szigetcsoporttal lehet azonos, de csak öt szigetből áll: Jabaylah, Hallaniyah, Sawda, Hasikiya és Qarzewit.

¹⁰⁶ Persis eredetileg a Perzsa Birodalom egyik tartományának a neve, ami hatalmába kerítette a Perzsa-öböl keleti tengerpartját. Ld. Hinz, Walther RE: Persis Suppl. 12. 1022–1038 (1970).

¹⁰⁷ Sarapis szigete Ptolemaiosnál Sarapias (6, 7, 46), a mai Mašīrah-sziget Omán partjai előtt. A görögös elnevezés első szótagja rejti a helyi nevét: Sar, ami lehet, hogy a mai név középső szótagjában is (*sir*) előjön. Görög források hasonlóság alapján a számukra sokkal érthetőbb Sarapisként adták vissza. Ld. Schoff 146.

¹⁰⁸ Ptolemaios említi (6, 7, 46), hogy a szigeten volt egy szentély, ennek gondozói, lakói lehetnek az itt említett szent emberek. Sokféle helyi nyelvet vélhetek és nevezhettek arabnak.

¹⁰⁹ Perzsa-tenger a mai Ománi-öböl.

¹¹⁰ Kalaios szigetei a mai Zajair Daymaniyat környéki szigetek Masqattól északnyugatra.

¹¹¹ Sokan találgatták, miféle szembetegységük lehetett az ott lakóknak, de Wilhelm Schmid feltételezése látszik igaznak: a száraz, forró és víz nélküli sziget lakói leginkább kalózkodásból és csempészetből élhettek, amit a sötétség beálltával műveltek, nappal tehát alig mutatkoztak, erőt gyűjtöttek éjszakai ügyleteikhez. Ld. Schmid 791–792. A Periplus szerzője itt egy kis humort vitt a leíró szövegbe.

¹¹² A mai Dubai és Katar között, a Perzsa-öbölben, az Arab Emírségek partjai mentén vannak mind a mai napig a nagy gyöngykagyló-lelőhelyek.

¹¹³ Kalon Horos („Szép Hegy”) – a mai Hormuzi-szorosba nyúló Musandam félszigeten levő Ruus al-Jibal hegység valamelyik csúcsa. A Ruus al-Jibal pedig az Asabón lehet, melynek hegycsúcsai közül a legalacsonyabb is meghaladja az 1000 métert, legmagasabb pontja a Jebel al-Harim (2087 m).

előrefelé egy másik kerek és magas hegyet lehet látni, amit Semiramis hegyének neveznek; a közepén a torkolaton való átkelés mintegy 600 stadionnyi,¹¹⁴ azon túl pedig a Perzsa-öböl igen nagy és széles, és mélyen benyomul a legbelső területekre. Az öböl legtávolabbi részein is van törvénnyel rendezett piachely, amit Apologosnak neveznek és a Pasinu Kharax és az Euphrates folyó közelében fekszik.¹¹⁵

36. Az öböl torkolatán áthajózva mintegy hatnapi útra van egy másik, Persishez tartozó piachely, az ún. Ommana[!].¹¹⁶ Barygazából rendszeresen indítanak ide, Persis mindkét kereskedőhelyére¹¹⁷ nagy hajókat megrakva rézzel, tikkfával, fagerendákkal, árbocrudakkal, sasam és ébenfa rönkökkel.¹¹⁸ Omanába is Kanéból érkezik a tömjén, Omanából pedig Arábiába hely-

---

¹¹⁴ Az Ománi-öböl iráni oldalán levő Kuh-fok (Ras al-Kuh) és a szemközti arab part közti távolság mintegy 60 tengeri mérföld, ami 600 stadionnak felel meg. Ettől mintegy három tengeri mérföldnyire északra, egy mérföldnyire a parttól van egy kerek szikla, a Kuh-e Mobarak, ezt azonosítják általában a Semiramis hegyével.

¹¹⁵ Pasinu Kharax, vagy Kharax Spasimu egyesek szerint eredetileg a Nagy Sándor által alapított számos Alexandria egyike volt, amit később árvíz pusztított el, majd a Kr. e. 2. század 2. felében, IV. Antiochos idején újjáépült Antiochia néven, majd ugyancsak a Kr. e. 2. században az újabb árvizek pusztítását kivédendő Hyspaosines király fallal vette körül, s a hely neve Ὑσπασίνου Χάρραξ lett, s ebből fejlődött ki a Periplusban is olvasható névforma. Mai arab neve: Jabal Khayābir, Kark Maisān közelében. Ld. Habicht 128.

Az Apologos városnév ebben a formában csak a Periplusban fordul elő. A görög szövegben ἡ Ἀπολόγου olvasható, amit Huntingford *Apologou*-ként ad vissza, Schoff és Casson viszont a genitivusnak látszó formát nominativusba teszi, s *Apologos*-nak fordítja. Azok, akik az *Apologou*/*Apologos* szót helyesnek tekintik, az e névvel nevezett várost azonosítják Ubullával vagy Obollahhal, ami még a szaracénok idején is fontos karavánutak kereszteződése és a Mezopotámiából jövő karavánutak végpontja volt; számos babiloni és asszír felirat is említi. A mai Irakban, Basrától északnyugatra található maradványai. Vö. Schoff 149; Casson 1989, 179–180. Más véleményen van Christian Habicht, aki a megfogalmazás nyelvtani bizonytalanságából kiindulva felveti annak a lehetőségét, hogy elírásról lehet itt szó, s Ἀποδάκου lehetne a helyes olvasat, s Apodakésre vonatkozna, aki Kr. e. 124-ben követte apját, Hyspaosinest, Kharakéné kicsiny királyságának trónján, s Apodakés alapíthatta a kereskedővárost a tenger partján, ami így az ő városa volt. Ld. Habicht 129–130. Mindkét megoldásban van igazság, csak újabb bizonyító lelet hozhatja döntést a kérdésben.

¹¹⁶ Ommana neve a Periplusban egyedül itt szerepel ezzel az írásmóddal, egyébként Omanaként. A város azonosítása rendkívül vitatott, Schoff leginkább a mai Ománnal azonosítja, a Hormuzi-szorosnál, tehát a perzsa fennhatóság alatt álló arabiai oldalon. Ld. Schoff 150–151. Mások, köztük Casson is, az öböl másik oldalán vélik, a mai Irán tengerpartján levő Chāh Bahār-öböl torkolatánál, vagy az öböl mélyén levő Tiz település helyén. Ld. Casson 1989, 180–181.

¹¹⁷ Ti. Apologosba és Ommánába

¹¹⁸ A korábbi szakirodalom úgy vélte, hogy rézből Indiában csak délen, Rajputánában és északon, bizonyos Himalája régiókban volt említésre érdemes mennyiség. Schoff szerint az is lehetséges, hogy az Európából származó réz hosszú körútjáról van itt szó, amit a 28. fejezet szerint Egyiptomból szállítottak Kanéba, majd Schoff szerint onnan az Indus torkolatához és Barygazába, majd vissza a Perzsa-öbölhöz. Róma és a párthusok felfüggesztették ugyanis kereskedelmüket a köztük folyó háború miatt. Ezzel szemben a modern kutatás kimutatta, hogy India bőven rendelkezik olyan rézlelőhelyekkel, melyekből már az ókorban is bányásztak, főleg a mai Bihar, Madhya Pradesh, Rajasthan, Gujarat, továbbá a Gangesz és a Jamuna közötti területen. Ld. Sharma 15–17.

A tikkfával fordított szó (*ξύλων σανταλίνων*) romlott a szövegben, egyesek *σαγαλίνων*-ra javítanák, mások a *σανταλίνων*-t tartják helyesnek, és ez utóbbi szerint szantálfának értelmezik a szöveget. Ld. Schoff 152. A tikkfa is India és Burma egyik fő exportcikke, a házépítésben mestergerdának használják. Ugyancsak két olvasatban értelmezik a *φαλάγγων σασαμίνων* jelzős szerkezetet, egyesek *σπασαμίνων* javítva, sissoora, illetve javítva sesamfának gondolva. Casson nem tartja szükségesnek a szöveg javítását, mert az arab nyelvben meglévő *sāsam* szó jelöli azt a fajtát (*Dalbergia sissoo*), ami

beli, fonott csónakokkal szállítanak, amit madaraténak neveznek.¹¹⁹ Barygazába és Arábiába mindkét kereskedőhelyről sok igazgyöngyöt szállítanak, ami az indiainál rosszabb minőségű, továbbá bibtort, a helyi viselet szerinti ruhaneműt, bort, sok datolyát, valamint aranyat és rabszolgákat.

37. Az ománi vidék után hasonlóképpen kerül el Parsidai vidéke, egy másik királyságé, és egy öböl, amit Terabdoibeliek öblének neveznek, aminek a közepe táján ... nyúlik be.¹²⁰ Ennek mentén van egy folyó, amelynek bemenetele hajók számára alkalmas, s torkolatánál a Hóraiának nevezett kicsiny kereskedőhely található; északra, a szárazföld belsejében van egy város, a tengertől hét napi útra, ebben van a királyi székhely is, és ... nevezik.¹²¹ A vidék sok gabonát, bort, rizst és datolyát terem, a szárazföld viszont semmi mást, csak bdellát.¹²²

38. E vidék után, ahol a szárazföld a kelet felől mélyén benyomuló öblök miatt messze benyúlik a tengerbe, következnek Skythia tengermelléki részei, ami viszont észak felé kerül el, és igen alacsonyan fekvő terület, ahonnan a Sinthos folyó,¹²³ a Vörös-tenger menti folyók legnagyobbika zúdítja bele hatalmas tömegű vizét a tengerbe, úgyhogy hosszú szakaszon, mielőtt még valaki elérné a szárazföldet, szembetalálkozik a tengeren a folyó világos színével. A tenger felől érkezőknek e terület közeledtét jelzi az a sok kígyó, amik a mélyből úsznak eléjük, mint ahogy a fent említett és a Persis körüli helyeknek a jelei az ún. graai.¹²⁴ Ennek a folyónak hét torkolata van, de sekélyek és zátonyosak, a többi nem hajózható, csupán a középső, ennek mentén van a tengeri kereskedőhely, Barbarikon.¹²⁵ Ez előtt egy ki-

---

India-szerte megnő, és nagyon jó épület- és bútortfa Ld. Casson 1989, 259. A fa szanszkrit neve is ismert: *śimśapā*. Az ébenfa az ősidők óta ismert, fekete színű fa, Etiópiában is Indiában őshonos.

¹¹⁹ Az Afrikában használatos fonott csónakokról ld. a 15. fejezetet is. Marco Polo is (1, 19) látott ilyeneket a Hormuzi-szorosnál, s mind a mai napig használatosak.

¹²⁰ Az párthus királyságról van itt szó. Terabdoibeliek öble más szövegben nem olvasható. Az öböl leginkább a mai Sonmiani-öböllel azonosítható, Karachitól északra. A fejezet több helyen is szövegghiányos.

¹²¹ Hóraia neve szintén csak a Periplusból ismert, de kapcsolatba hozható a Curtius Rufusnál (9, 10; 6, 19) olvasható Horitajjal, illetve az Arrianosnál szereplő Óreitajjal (Indica 21, 8; 22, 10). A területről ld. még Stein 196–201. Az említett folyó, aminek torkolatánál volt Hóraia, a Purali. A szárazföldi város neve hiányzik a szövegből, egyesek Arrianosra hivatkozva a nála olvasható Rhambakiával egészítenék ki, ami Welpat lehetne, a modern Bela város közelében. A terület a Periplus idején az párthus királyok uralma alá tartozott, akiknek a székhelye Minnagarban volt (vö. a 38. fejezettel), az itt említett székhely inkább a helyi kormányzóé lehetett. Az azonosítási nehézségekről ld. Casson 1989, 182–184.

¹²² A bdella ~ bdellium egy Északnyugat-Indiában honos kicsiny fának (*commiphora* vagy *balsamodendron*) az illatos, áttetsző gyantája, indiai neve *mokul*, illetve *gugul*. Dioskorides (I, 67) és Plinius (12, 35–36.) is említi, mint gyógyászatra használt anyagot, e céllal mind a mai napig kedvelt alapanyag.

¹²³ Sinthos (szanszkrit Sindhu), az Indus folyó.

¹²⁴ Az Indus folyó hét ágának említését olvashatjuk a mai Delhi Méhrauli nevű városrészében álló, a Kr. u. 5. századból való nem rozsdásodó vasoszlop feliratának második sorában is, ami a Periplus szerzőjének jól informáltságát bizonyítja.

A graai (görögül: *γράαι*) neve csak itt fordul elő, a szanszkrit *grāha*-ból származhat, alapjelentése: „megragadó”; nagyméretű kígyót, ragadozó halat, krokodilt, sőt cápát is jelenthet. Ilyen tengeri kígyók, különböző színben és méretben egészen a Malabár-partig élnek ma is a szárazföld közeli vizekben.

¹²⁵ A Periplus 39. fejezetében Barbariké néven szerepel a város, Ptolemaios említi egy Barbarát (7, 1, 59), de a szárazföld belsejében. A folyó áradásai során állandóan változtatta torkolatvidékét, az ágak száma is változott. Schoff (i. m. 165) lehetségesnek tartja, hogy éppen emiatt, az állandó feltöltő-

csiny sziget található, s észak felé magának Skythiának a szárazföldön levő fővárosa, Minnagar.¹²⁶ A párthus királyok uralma alá tartozik, akik egymást örökké elűzik innen.¹²⁷

39. A hajók Barbarikénál horgonyoznak le, de az összes árujukat a folyón elszállítják a városba a királynak. Erre a kereskedőhelyre visznek ruhaneműt, részint egyszerűt, részint hamisítottat, nem sokat, élénk mintás ruhaanyagot,¹²⁸ chrysolitot, korallt, storaxot, tömjént, üvegedényeket, ezüsttárgyakat, pénzt, valamint bort, de nem sokat.¹²⁹ Csererakományként kostost,¹³⁰ bdellát, lykiont, nárdust, türkizt, lapis lazulit, kínai állatbőröket és ruhaneműt, kínai fonalat és indigót vesznek fel.¹³¹ Az indiai szelekkel hajózók július hónap tájékán kel-

---

dés következtében az egykori Barbarikon, aminek nevében talán a hindi *Bandar* (=kikötő) szó rejlik, ma már messze bent a szárazföldön van az egykori kis szigettel együtt.

¹²⁶ Minnagar azonosítása meglehetősen problematikus, mert az indo-szkíta uralom alatt több várost is neveztek így, melyek később visszavették korábbi nevüket. Ezen kívül az Indus áradásai és a torkolatának további feltöltődései miatt a szárazföld mintegy 20–40 mérföldet is növekedhetett a tenger felé. Lehetséges azonosítások: a Nagy Sándor hódításaiból ismert Patala vagy Bahmanabad vagy a modern Tatta közelében, de lehetne a modern Mansuriyah is. Ld. Schoff 165–166; Casson 1989, 189.

¹²⁷ Schoff szerint (i. m. 166–167) ez az az időszak lehetett, amikor az utolsó pandzsábi párthus uralkodó, Gondopharnes halála után (Kr. u. 51 körül) anarchia és polgárháború volt jellemző a vidékre, majd a szakák két ágának (az északi és a nyugati szatrapáknak) uralma alatt konszolidálódott a helyzet.

¹²⁸ Élénk mintás ruhaanyag – a görög szövegben *πολύμιτα* szó olvasható, ami nagy valószínűséggel tarka mintás, szőtt, ruhaanyagokra és takarókra vonatkozik, amiknek szövési technikáját Alexandriában találták fel (ld. Plinius 8, 176). Az újabb papiruszleletek és szövetmaradványok megerősítik a szó értelmezését: egy új típusú szövőszék alkalmazásával készült, több színes szálból való mintás szövést jelent. Ld. Mossakowska-Gaubert 303–310.

¹²⁹ A chrysolith (jelentése: 'arany kő') Pliniusnál (37, 200) egyértelműen a sárga zafír, ami Kélet-Indiában is található volt, tehát itt nem erről lehet szó. Viszont említ egy másik követ is (37, 107), ami csak a Vörös-tenger egyik szigetén található, nem messze Berenikétől, Szent János szigetén (ma Zajirat Zabarjad); bár ezt a követ Plinius topáznak nevezi, valójában a ritka féldrágakő, a peridot lehet, aminek több ezer éve Egyiptom az egyetlen forrása. A színe sárgától a világoszöld árnyalaton át az olajzöldig lehetséges. Ld. még Casson 1989, 190–191. A modern drágakő irodalom a *peridot* elnevezést az arab *faridot*-ból eredezteti.

A korall egyértelműen a Mediterraneumból származott. Az Arthasástraban, melynek szövege legnagyobb részt a Periplus megírása idején már létezett, azt olvashatjuk, hogy a korall Alakandából származik (II, 11, 42), ez a városnév az Alexandria névvel azonos, de mivel több Nagy Sándor által alapított város is viselte ezt a nevet, teljességgel nem bizonyítható, hogy az egyiptomiról van itt szó. A tömjént az alexandriaiak közvetítőként vihették Arábiából Indiába.

Afganisztánban, Kabultól északra, Begramnál feltárták egy palotaszerű épület romjait, ahol számos üvegedényt találtak, köztük olyanokat is, melyek Alexandriából származhattak. Ld. Wheeler 162–165.

¹³⁰ Kostos – a szanszkrit neve *kushtha* ('ami a földben áll'), botanikailag a *Saussurea lappa* nevű, magas törzsű évelő növénynek a gyökere. Ez a növény főképp Kasmír magasan fekvő völgyeiben él, de Dioscorides arábiáiról is ír (I, 16). A rómaiak ételízesítőnek és illatszernek is használták. A gyökeret összevágva szállították Rómába.

¹³¹ Lykion – különböző gyógynövényekkel azonosította az eddigi szakirodalom. Egyesek a nevében Lykia földrajzi nevét vélték felfedezni, mások egy a Himalájában honos borbolyafajtára gondolnak (ld. Schoff 169), illetve az indiai fafajta, az *Acacia catechu* (szanszkrit neve: *khadira*) gyantájára. A lykion széles skálán alkalmazták gyógyszerként, számos görög papirusz is tanúsítja ezt.

Nárdus – egy India hegyvidékein élő fűféle gyökeréből készült olajnak a neve, amit a rómaiak kenőcsnek használtak elsődlegesen, de illatszerként, sőt ételek ízesítésére is alkalmazták. A növény leveleit és gyökerét egyaránt importálták; Plinius még az árait is említi (12, 43, 44). Bővebben: Warmington 194–197 és 1997, 161–162.

nek útra, vagyis az epiphi hónapban. A szelek miatt ugyan kockázatos ekkor az átkelés, a szélirány viszont kedvező, és a lehető legrövidebb az út.

40. A Sinthos folyó után van egy másik öböl is, ami észak felől nem látható. Eirinonnak nevezik, részint Kicsi, részint Nagy melléknévvel jelölve.¹³² Mindkét tengerrész zátonyos, könnyen mozgó dűnék borítják, amelyek összefüggőek, és messze vannak a szárazföldtől, annyira, hogy sokszor még nem is lehet látni a földet, de a hajók máris zátonyra futnak, ha pedig beljebb sodródznak, még el is veszhetnek. Túl ezen az öblön egy hegyfok van, ami Eirinontól először kelet, majd dél s utána nyugat felé hajlik, végig követve a Barakének nevezett öböl vonulatát, ami hét szigetet foglal magába,¹³³ azok, akik ide kerülnek, ha ezek kezdeténél egy kissé hátrafelé, a mély tenger irányába visszahúzódnak, megmenekülnek, akik viszont már beszorultak a Barakének nevezett öbölbe, azok elvesznek. Mert a hullámozás nagy és túlságosan heves, a tenger pedig háborgó, zavaros és zátonyos, heves áramlásokkal teli és örvényes, a tengerfenék pedig egyes helyeken meredeken szakad a mélybe, másutt pedig köves és éles sziklával tarkított úgy, hogy a párhuzamosan fekvő horgonyokat, amiket azért dobnak ki, hogy visszatartsák a hajót, ezek vagy elvágják, vagy pedig összemorzsolódnak azok a tengerfenéken.¹³⁴ A tenger felől érkezőknek ezen a helyek jelzésére szolgálnak azok az igen nagy és fekete kígyók, amik szembeúsznak; míg az ezután következő helyeken és Barygaza vidékén kisebbek, sárgás és aranyba játszó színűek bukkannak elő.

41. Rögtön Baraké után következik a Barygazai-öböl,¹³⁵ a szárazföldön pedig Ariaké¹³⁶ területe, ami Manbanos királyságának és egész Indiának a kezdete.¹³⁷ Ennek a szárazföld belsejében levő és Skythiával szomszédos területeit Abériának hívják, a tengerparti részeket pedig

---

Türkiz – a szövegben *καλλεανός λίθος*, Pliniusnál (37, 110) calliana, aminek a leírásából nyilvánvaló, hogy a kékeszöld kő a türkiznek felel meg. Plinius is lelőhelyként Észak-Indiát adja meg, de fő lelőhelye Iránban volt, a mai Nishapur közelében.

Lapis lazuli – a szövegben *σάπφειρος* olvasható, ami a zafírnak felelne meg, de Plinius szerint (37, 39) a rómaiak zafírnak neveztek egy áttetsző kék követ arany pettyekkel, ami Médiából származott, ennek alapján viszont biztos, hogy ez a lapis lazuli, aminek fő lelőhelye a mai Afganisztán északkeleti szögletében levő Badakshan vidéke volt.

Kínai fonál – a selyemszárlól lehet itt szó. A Turkesztánon és Párthián átvezető selyemút Róma párthus háborúja miatt nem volt járható, ezért csak a tengeri út maradt.

Indigó – görögül *Ἰνδικὸν μέλαν* „indiai fekete” festékként és gyógyszerként egyaránt használt növény, aminek Indiában számos fajtája létezik. Pliniusnál (35, 42–46) és Vitruviusnál (7, 10, 4) olvashatunk felhasználásáról.

¹³² Eirinon – a mai Kutch, a Kutch-öböltől északra. A szanszkrit *irīṇa* szó sós ingoványt jelent. Az öböl nagy része az ókori állapothoz viszonyítva feltöltődött, de már az ókorban is egy mocsaras, kietlen vidék volt, ami száraz időben teljesen kiszáradhatott.

¹³³ Baraké-öböl a mai Kutch-öböl, a neve azonos lehet a későbbi Dwarka névvel, amit a Kathiawar-félsziget északnyugati csücskén levő város visel. Az öbölben valóban hét sziget van, s a hajózás ma is ugyanolyan veszélyes, mint ahogy a Periplus leírja.

¹³⁴ A hajóormál párhuzamosan ledobott horgonyokról ld. bővebben Casson 1989, 196.

¹³⁵ Barygazai-öböl a mai Khambhat-öböl.

¹³⁶ Ariaké – a Periplus kéziratában itt nyilvánvaló tévedésként Arabiké van. Ariaké északnyugat-indiai terület, ami a mai Bharuchtól délre kezdődően lenyúlik egészen Maharashtra állam északi területéig. S. Chattopadhyaya szerint az Ariaké név az árják hellenizált elnevezése lehet (i. m. 37).

¹³⁷ Manbanos – a szaka uralkodóval, Nahapánával lehet azonos. (Ld. még 52. fejezet.) Királysága ekkor magába foglalta a mai Gujarat, Madhya Pradesh, Maharashtra államok nagy részét, délen egészen Mumbaiig. A mű datálásában fontos szerepe van Manbanos említésének. Ld. erről az előszót.

Syrastrénének.¹³⁸ Böven termő ez a vidék, van itt gabona, rizs szezámolaj, ghee, pamut és a belőle készült közönséges ruhanemű. Igen sok marhacsorda van ezen a vidéken; a férfiak rendkívül magas termetűek és a bőrük sötét színű.¹³⁹ A vidék fővárosa Minnagara,¹⁴⁰ innen szállítják Barygazába¹⁴¹ a ruhanemű legnagyobb részét. Ezek a helyeken mind a mai napig fennmaradtak Alexandros hadjáratának jelei, régi szentélyek, laktanyák alapkövei és igen nagy kutak.¹⁴² Az e terület partja mentén való elhajózás Barbarikontól egésze Papikéig, a Barygazával szemközti Astakapranál levő hegyfokig mintegy háromezer stadionnyi utat jelent.¹⁴³

42. Ezután a tengerárban következik egy másik öböl,¹⁴⁴ ami észak felé mélyen elnyúlik, s ennek torkolata közelében van egy sziget, amit Baiónésnak hívnak, s a legbelső részén van egy hatalmas folyó, amit Maïsnak neveznek.¹⁴⁵ A Barygazába hajózók átszelik ezt az öblöt, aminek a szélessége mintegy háromszáz stadionnyi, balkézre elhagyják a szigetet, aminek a csúcsai láthatók, és ettől keletre van Barygaza vidékének folyója, amely folyót Lamnaiosnak hívnak.¹⁴⁶

43. Ez az öböl, ami Barygazánál van, szűk és nehezen hajózható azok számára, akik a nyílt tenger felől jönnek, akár a jobb oldal mentén haladnak el, akár a baloldalon, de ez az utóbbi megközelítés jobb az előbbinél.¹⁴⁷ Mert a jobb oldalról, éppen az öböl szájánál, benyúlik egy

---

¹³⁸ Abéria – a Periplus kéziratában nyilvánvaló tévedésként Iberia olvasható. Abéria nem más, mint az Ábhírák földje, egy nomád nép területe, akik a Barygaza (mai Bharuch) és Ozéné (mai Ujjain) közti vidéket lakták leginkább. India egyes népcsoportjairól ld. még: Thapliyal i. m.

Syrastréné – a szanszkrit Surāstra, a mai Kathiawar-félsziget.

¹³⁹ A hagyomány szerint az itt élő őslakosság keveredett bizonyos iráni elemekkel, s így leszámazottaik magasak lettek, de az átlagos nyugat-indiai típusnál sötétebb színűek. Ld. Shafer 19–20.

¹⁴⁰ Ez a Minnagara nem azonos a Sindben található azonos nevűvel (ld. 38. fej.), amit a párhuzamos meghódítottak, ez viszont a szakák fővárosa volt, amit Ptolemaios is említ (7, 1, 63), s Barygaza és Ozéné közé teszi. A „Min” szó hagyományosan a szaka hódítók városát jelöli. Pontos helye bizonytalan, egyesek szerint a mai Indore (Müller, McCrindle), mások szerint Dohad, de lehetséges még Baroda is, ahol római kori régészeti anyagot találtak, sőt Mandasor is szóba jött. Ld. Casson 1989, 199.

¹⁴¹ Barygaza, a mai Bharuch, a Narmada folyó torkolatánál a Kr. u. 1. században a 2. közepéig a nyugat-indiai part legfontosabb kikötője volt, erről tanúskodik az is, hogy a Periplus tizenkilenc fejezetében történik róla említés mint kereskedőhelyről.

¹⁴² Nagy Sándor (Alexandros) serege keleti irányban előre nyomulva a Hyphasis folyónál (a mai Beasz) állt meg. Ld. Bosworth 192. A Periplus szerzője a hallomás alapján összetéveszthette Nagy Sándort és Asókat, amikor a látható emlékekről írt. Ld. Schoff 180.

¹⁴³ Az Astakapranál levő Papiké hegyfok – Astakapra neve a szanszkrit *Hastakavapra* névből származik, s helye a Khambhat-öböl nyugati partján levő Kukad, Bhavnagar közelében; a Papiké hegyfok pedig Kuda Point, mintegy négy mérföldnyire délkeletre Goghától.

¹⁴⁴ A szerző a Khambhat-öblöt két részre osztva tárgyalja, az alsó része a nyugati parton levő Kuda Point és a keleti parton levő Barygazai-öböl terjed, a felső pedig az ettől a képzeletbeli vonaltól északra, az öböl csúcsáig a szárazföldbe nyúló rész.

¹⁴⁵ Baiónés – a mai Piram sziget, a Maïs folyó pedig a Mahi, ami északról ömlik a Khambhat-öbölbe.

¹⁴⁶ Lamnaios folyó – a nevét elírhatta a másoló, mert Barygazánál a Narmada folyó van, amit Ptolemaios *Namades*-nak ír (7, 1, 5, 31, 62, 65). A *Narmada* név megegyezik a folyó szanszkrit nevével: *Narmadā*. Vö. Wecker, O. RE: Lamnaios 23. Hbb. 566 [1924].

¹⁴⁷ A Khambhat-öböl közepén észak-déli irányban hatalmas, párhuzamos homokpadkák húzódnak, ezeket ma Malacca-padkáknak (angolul Malacca-Banks) nevezik, melyeket víz borít, és rendkívül veszélyesek. Két hajózható útvonalra osztják az öblöt, s a bal oldali valóban kedvezőbb.

rögös és csupa sziklából álló földnyelv, amit Hérónénak hívnak, s a Kammóni falu közelében van;¹⁴⁸ a bal oldalon pedig éppen ezzel szemben van Astakapra előtt az a hegyfok, amit Papikénak hívnak, ami viszont nem jó horgonyzóhely a körülötte levő nagy áramlás miatt, és mivel a horgonyok leszakadnak, hiszen a tengerfenék egyenetlen és sziklás. Ha pedig valaki mégis bejut az öbölbe, akkor a Barygazánál levő folyó torkolatát csak nehezen képes megtalálni, mert az a terület alacsonyan fekszik, és még közelebről sem látható semmi biztonsággal; ha pedig valaki megtalálta, nagyon nehéz áthajózni rajta a folyóban körös-körül elterülő zátonyok miatt.¹⁴⁹

44. Éppen ezért az öböl bejáratánál a helybeli királyi tengerészek nagy, felszerelt hajóikkal, az ún. trappagával és kotymbával¹⁵⁰ elhajóznak egészen Syastrénéig, hogy kíséretképpen ők vezessék el a hajókat Barygazáig. Az öböl torkolatától pedig tüstént a zátonyok irányába fordulnak felszerelt hajóikkal, és a kijelölt kikötőhelyekbe vontatják őket, mégpedig úgy, hogy a dagály kezdetekor haladnak előre, s amikor az megállapodik, lehorgonyoznak valamiféle horgonyzóhelyen és mély ároknaál. Ezek az árkok a folyó legmélyebb pontjai egészen Barygazáig, a város ugyanis az öböl szájától a folyó mentén fölfelé haladva mintegy háromszáz stadionnyira terül el.¹⁵¹

45. India egész területén igen sok folyó van, s nagyon erős az ár-apály tevékenység is. Újholdkor és holdtölte idején három napon át növekszik a vízszint, a közbülső időszakokban pedig alacsonyabb. Messze a legerősebb ez Barygaza vidékén, úgyhogy hirtelen a tengerfenéket lehet megpillantani, és egyes szárazföld közeli részek olykor kiszáradnak ott, ahol kevéssel azelőtt még hajókkal közlekedtek. A folyók pedig az egész tenger összepréselődése miatt keletkező dagály rohamakor nagy erővel fölfelé, természetes folyásukkal ellentétes irányba nyomulnak igen sok stadionnyi távolságra.¹⁵²

46. Éppen emiatt a tapasztalatlanok és azok számára, akik első alkalommal akarnak bejutni a piachelyre, igen veszélyes a hajók be- és kinavigálása. Mert a dagály idején keletkező sodrásban a visszatartó horgonyok nem tudnak helyükön maradni,¹⁵³ ennek következtében a hajókat a tenger erős áramlása elragadja, a heves sodrás oldalukra veti őket, a homokpadocon zátonyra futnak és összetörnek, a kisebbek pedig felborulnak. Azok a hajók pedig, amelyek az apály idején a csatornák táján oldalukra fordultak, amikor a dagály hirtelen visszatér, hacsak nem egyenesednek fel, az áradat első tetőzésétől megtelnek vízzel. Mert a tenger

---

¹⁴⁸ Héróné – az öböl keleti partja mentén húzódó hosszú zátonyok egyike. Kammóni falu nevét Ptolemaios (7, 1, 5) Kamaniként említi, valahol az öböl szájánál lehetett, a Narmada folyó torkolatától délre.

¹⁴⁹ Ma sem könnyű megtalálni a torkolatot, bár világítótorony is segíti a tájékozódást.

¹⁵⁰ Trappaga és kotymba – Casson említi egy prákrit nyelvű, 4. századi dzsaina szöveget, ami felsorol különböző hajótípusokat, köztük két közepes méretűt, ezek a *tappaka* és a *kotimba* (Casson 1989, 203). Huntingford pedig említi egy meglehetősen nagy hajótípust, a *kotia*-t, amivel még a 19. század közepén is érkeztek kereskedők Mumbai vidékére Afrika partjaihoz (i. m. 162–163). Az indiai hajótípusokról ld. Gopal 313–327.

¹⁵¹ Szinte pontosan megadott távolság, mert a Narmada torkolatától Bharuchig 250 tengeri mérföldnyire van.

¹⁵² A Barygazánál jelenkező ár-apály mértéke valóban rendkívül erős, a Khambhat-öbölben a szintkülönbség meghaladja a 10 métert, másutt viszont 7 méter körüli lehet. A jelenség leírása Schoff szerint azt sejteti, hogy az ismeretlen szerző saját, személyes élményei alapján jegyezte le (Schoff 183).

¹⁵³ A görög szöveg itt erősen romlott, a fordításban Casson szövegjavítását vettük alapul. Ld. Casson 1982, 206.

benyomulása idején, főleg az újhold idején jelentkező éjszakai dagálykor olyan hatalmas erők jönnek létre, hogy ha éppen kezdett beáramlani, s ha a tenger akkor még nyugodt volt, a torkolat tájékához közeledve a tenger felől messziről egy hadsereg kiáltásához hasonló morajlás hallatszik, és kevéssel ezután a tenger harsogva ráront a zátonyokra.

47. Barygaza mögött, a szárazföld belsejében több néptörzs lakik, ilyenek az aratrioi, az arakhusioi, a gandariaiak és a Proklaisbeliek, akiknél található a Boukephalos Alexandria. ¹⁵⁴ S ezek fölött a baktriaiak igen harcias népe, saját, helybeli királyuk alatt. ¹⁵⁵ Ezekről a területről indult el Alexandros, és eljutott egészen a Gangeszig, de kihagyta Limyrikét és India déli részeit. ¹⁵⁶ Ez az oka annak, hogy mind a mai napig kerülnek elő Barygazában olyan drachmák, amelyekre görög betűkkel vannak bevésve az Alexandros utáni uralkodók, Apollodotos és Menandros feliratai. ¹⁵⁷

48. E terület belsejében és egy kissé keletre van az Ozénének nevezett város, ¹⁵⁸ ahol korábban a királyi székhely is volt, ahonnan mindent, ami a vidék jólétéhez szükséges Barygazába szállítanak, ugyancsak a nekünk szánt kereskedelmi árucikkeket: onyx követ, murrhinét, indiai finom pamut ruhaneműt, molokhinát és elegendő mennyiségű közönséges ruhaneműt. Ezen a vidéken keresztül hozzák az északi vidékekről a nárdust részint Proklais érintésével a kattyburinét, a patropapigét és a kabalitét, ¹⁵⁹ a részint a szomszédos Skythián keresztül is, valamint kostost és bdellát.

---

¹⁵⁴ A népnevek írása a szövegben helyenként hibás, így a kiadásokban korrigálták. Az itt felsorolt népek meglehetősen messze, több mint ezer kilométerre északnyugatra laktak Barygazától. Az *aratrioi* a mai Punjab lakóit jelentheti, az *Áraṭta* név egyes forrásokban a Punjab egy részét jelöli. Az *arakhusioi* Arachosia, vagyis a mai Afganisztán déli területének a lakóit jelenti, akik a mai Qandahár vidékén laktak, s fontos szerepe volt a vidéknek az India és Perzsia közti forgalomban. A *gandariaiak* Gāndhāra lakói, a mai Peshawar környékén. *Proklais* (vagy *Poklais*) szanszkrit neve: *Puṣkalāvati*, egykor Gāndhāra nyugati fővárosa volt, a mai Charsaddával azonosítható, a keleti főváros pedig Takṣaśilā, görögös nevén Taxila volt.

Boukephalos Alexandria – Ptolemaiosnál Boukephalé; a várost Nagy Sándor alapította kedves lováról elnevezve. A mai Peshawartól közel kétszáz km-nyire délkeletre, Jhelum környékén lehetett.

¹⁵⁵ A baktriaiak igen harcias népe – Az ókori Baktria területén több egymást váltó hatalmi központ alakult ki. Mindig hódító szándékú, harcias népek lakták, az iráni eredetű népességgel keveredett a Nagy Sándor hódításai során letelepült görög lakosság (gréko-baktriai királyság), utánuk következtek a szakák, majd a párthusok és időszámításunk kezdete körül a kusánok. A Periplus megírásának idején a közvéleményben a baktriaiakhoz a harcias jellem kapcsolódott, s ezen a kusánokat kell értenünk.

Helybeli király – a szöveg itt nagyon hiányos.

¹⁵⁶ Nagy Sándor serege keleti irányban előrenyomulva a Hyphasis folyónál (a mai Beasz) állt meg. Vö. 142. jegyzet. Onnan visszafordult, és seregével elment az Indus torkolatáig, itt a flotta tengeren, ő pedig szárazföldön folytatta a visszavonulást. Mindenesetre már közvetlenül halála után elkezdtek hírszételni, hogy eljutott egészen a Gangeszig, ami nem volt igaz (vö. 41. fejt.).

Limyriké – a mai Malabár-part Naurától délre eső területe. Ld. Wecker, O. RE: Limyriké Hbb. 25. 711–712. (1926)

¹⁵⁷ Menandros Kr. e. 150 körül került trónra, ő volt a leghíresebb gréko-baktriai király, akit az indiai hagyományban Milinda néven ismernek. Apollodotos pedig a Kr. e. I. század elején uralkodhatott. Mindkettőjük képmásával számos pénzlelet került elő az ásatások során. Bővebben erről ld. Narain főleg 74–78. és 93–95.

¹⁵⁸ Ozéné – a modern Ujjain.

¹⁵⁹ Nárdus – ld. 39. fejt. 131. jegyzet. A nárdus fajtákra utaló *kattyburiné* és *patropapigé* jelentése ismeretlen, a *kabalité* jelzőt McCrindle Kabullal hozza kapcsolatba. Karttunen a romlott szövegrész értelmezésében lehetségesnek tartja, hogy mivel Skythia szomszédságáról (a szakák területéről) van

49. Erre a piacra szállítanak bort, főleg itálieit, valamit laodikeiait és arábiait is, ezen kívül rezet, ónt, ólmot,¹⁶⁰ korallt, chrysolitot, egyszerű ruhaneműt és mindenféle hamisítottat, egy könyök szélességű, élénk mintás öveket, storaxot, mézlótuszt,¹⁶¹ nyers üveget, arzénszulfidot,¹⁶² antimonport, arany és ezüst dénariust,¹⁶³ amiket bizonyos haszonnal lehet beváltani a helyi pénzre, nem túl drága és nem sok illóolajat. A királynak pedig azokban az időkben szállítottak értékes ezüsttárgyakat, zenész fiúkat és szép hajadonokat a háreme számára,¹⁶⁴ kiváló minőségű bort, drága, egyszerű ruhát, kiváló illóolajat.¹⁶⁵ Ezekről a helyekről nárdust hoznak el, továbbá kostost, bdellát, elefántcsontot, onyxot, mirhát, lykiont, mindenféle ruhaneműt, kínai selymet és molokhinát, «selyem» fonalat, hosszú borsot,¹⁶⁶ és más piachelyekről hozott cikkeket. Azok számára, akik Egyiptomból jönnek erre a piachelyre, az a megfelelő idő, ha július táján kelnek útra, ami az epiphinek felel meg.

---

szó (vö. 38. fejezet, 127. jegyzet) Patropapigé helyett inkább az északnyugat-indiai Paropaniséről lehet szó. Ld. Karttunen 1997, 161–162.

Proklais – a modern Charsadda.

¹⁶⁰ Indiában nincs ón, s az ókorban is csak igen csekély lehetett, egyesek lehetségesnek tartanak Rajasthanban és Biharban egykori lelőhelyeket, de azok kimerültek. Ugyanakkor már a korai keresztény századokban fejlett kapcsolat volt Burmával és a Maláj-félszigettel, ahol sok ón volt. Így lehetővé vált a bronz széleskörű felhasználása, főleg istenszobrokat készítettek Dél-Indiában. Andhra Pradeshban mind a mai napig sok ólomlelőhely van, s nagy számú ólomtartalmú pénz készült a Kr. u. 1–2. században a Sätavahánák idején, akik Andhra és Maharashtra uralkodói voltak. Ld. Sharma 17. vö. Karttunen 1997, 248.

Az újabb kutatások szerint pedig a római ólom is jelentős szerepet játszott Dekkán pénzverésében. A magas óntartalmú bronz ugyanakkor ismeretlen volt a római világban, míg Thaiföldön mindennapos használatban volt, s ezáltal Délkelet-Ázsia az ötvözet fontos forrása volt. Ld. Ray 1988, 84.

¹⁶¹ Élénk mintás övek – Schoff szerint még a modern korban is ilyen sálakat, öveket, hordtak egy dravida hegyi törzs tagjai, a bhilek (i. m. 190). Ma is mintegy három millió bhil népcsoportba tartozó ember él főképp Gujaratban, Madhya Pradesh, Maharastra és Rajasthan területén.

Mézlótusz – (gör. *μελίλωτοι*) méztartalmú herefésesség, amiből koszorúkat is készítettek, de az orvoslásban is felhasználták adalékként feji, nyaki és szemfájdalmak enyhítésére.

¹⁶² Nyers üveg – üvegöntvényekről van itt szó, amiket már évszázadok óta használtak. 1984-ben kezdődött egy régészeti feltárás a mai Törökország délnyugati partjai közelében, ahol elsüllyedt bronzkori hajó rakományából föltártak számos korong alakú üvegöntvényt. Ld. Bass 281–282.

Arzénszulfid – (gör. *σανδαράκη*), *realgar*-nak is nevezik, orvosi célra és festékként is használták Dioskurides (5, 122) és Plinius (34, 177) szerint is. Fő lelőhelye Kis-Ázsiában volt (vö. Strabon 12, 562).

¹⁶³ Antimonpor – (gör. *σπίμι*) a görög, római, egyiptomi és indiai nők egyaránt szemhéjfestékként használták, de tömjénnel és gyantával keverve bizonyos szembetegségek enyhítésére is alkalmazták.

Arany és ezüst dénárius – Nyugat-Indiában igen elterjedtek voltak, számos lelet tanúskodik erről, s a helyi pénzveréshez is mintául szolgáltak. Andhrában az utóbbi évtizedekben két olyan pénzlelet is előkerült, melyek a római dénáriusokat utánozzák: Akkenpalleban egy agyagkorsóban került elő 1600 pénzérme, ebből 24 Augustus típusát, 31 pedig Tibériusét képviseli, a Nasthulapurban előkerült ezüst pénzlelet valamennyi darabja (39) római pénzek utánzata (ld. Ray 1988, 86).

¹⁶⁴ Warmington említi (i. m. 261), hogy az indiai források szerint nyugatról is szállítottak rab-szolgákat Indiába, sőt kínai források szerint még Kínába is.

¹⁶⁵ Azokban az időkben szállítottak – (gör. *κατ' ἐκείνους τοὺς καιροὺς εἰσφερόμενα*) Casson szerint itt a szerző arra az időszakra utal, amikor a főváros még Ozénéban volt. A mű írásakor már áthelyezték Minnagarba (Casson 1989, 209).

¹⁶⁶ Hosszú bors – *Piper longum*, szanszkrit: *pippalī*, egy évelő bokor termése és gyökere, ami India legforróbb területein él. Nevét később átvitték a ma is használt fekete borsra. A termést zölden szedték le, és a napon szárították. Főképp orvossággént használták. Plinius is említi (6, 105 és 12, 7). Vö. Karttunen 1997, 149–151.

50. Barygaza után az összefüggő partszakasz egyenesen nyúlik el északról dél felé, s éppen ezért hívják ezt a vidéket Dakhinabadésnak: a dachanos jelentése ugyanis a helybeliek nyelvén „dél”.¹⁶⁷ A mögötte, kelet felé, a szárazföld belsejében levő terület sok sivatagos vidéket, nagy hegységeket ölel fel, ahol mindenféle vadállat megtalálható: leopárdok, tigrisek, elefántok és igen nagy kígyók,¹⁶⁸ valamint hiénák és igen sokféle majom,¹⁶⁹ s egészen a Gangeszig rendkívül sok népes törzs lakja.

51. Dakhinabadés piachelyei közül kettő különösen kiemelkedik: Paithana,¹⁷⁰ ami Barygazától déli irányban húsznapra útra van, s ettől kelet felé újabb tíznapra útra van a másik igen nagy város, Tagara.¹⁷¹ Ezekről a helyekről szekereken hozzák az árut Barygazába hatalmas úttalan területeken keresztül,¹⁷² Paithanából igen sok onyx kövecskét, Tagarából pedig sok közönséges ruhaneműt, mindenféle vászon ruhafélét, molokhinát, ezen kívül számos helybeli árucikket, amiket a tengermelléki részéről szállítanak ide. Limyrikéig¹⁷³ a teljes hajóút hétezer stadionnyi, de a legtöbben a Partig hajóznak.¹⁷⁴

52. A helybeli kereskedőhelyek sorban a következők: Akabaru, Suppara és Kalliena város,¹⁷⁵ ami az idősebbik Saraganos¹⁷⁶ idején törvényekkel szabályozott kereskedőhely lett. De miután Sandanés uralma alá került, nagymértékben akadályozottá vált a kereskedelem, s ha a véletlen folytán mégis ezekre a helyekre vetődnek görög hajók, őrizet alatt Barygazába vezetik őket.¹⁷⁷

---

¹⁶⁷ Dakhinabadés – a mai Dekkan. A szanszkrit Dakṣiṇāpatha, illetve a prákrit Dhakṣiṇāpatha 'dél felé vezető út'-at, 'déli terület'-et jelent.

¹⁶⁸ India legnagyobb méretű kígyója, a *Python molurus* hét méteres is lehet, de van az ennél hosszabb is, a *Python reticulatus* elérheti a tíz méter hosszúságot is, és Délkelet-Ázsiában él. Ld. Karttunen 1997, 223.

¹⁶⁹ A hiénának fordított szó a görög szövegben κροκόττας, ami Agatharchidés szerint (*Geographi Graeci Minores* I. 161–162) egy a farkas és a kutya közti, igen erős fogazattal rendelkező ragadozó jelent, s ez leginkább a hiénával egyezhet.

A majom megfelelője a szövegben κυνοκέφαλος, ami kutyafejű majmot, babuint, vagyis cerkófmajmot jelöl, de ez a fajta a jégkorszak óta nem él Indiában, Egyiptomban viszont szentként tisztelt állatfajta, tehát a nevét általános értelemben használhatták a majmok megnevezésére. A témáról más szerzők vonatkozásában ld. Karttunen, Klaus: *Κυνοκεφαλοι* and *κυνομολγοι* in classical ethnography. *Arctos. Acta philologica Fennica* Vol. XVIII. (1984) 31–36.

¹⁷⁰ Paithana – a modern Paithan, a Godavari folyó partján.

¹⁷¹ Tagara – a modern Tēr (Thair), Paithantól mintegy 150 mérföldnyire délkeleti irányban. A régészeti ásatások is megerősítették a Rómával folytatott élénk kereskedelmet. Ld. B. Chapekar: Report on the excavation at Ter. Poona 1969, említi Casson 1989, 213.

¹⁷² A szakák uralma alatt álló Barygaza ellenséges viszonyban volt a Periplus idején Paithanával és Tagarával. Ezért a meglévő utak helyett, inkább úttalan utakon hozták az árut, tehát lényegében csempésztek is, mert tilos volt az andhrákkal kereskedni, s elvágták őket a tengerhez vezető utaktól is. A szakák ellenőrizték az embargó megtartását. Ld. bővebben: Casson 1983a, 175–177 és Casson 1984, 218–219.

¹⁷³ Limyriké – a mai Malabár-part.

¹⁷⁴ Part – nagy valószínűséggel a Srí Lanka északi csücske és India közti Palk-öböl; a nyugati hajók általában eddig merészkedtek el.

¹⁷⁵ Akabaru – azonosítatlan helynév.

Suppara – a mai Sopāra, Mumbaitól északra, Bassein közelében.

Kalliena – a város neve ma: Kalyan, Mumbaitól (Bombaytól) északra.

¹⁷⁶ Saraganos – számos andhra királynak a neve (a Sātakarni görögösített változata).

¹⁷⁷ A szakák az andhrák elleni küzdelemben a Periplus megírása idejére elfoglaltak az andhráktól több várost, s ellenőrizték a nyugati irányba vezető átjárókat Suppara és Kalliéna felé.

53. Kalliena után más helybeli piachelyek vannak: Sémylla, Mandagora, Palaipatmai, Melizeigara, Byzantion,¹⁷⁸†Toparon és Tyrannosboas†.¹⁷⁹ Azután pedig a Sésekreinainak nevezett szigetek, illetve az Aigidioi és a Kainetai szigetek az ún. Khersonésos mentén, mely vidékek környékén kalózok vannak, majd ezután a Fehér sziget.¹⁸⁰ Ezután jönnek Naura és Tyndis, Limyriké első kereskedőhelyei, ezek után pedig Muziris és Nelkynda, amelyek igen tevékeny városok.¹⁸¹

54. Tyndis, a híres tengerparti falu Képrobotos királyságában van,¹⁸² Muziris is ugyanehhez a királysághoz tartozik, és az Ariakéből ide érkező és a görög hajók révén virágzik.¹⁸³ Folyó

Casson szerint az andhrák elleni embargó miatt onnan tehát nem érkezhettek áru, amit a görög hajók átvehettek volna, ugyanakkor a szakák az esetleges andhra támadást elkerülendő védelmező kíséretet adtak a mégis odatévedő görög hajóknak Barygazáig. Ld. Casson 1984, 211–224.

¹⁷⁸ Sémylla – Ptolemaios említ (7, 1, 6) egy, a helyiek által Timulának nevezett várost, amit Schoff a mai Chaullal azonosít, Mumbaitól kb. 30 km-nyire délre. A mohamedán utazók Saimurnak nevezték. Mások magát Mumbait (Bombayt) sejtik valószínűbbnek. Ld. Schoff 200; Casson 1989, 215–216.

Mandagora – a modern Bānkot.

Palaipatmai – a modern Dābhol.

Melizeigara – a modern Jaigarh, de Schoff lehetségesnek tartja Rajapurt is. Ld. Schoff 201.

Byzantion – McCrindle szerint mai nevén is Vijayadurg, s a görög elnevezés ékes példája a hangzás hasonlósága alapján adott névnek. Ld. Schoff 201.

¹⁷⁹ Romlott szövegrész, Toparon helyett McCrindle Togaront javasol, s szerinte azonos lehet Devgarhral; Tyrannosboas azonosítatlan helynév India nyugati partvidékén. A számos azonosítási kísérletről ld. Stein, O. RE: *Τυραννοβοάας* Hbb. 14. 1848–1849 (1948.)

¹⁸⁰ Sésekreinainak nevezett szigetek – talán a mai Vengurla.

Aigidioi szigetek – talán a mai Amindivi-szigetek.

Kainetai szigetek az ún. Khersonésos mentén – az ún. Oyster Rocks a „Félsziget,” a mai Kārṅwār mentén.

Fehér sziget – a mai Pigeon Island mintegy 10 mérföldre a szárazföldtől. Felszínét fehér korall és mész borítja. A területet az előbb említett szigetekkel együtt, Mandagorától egészen Tyndisig Ptolemaios (7, 1, 7) és Plinius (6, 104) szerint is a kalózok fő tevékenységi területe, s ugyanígy volt Marco Polo idején is (3, 25).

¹⁸¹ Naura – a mai Mangalore, a Malabár-parton

Tyndis – a mai Ponnāni.

Muziris – a mai Cranganore, mintegy 150 mérföldnyire délre a mai Cannanorétól. Az egyik leghíresebb borstermelő hely volt. A térség, a mai Malabár-part és a keleti oldalon levő Koromandel-part ókori kereskedelméről Kartunen megjegyzi, hogy kikötők fontos szárazföldi központokat kapcsoltak a tengeri kereskedelemhez, a Tamil Naduban levő egykori Karur szárazföldi úton volt kapcsolatban a Malabár-parton Muzirisszal, Uraiur és Madurai ókori elődjei (melyeket Ptolemaios említ) a Kaveri, illetve a Vaigai folyón hajózva vihették áruikat a Koromandel-parton levő kikötőkbe. Az első században a Rómával és másokkal folytatott kereskedés csak a keralai partig volt közvetlen, innen tovább keletre szárazföldi úton bonyolították a Pálghát-hágón át, s csak a 2. században futottak be rendszeresen nyugati hajók Dél-India keleti partjainak kikötőibe. Tamil források azt is bizonyítják, hogy görög kereskedők is éltek Dél-Indiában, a 4. századi Tabula Peutingeriana pedig a nyugati parti Muziris közelében jelzi egy *templum Augusti* meglétét is. Kartunen 1995.

Nelkynda – talán a mai Niranom.

¹⁸² Képrobotos királysága – valószínűleg hibás a szöveghely, helyesen: Kérobotros, annál is inkább, mert Pliniusnál (6, 104) Caelobothras, Ptolemaiosnál (7, 1, 86) pedig Kérobothros olvasható. Dél-India egyik királyságának neve szanszkritul Kerala, tamil nyelven Kéram vagy Khera.

¹⁸³ Ariaké – északnyugat-indiai terület, ami a mai Bharuchtól délre kezdődően lenyúlik egészen Maharashtra állam északi területéig.

mentén terül el,¹⁸⁴ Tyndistől tengeri és folyami úton egyaránt ötszáz stadionnyira van, (a folyó torkolatától) pedig húsz stadionnyira. Nelkynda pedig a folyó és a tenger mentén haladva egyaránt közel ötszáz stadionnyira van Muziristől, de más királysághoz tartozik, a Pandionéhoz,¹⁸⁵ s ez is folyóparton terül el, a tengertől körülbelül százhusz stadionnyira.

55. A folyó torkolatánál egy másik falu is fekszik, Bakaré.¹⁸⁶ A Nelkyndából jövő hajók ide vonulnak le, mielőtt kifutnának a nyílt tengerre. A tengeren horgonyoznak le, hogy felvegyék a rakományukat, mert a folyó tele van zátonyokkal, a csatornák pedig sekélyek. Mindkét kereskedőhely királya a szárazföld belsejében lakik. A tenger felől ezekre a helyekre érkezők számára a közelgő szárazföld jelzésére szolgálnak a hozzájuk közeledő kigyók, ezek is fekete színűek, de rövidebbek és sárkányszerű fejük van, a szemük pedig vérpiros.¹⁸⁷

56. Ezekre a kereskedőhelyekre a bors¹⁸⁸ és a malabathron¹⁸⁹ nagy tömege és mennyisége miatt nagy hajók közlekednek. Ide viszont főképpen igen sok pénzt hoznak,¹⁹⁰ chrysolithot, egy kevés egyszerű ruhaneműt, tarka szöveteket, antimonport, korallt, nyers üveget,¹⁹¹ rezet, ónt, ólmot,¹⁹² nem sok bort, annyit, amennyi Barygazában van,¹⁹³ arzénsulphidot,¹⁹⁴ auripigmentet¹⁹⁵ és annyi gabonát, amennyi a hajók legénységének elegendő, mivel e keres-

---

¹⁸⁴ A folyó a Periyār.

¹⁸⁵ Pandion királysága – a három nagy tamil királyság közül a legdélebbi és legrégebbi. Plinius (6, 105) és Ptolemaios is (7, 1, 89) Pandiónként említi. Egészen a Comorin-fokig terül el. Korábbi fővárosa Korkai vagy Kolkhoi volt, a Periplus is ez utóbbit említi az 59. fejezetben, de ez megváltozhatott, mert Plinius és Ptolemaios már Modurát említi, ami a mai Madura. Pandion királyságából Augustushoz is érkezett követ Rómába. Ld. Res gestae XXXI.V. 50–51 és Strabón 15, 1, 4.

¹⁸⁶ Bakaré – a Periplus kéziratában *Baparij* van, amit a Pliniusnál levő Becare (6, 105) és a Ptolemaiosnál olvasható Bakaré (7, 1, 8) alapján javítottak. Talán a mai Vaikkarai.

¹⁸⁷ A kigyókról ld. még a 40. fejezetet.

¹⁸⁸ Bors – Dél-India nyugati, forró, párás vidékén ősidők óta termesztik, s a kontinens legjelentősebb exportcikke évezredek óta. Theophrastos a Kr. e. 4. században elsősorban gyógyszerként említi; szanszkrit források főképp láz csillapítására ajánlják gyömbérral és hosszú borssal keverve. Dioscorides három fajtáját különbözteti meg: fekete, fehér és hosszú bors. A rómaiak is igen sokat vásároltak belőle, ld. Warmington 181–184. Kis-Ázsia, Szíria és Egyiptom meghódítása után ismerték meg, s a császárkorban az India és Róma közti kereskedelem legfontosabb árucikke volt.

¹⁸⁹ Malabathron – egy szanszkrit nevén *tamāla*-nak nevezett fa aromatartalmú, szárított levele. Leginkább a fahéjhoz vagy a babérhoz hasonló. A római birodalomban a nárdus mellett a másik legdrágább kenőcs- és illatszer-alapanyag volt. Plinius szerint Szíria is termelt malabathront, de a legjobb fajta Indiából jött (12, 26). Horatius is ír róla (Odae II. 7.7): „...coronatus nitentes/malabathro Syrio capillos.”

¹⁹⁰ Plinius is írt (6, 26) a keleti luxuscikkekért és fűszerekért kifizetett hatalmas pénzüsszegekről, melyek erősen hozzájárultak a római pénz devalválódásához.

¹⁹¹ nyers üveg – ld. még 49. fej. Egyes források szerint Srí Lankán már a Kr. e. 3. században készítették üveget. Plinius szerint (36, 66) az indiai üveg jobb valamennyinél, mert porrá tört kristályból készítik, sőt a kristály színezésével különböző drágakövek utánzatait is elő tudják állítani, főleg a berill imitálható (37, 20).

¹⁹² A három fém főképp a pénzveréshez volt fontos. Az indiai pénz kezdetben leginkább ólomból készült, időnként ötvözve rézzel vagy ónnal. Vö. Gupta 47.

¹⁹³ A korai tamil költészet említi, hogy a görögök (yavanák) bort hoztak be erre a területre, továbbá azt is említik, hogy a helybeli elefántvadászok elefántagyarat cseréltek itt borra. Ld. Karttunen 1995, 87.

¹⁹⁴ Vö. 49. fej.

¹⁹⁵ Auripigment – gör. *αρσενικόν*, sárga arzénsulfid. Egyik legfontosabb lelőhelye a Perzsából vidékén volt, de előfordult Kis-Ázsiában, sőt Északnyugat-Indiában is. Orvosi felhasználásáról ír

kedők ott ezzel nem foglalkoznak.¹⁹⁶ Exportálnak viszont borsot, ami nagy mennyiségben e kereskedőhelyek közelében csupán egyetlen helyen terem, az ún. Kottanariké¹⁹⁷ vidékén. Exportálnak még elég sok és kiváló igazgyöngyöt,¹⁹⁸ elefántcsontot, kínai [ti. selyem] ruhá-
neműt,¹⁹⁹ gangeszi nárdust²⁰⁰ és malabathront, amit a szárazföld belsejében levő helyekről hoznak ide, mindenféle átlátszó köveket,²⁰¹ gyémántot,²⁰² zafírt, valamint teknőspáncélt, részint chrysonésosit,²⁰³ részint olyanokat, amiket a Limyriké előtt levő szigeteken²⁰⁴ fognak el. Azok számára, akik Egyiptomból érrefelé hajóznak a legmegfelelőbb idő a július hónap körüli, ami az epiphinek felel meg.

57. A Kanéból és Eudaimón Arábiából kiinduló imént leírt utat a korábbi hajósok kisebb hajókon és az öblök mentén haladva tették meg. A hajókormányos Hippalos volt az első, aki megismerte a kereskedőhelyek elhelyezkedését és a tenger természetét; rájött a tengert átszelő hajózás lehetséges módjára.²⁰⁵ Mert ezen a vidéken azok a szelek, amiket mi etéziaiaknak hívunk, az évszaknak megfelelően az óceán irányából támadnak fel, és így az Indiai-óceánon délnyugati irányúak, s «hippalosnak» nevezték el, annak a nevérol, aki először fedezte fel az áthajózás módját. Ettől kezdve mind a mai napig egyesek rögtön Kanéból, mások pedig a Fűszerpiactól²⁰⁶ indulnak, s azok, akik Limyrikébe hajóznak, kitartanak a szélirány mellett, azoknak pedig, akik Barygázába vagy Skythiába indulnak, az áthajózás nem tart három nappal tovább, és a további utat ugyanehhez az irányhoz tartva magukat, a parttól távol, meglehetősen messze a szárazföldtől, az előbb említett öblök előtt hajózva teszik meg.

Dioscorides (5, 104, 2) és Plinius is (34, 178), Egyiptomban falfesték formájában is megtalálták, sőt természetes állapotában egy vászonzsákba téve Tutenkhamón sírjában is. Ld. Casson 1989, 221.

¹⁹⁶ Marco Polo is feljegyezte, hogy arrafelé csak rizst termeltek, gabonát nem (III. 17).

¹⁹⁷ Kottanariké – a modern Kuttánadu, aminek a neve a régi tamil irodalomban is előfordul, s a területén levő Pambiyār völgy az egyik leghíresebb borstermelő hely volt.

¹⁹⁸ Igazgyöngy – főképp a Manār-öbölben halászták, vö. 59. fej.

¹⁹⁹ Kínából Tibeten át vitték Bengálon át a Gangesz torkolatához, majd onnan hajóval India nyugati partvidékéig, vö. 39., 49. és 64. fejezetek.

²⁰⁰ A gangeszi nárdust a Gangesztől északra elterülő Himalája vidékéről a folyón szállították a torkolathoz, s onnan ismét hajókon főképp Muziris és Nelkynda kikötőibe.

²⁰¹ Az átlátszó köveket Schoff (i. m. 222) leginkább a berillel azonosítja, Warmington pedig (i. m. 250–252) lehetségesnek tartja még gránát különböző fajtáit is. Goa volt a kövek fő piaca, Rómába hatalmas mennyiséget szállítottak belőlük (ld. Plinius 37, 20).

²⁰² A gyémánt, gör. *ἀδάμας*, szó eredeti jelentésében rendkívül kemény fém és követ egyaránt jelenthet. Plinius (37, 15) több fajtáját is megnevezi. A Rómába irányuló kereskedelem számára az általunk gyémántnak nevezett kőzetnek egyetlen lelőhelye India volt (ld. Warmington i. m. 236); természetesen formájában használhatták, mert még nem tudták hasítani, csiszolni. Vö. Wojtilla 2009, 39.

²⁰³ Chrysonésos – jelentése: Arany Sziget, valahol Dél-India keleti partvidéke előtt lehet, pontosan nem azonosított sziget. Másik névformája: Chrysé vö. 63. fejezet. A név szanszkrit formája: Suvarṇadvīpa, ami viszont a mai Szumátra. Kérdéses, hogy valóban erről a szigetről van-e itt szó, de mások a Maláj-félszigetet és Burmát is lehetségesnek tartják. Vö. Casson 1989, 235–236.

²⁰⁴ A mai Malabár-part előtti Laccadive-szigetekkel lehetnek azonosak.

²⁰⁵ Hosszú ideig az arab és indiai hajósok titkolták annak a rendszeresen jelentkező délnyugati szélnek (a monszunnak) a létezését, aminek segítségével az arabiai partok felől átkelhetek az óceánon Indiába. Ld. McCrindle 1879, 135; Tam 367. A görögök keleti hajózásáról a monszun segítségével Strabón ír részletesen (2, 3, 3–5), amikor beszámol a kysikosi Eudoxos útjáról a Kr. e. 116 utáni években. Hippalos valóban létezhetett, legújabb kutatás szerint talán Eudoxos kormányosa lehetett. Vö. Dihle 1978, 548–549. A görögök és rómaiak monszun ismeretéről ld. Tam 366–370. Böker, Robert. RE: Monsunschiffart nach Indien, Suppl. 9. 403–412. (1962)

²⁰⁶ Vö. 12. fej.

58. Bakarén túl van az ún. Vörös hegy,²⁰⁷ és egy másik vidék terül el mellette [...] déli irányban, amit Paralianak neveznek.²⁰⁸ Az első hely az ún. Balita,²⁰⁹ aminek jó kikötője van, s egy tengerparti falu. Ezen túl egy másik hely is van, az ún. Komar,²¹⁰ ezen a helyen egy kicsiny település és kikötő is van, ahová azok jönnek, akik hátralevő életüket szentként akarják leélni nőtlenként maradva, s tisztára mossák magukat; ugyanezt teszik nők is. Azt is mesélik, hogy az istennő is néha itt időzik, és lemossa magát.

59. Komareitől a terület egészen Kolkhoiig nyúlik,²¹¹ ahol igazgyöngyhalászat folyik, amit elitéltekkel végeztetnek, s a terület a pandioni király hatalma alatt áll. Kolkhoi után következik a Partszakasz, ami egy öbölben fekszik, s van egy szárazföldi területe is, amit Argalunak²¹² hívnak, ezen az egy helyen fgyűjtik össze a gazdagon ellátott vidékről²¹³ a gyöngyagylókat. Elszállítanak még innen finom pamutneműt is, amit argaritidnak neveznek.²¹⁴

60. Az itteni kereskedőhelyek és kikötők közül, ahová a Limyrikéből és északról hajózók²¹⁵ tartanak, elhelyezkedésük sorrendjében a legjelentősebbek Kamara,²¹⁶ Poduké²¹⁷ és Sópátma.²¹⁸ Ezekben a kikötőkben vannak azok a helybeli hajók, amelyek a part mentén egészen Limyrikéig haladnak, és más, hatalmas méretű hajók, amiket szálfából kötöznek

---

²⁰⁷ Vörös hegy – a mai Varkallai.

²⁰⁸ A *Paralia* görög szó, jelentése tenger menti, helyi neve Purali, ami a mai Travancoreval azonos.

²⁰⁹ Balita – nagy valószínűséggel a mai Vilinjam.

²¹⁰ Komar – Comorin-fok, az indiai szubkontinens legdélibb pontja. Neve Ptolemaiosnál Komaria, s a szanszkrit *Kumārī* 'fiatal lány' szóból ered, s Párvati istennőre, Siva feleségére vonatkozik. A havonkénti rituális fürdőzés és a házasságtól való lemondás állandó gyakorlat az istennőnek magukat szentelő hívők körében. A görög szerzőnek ismerős lehetett ez a gyakorlat, hiszen Isis is az őt szolgálóktól coelibatust követelt. Vö. Fynes, R.C.C.: Isis and Pattini: The transmission of religious idea from Roman Egypt to India. *JRAS*, Series 3,3,3 (1993) 377–391. Komar neve az 59. fejezetben Komareiként olvasható.

²¹¹ Kolkhoi – tamil neve Korkei vagy Korkai, a Tāmraparni folyó torkolatában, híres gyöngytelephely. A későbbi századok során a folyó erősen feltöltötte a torkolatát, s a kikötő elvesztette szerepét, helyette az új partszakaszon létrejött Kayal, amit Marco Polo is megemlíti Cail néven (3, 21). Mintegy 2-3 mérföldnyire a mai parttól régészeti ásatások számos importált kerámiatöredéket tártak föl, valószínűleg ott lehetett az ókori Kolkhoi. Ld. Casson 1989, 226.

²¹² Argalu vagy inkább Argaru – a modern Uraiyur, Trichinopoly/Tiruchirāppalli régi városnegyede, az egykori Chola királyság fővárosa.

²¹³ Erősen romlott szöveg.

²¹⁴ Ez a mind a mai napig gyártott és igen kedvelt muszlinhoz hasonló, vékony pamutszövet lehet.

²¹⁵ Északról ti. a Gangesz torkolatvidékéről

²¹⁶ Kamara – teljes biztonsággal nem azonosítható, de talán egyezik a Ptolemaiosnál említett (7, 1, 13) Chabéris emporionnal, amit viszont Kávéri folyó partján levő Kāvīripattinammal azonosítanak, s ez az a település, amelyről a tamil nyelvű források is megírják, hogy virágzó kereskedelmet folytatott a nyugati kereskedőkkel. Ld. Casson 1989, 228.

²¹⁷ Poduké – Ptolemaiosnál Póduké, a mai Pondicherry (ld. Wheeler 123). A mai településtől két mérföldnyire délre gazdag régészeti lelőhelyként tárták fel Arikamedut, ahol főleg a Kr. u. I. században virágzó kereskedelem folyt, közel száz boros, illetve olajat tartalmazó amphorát is feltártak, ami egyértelműen a nyugati kereskedelmet igazolja, bár ez nagy valószínűséggel közvetítők révén folyt, mert nyugati hajók közvetlenül csak Dél-India nyugati partvidékéig jutottak el az első században, s onnan szárazföldi úton vagy helybeli hajókkal vitték tovább az árut. Ez magyarázhatja az itt található római pénzérmék feltűnően kis számát is. Ld. Karttunen 1995, 86–87.

²¹⁸ Sópátma – nem azonosított település, korábban Schoff Madrast (újabb neve: Chennai) gyanította.

össze és sangarának hívják, azokat pedig, amelyek Chryse felé és a Gangeszhez tartanak kolandiophóntának nevezik és igen nagyok.²¹⁹ Ezekre a helyekre hozzák mindazt, amit csak Limyrikébe árucikként szállítanak, és általában ide jön az egész éven át részint az Egyiptomból származó pénz, részint a Limyrikéből származó legtöbb áruféleség, amit ezen a tengerparti területen visznek keresztül.

61. Az ezután következő terület közelében, ahol a hajóút már kelet felé fordul, benn a tengerben, nyugati irányban fekszik egy sziget, amit Palaisimundunak neveznek, viszont ↑ az ősi idők óta az itt lakók↑ Taprobanének mondják.²²⁰ Az északi része egy napi hajóútra van [...] és csaknem Azaniának a vele szemközt levő részéig nyúlik. A sziget gyöngyöket, drágaköveket, finom pamutszövetet és teknőspáncélt kínál.²²¹

62. E helyek táján terül el a szárazföldön hosszan elnyúlva Masalia területe; itt készül a legtöbb finom pamutszövet.²²² Innen kelet felé, átkelve a közben elterülő öblön található Désaréné vidéke,²²³ ami a bósarének nevezett elefántcsontot adja, ezután pedig a hajóút már észak felé fordul, sok barbár nép lakja, közöttük vannak az ún. kirradák,²²⁴ a lapított orrú férfiak törzse, akik igen vadak, és egy másik néptörzs, a bargysoké,²²⁵ valamint a lóarcúaké, akiket embrevőknek mondanak.²²⁶

---

²¹⁹ Sangara – azonosnak látszik a szanszkrit *saṃghāta* szóval, ami farönkökből, összekötött tutajt jelent.

Kolandiophónta – egyesek szerint a kínaiak által említett és használt k'un-lunnak nevezett nagy tengerjáró hajó görögösített, torzult neve. Ld. Christie, Anthony: An obscure passage from the Periplus: *ΚΟΛΑΝΔΙΟΦΟΝΤΑ ΤΑ ΜΕΓΙΣΤΑ*. BSOAS 19 (1957) 345–353.

²²⁰ Taprobané – a mai Ceylon, vagyis Sri Lanka ókori neve, ami a szanszkrit Tāmraparnī névből ered. De ismert volt egy másik neve is, a Palaisimundu, Plinius is Palaesimundumként említi (6, 85), Ptolemaios pedig tévesen két szóra bontva etimologizálta: *palai* (=régen) *Simundu* (7, 4, 1). Cosmas Indikopleustes viszont Siedelibának nevezi, ami viszont a szanszkrit Simhaladvīpa névből ered, s jelentése: 'az oroszlánok szigete', ebből az elnevezésből vezethető le a *Sylan*, illetve a *Ceylon* névalak.

²²¹ Az ókorban érdekes módon mind a görögök és a rómaiak, mind pedig a hinduk és az arabok tévesen ítélték meg Sri Lanka nagyságát. Az itt említett Azania Afrika keleti partvidéke, ameddig nem nyúlik el Sri Lanka. A görögök csak Nagy Sándor idejétől szerezhettek először ismeretet a szigetről (ld. Bunbury I. 645–646.), de a későbbi nyugati utazók számára nem volt igazán gyakori útvonal. A legkorábbi római érvek Nero korából kerültek elő, s nagyobb mennyiségben csak a Kr. u. 4. századtól. Ld. Casson 1989, 230–231. A fejezet szövege több helyütt erősen romlott, hiányos.

²²² Masalia – a mai Masulipatam, Ptolemaiosnál (7, 1, 15) Maisólia, a Bengáli-öböl fontos kikötője. A Periplus idejében az andhra királyok legnagyobb kereskedőhelye volt. A finom pamutszövet a már említett muszlinszerű anyag.

²²³ Désaréné – a mai Orissa.

²²⁴ Kirradák – Plinius *scyrites*-nek említi őket (7, 25), egy mongol típusú népcsoport, egyesek szerint leginkább a bhota törzs tagjaival azonosíthatók, akiknek a neve a Bhutan névben őrződött meg. A törzs mai leszármazottai a kiráták, akik Szikkimtől nyugatra élnek, de egykor a Himalája völgyeit lakták. Ld. Schoff 253–254.

²²⁵ Bargysok – a népcsoportot a Mahābhārata és Pāṇini *bhargas*-ként említi, s a kiráták szomszédai voltak.

²²⁶ Lóarcúak – egy szanszkrit forrás, a Varāhamihira Brihatsaṃhitā című munkája említi egy lóarcúnak, *aśvavadana*-nak nevezett kelet-indiai törzset. Az indiai kannibalizmusról ír Herodotos is (III, 99) és Strabón (15, 1, 56) is Megasthenésre hivatkozva, mondván, hogy egyes hegyi törzsek beteg társaikat megölték és megették, hogy azok lelke a törzsben maradjon, s ne költözzék át állatok testébe.

63. Ezután kelet felé hajózva úgy, hogy az óceán jobb kézre esik, a hátralevő szárazföldi rész pedig balkézre, feltűnik a Gangesz vidék²²⁷ és körülötte messze kelet felé nyúlva a szárazföld, Chrysé.²²⁸ Közéleben van a folyó, amit szintén Gangesznek hívnak, és India legnagyobb folyója; eredete és torkolata ugyanolyan, mint a Nilusé, s a folyó mentén van egy azzal azonos nevű piachely, Gangesz, ezen keresztül szállítják a malabathront, a gangeszi nárdust,²²⁹ az igazgyöngyöt, a finom pamutszövet legkiválóbb fajtáját, amit gangeszinak neveznek.²³⁰ Azt is mondják, hogy ezen a vidéken aranybányák is vannak, az aranypénzt pedig kaltisnak hívják.²³¹ A folyó közelében, az óceánban van egy sziget, a lakott világ keleti részének legtávolabbi pontja, pontosan a felkelő nap alatt, Chrysének hívják, s itt található az egész Vörös-tenger mellékének legkiválóbb minőségű teknősbékapancélja.

64. E terület után, egészen fönn északon, messze attól, ahol a tenger véget ér, terül el egy igen nagy szárazföldi város, amit Thinának neveznek.²³² Innen szállítják a selyemgombolyagot,²³³ selyemfonalat és a selyemruhákat szárazföldi úton Baktrián át Barygazába és a Gan-

²²⁷ A Gangesz nevet a szerző három különböző vonatkozásban is használja, magának a vidéknek a nevének, a folyóra értelmezve és a folyó partján levő város elnevezéseként is.

²²⁸ Chrysé – „az Arany vidék” – Főképp Burmával (Mianmárral) azonosítják, sőt némelyek Szumátrával is, ld. Casson 1989, 235–236. Schoff viszont a Malacca szigetekre gondol, i. m. 259–261.

²²⁹ A malabathronról ld. az 56. fejezetet. A gangeszi nárdus valójában a Gangesz forrásvidékről, tehát a Himalája erdős területeiről a folyón lehozott nárdust jelöli (ld. még 48. és 56. fejezet), melynek fenséges illataról Dioscorides is elismerően ír (1, 7, 2, ld. még Plinius 12, 42) Ugyanakkor Warmington (i. m. 196) nem az igazi nárdust gondolja itt, hanem egy illóolaj tartalmú fűfélé, a citrom- vagy gyömbérfüvet, amit a görögök és a rómaiak egyaránt nárdusnak neveztek.

²³⁰ A Gangesz vidékén található igazgyöngyöt a Gangesz és a Brahmaputra térségében levő mocsaras területekről gyűjtötték és gyűjtik ma is kis mennyiségben. Fő lelőhelye Dhaka és környéke. Halvány vöröses árnyalatú, s kevésbé értékes fajta. A finom pamutszövet a már többször említett muszlin lehet. Az indiai szövés a messze múltba nyúlik vissza. Egyes források szerint a Kelet-Bengálból származó finom muszlint már az árjak hódítása előtt is ismerték. A szalakat kézzel sodorták és szőtték, és az ókori és középkori szerzők is leírják, hogy egy közel húsz méter hosszú és egy méter széles muszliniszövet olyan vékony volt, hogy egy gyűrűn is keresztül lehetett húzni. Szövése rendkívüli figyelmet és ügyességet igényelt, s csak a monszun idején lehetett szőni, mert akkor a levegő nagy páratartalma megakadályozta a finom szálak kiszáradását és törését. Bővebben ld. Schoff 256–258, Casson 1989, 237.

²³¹ A régészet nem igazolta az egykori aranybányák létezését. Általános felfogás az, hogy az ókorban a legtöbb arany Közép-Ázsiából és a Római Birodalomból került Indiába. Ld. az arany lelőhelyére Sharma 17. Az indiai aranylelőhelyek feltételezését egy tévedésre lehet visszavezetni. Mivel a Sön folyó egykor a mai Patnánál ömlött a Gangeszba, s a klasszikus szerzők Erannobos néven említik, ami a szanszkrit *hiranya-vāha* 'aranyat hordozó' jelentésű szónak görögösített változata, ebből származhatott az aranybányákra vonatkozó elképzelés. Ld. erről McCrindle 1901, 43.

Régészeti leletek alapján az eddig ismert legkorábbi, azonosított aranypénzt a kusán uralkodó Vima Kadphises verette. Ld. bővebben: Parmeshwari Lal Gupta: Coins. New Delhi, 1979³, 27–28, plates VI–VII. Vima Kadphises uralkodását korábban többen, így Casson is a Kr. u. 2. század közepe tájra tették, ehhez viszonyítva a Periplus egy korábbi aranypénz használatát említi. Romila Thapar a kusán Kaniska uralkodását a Kr. u. 78 és 144 közötti időszakon belüli időre datálja (ld. Romila Thapar: *The Penguin History of Early India from the Origins to AD 1300*. London, 2002, 221) Mivel Kaniska elődje volt Vima Kadphises, az utóbbi által vert aranypénz akár a Periplus megírása idején is készülhetett.

²³² Thina – Kína első említése ezen a néven, valószínűleg a Kr. e. 3. századi Ch'in-dinasztia szanszkrit nevéből képezve.

²³³ Selyemgombolyag – a görög szövegben *ἐριον*, ami gyapjút jelent, de itt azt a gombolyagszerű selyemtömeget jelöli, ami a selyemgubóból marad azután, hogy már lefejtették róla a szép hosszú szalakat, s az ezután még rajta levők már nem egyenlő hosszúak, s ezt a rosszabb minőségűt majd kézzel fejtik tovább és gombolyítják.

gesz folyón Limyrikébe. Ebbe a bizonyos Thinába nem könnyű eljutni, s onnan is csak ritkán és kevés ember érkezik. Maga a terület pedig a Kismedve csillagzat alatt fekszik,²³⁴ és azt mondják, hogy a Pontos és a Kaspi-tenger visszakanyarodó részeivel határos, e mellett terület el a Maeotis-tó, amivel [ti. a Kaspi-tengerrel – a ford.] együtt az óceánba ömlik.²³⁵

65. Évente eljön Thina határához egy bizonyos néptörzs, akik apróterműek és feltűnően lapos arcúak [...] sésatainak hívják őket,²³⁶ s a vademberekhez hasonlítanak. Asszonyaikkal és gyermekeikkel együtt jönnek, nagy csomagokat cipelnek, kosarakat, amelyek friss szőlőlevelekhez hasonló levelekkel vannak tele; ezután néhány napig a saját területük és Thina határvidékén maradnak és ünnepelnek, miközben szétterítik maguk alá a kosarak tartalmát, majd pedig eltávoznak a saját területükre, a belsőbb vidékekre.²³⁷ A <helybeli lakosok> pedig, akik mindezt tudják, visszatérnek erre a területre és összegyűjtik a leterített almot, kihúznak nádszálakat, amit petroinak hívnak,²³⁸ finoman egymásra hajtogatják a leveleket, gömb alakúvá formálják, és a nádból kihúzott szálakkal összekötik. Három fajta jön így létre: a nagyobb levelekből a nagy labda malabathron, az ennél kisebbekből a közepes labda, a

---

A selyemről ld. még a 39, 49, 56. fejezeteket. A Periplus említi először a nyugati irodalomban a selyem pontos származási helyét. Kínai források szerint már a Kr. e. 29. században volt egy fából készült hangszerük, melyen selyemfonál húrok voltak. A csévéelő és a szövőszék feltalálója a kínai hagyomány szerint a Kr. e. 27. században uralkodó Huang-ti császár felesége, Lei-tsu volt. A selyemhernyók szederfán való tenyésztése minden kétséget kizáróan Északnyugat-Kína melegebb vidékeiről indult ki, s előállításának ismerete Indiába Asszámon és Kelet-Bengálon keresztül jutott el Krisztus születése körül, de már jóval korábban is ismerték, importcikként szerepel a Mahābhāratában és Manu törvénykönyvében is. A görögök Perzsia közvetítésével már Aristotelés előtt megismerkedtek a selyemhernyó-tenyésztéssel. Ld. Hist. Anim. V, XIX, 11.

²³⁴ A Kismedve csillagzat alatt az Északi-sarkkör terület, pontatlan tehát a szerző, de ezzel is Kína messzire voltát akarta érzékeltetni.

²³⁵ A Periplus idején a geográfusok, így Pomponius Mela is, úgy gondolták, hogy a Pontus (=a Fekete-tenger) a tőle északra kiszélesedő, hozzá kapcsolódó Maeotis-tóval (=Azovi-tenger) együtt és a Kaspi-tenger is a nagy északi óceánba ömlik, s így Kína az ettől délre levő, legtávolabbi, keleti terület. Ld. Casson 1989, 239–241.

²³⁶ Sésetai – Ptolemaiosnál (7, 2, 15) *saésedai*, akiket alacsonyaknak, lapos arcúaknak, szőrösnek és fehér bőrűeknek ír le. Néhány Ptolemaios kéziratban *bésadai* névforma olvasható, s ebből kiindulva P. Eggermont kis szövegmódosítással azt feltételezi, hogy az alexandriai kereskedők adták ezt a becenevet a törzsnek, mert küllemük nagyon hasonlított a hazájukban tisztelt egyik istenség, Bés megjelenéséhez, s így a nevük „Bés gyermekeit” jelentené. Ennek megfelelően, mivel a Periplus szövege itt meglehetősen romlott, javításokra is tesz javaslatot (Eggermont 289). Valószínűleg egy tibeto-burmai népcsoportról van itt szó.

²³⁷ Ez a szövegrész több helyütt is hiányos, pl. csak feltételezett szövegkiegészítés az, hogy a helybeli lakosok szedik fel az ünneplők által otthagytott leveleket. Schoff ezt az ünnepléshez hasonló tevékenységet a szóltan kereskedés egyik megnyilvánulásának tekinti, ami ismert volt pl. a karthágóiak és a líbiaiak között is, ld. Herodotos IV, 196. Pomponius Mela is említ hasonlót a Himalájában és Ammianus Marcellinus is a Pamír területén. Csak a Periplusban nincs említés semmiféle csereként felkínált termékről. A modern antropológia ismeri különböző indiai népcsoportoknál, továbbá egyes tibeto-burmai törzseknél is a messze ókorba visszanyúló ajándékozási kötelezettséget – lehetséges, hogy erről az ősi, több népnél is élő gyakorlatról van itt is szó. Vö. Marcel Mauss: *Szociológia és antropológia*. Bp. 2000. 298–299.

²³⁸ Petros – a szerző nagy valószínűséggel a szanszkrit *patra* 'levél' szót értette félre, s a számára ismert, de más jelentésű görög *petros*-nak hallotta.

legkisebbekből pedig a kicsi labda. Így jön létre tehát a malabathron három fajtája, s Indiába szállítják azok, akik készítették.²³⁹

66. Az ezen túl levő területek részint a rendkívüli hideg, részint a magas szirtek és az áthághatatlan helyek miatt, vagy pedig az istenek valamiféle isteni ereje miatt még nincsenek felkutatva.

---

²³⁹ A malabathron – a *Cinnamomum tamala* (vö. az 56. fejezettel) a Himálája egyes részein őshonos növény, ld. bővebben Casson 1984, 245–246, nr. 57. A növény szanszkrit nevét, *tāmalapattra*, görög többes semleges névelős szónak vélték: *ta malapattra*, s ebből lett a *malabathron*. Nyugaton Augustus uralkodása idején említik először. Sok felhasználási módja ismeretes: gyógyszerként, illatszer-alapanyagként, főzéshez, sőt molyirtóként is.

Hivatkozások

- Bass* = Bass, George F.: Bronze age shipwreck at Ulu Burun (Kaş): 1984 Campaign. *American Journal of Archaeology* 90 (1986) 269–296.
- Beeston* = Beeston, A. F. L.: *The Periplus Maris Erythraei*. Text with introduction, translation, and commentary by Lionel Casson. Princeton [1989]. [Könyvismertetés és kritika.] *JRAS* 1990:1 127–131.
- Belfiore, Stefano* = *Il Periplo del Mare Eritreo di anonimo del I sec. d. C. e altri testi sul commercio fra Roma e l'Oriente attraverso l'Oceano Indiano e la Via della Seta*. Pref. di Gianfranco Purpura, ed. Carla Pampaloni. Roma 2004.
- Bongrani Fanfoni* = Bongrani Fanfoni, Luisa: Myos Hormos nel „Periplus Maris Erythraei”. *Aegyptus: rivista italiana di egittologia e di papirologia* 77 (1997), 53–59.
- Bosworth* = Bosworth, A. B.: *Nagy Sándor. A hódító és birodalma*. Bp. 2002.
- Breton* = Breton, J.: Shabwa, Capitale antique du Hadramawt. *Journal Asiatique* 275 (1987) 13–34.
- BSOAS* = Bulletin of the School of Oriental and African Studies. London, University
- Bunbury* = Bunbury, E.: *History of ancient geography*. London, 1879.
- Burton, R.* = Burton, R.: *First footsteps in East Africa* [Memorial edition, London, 1894].
- Casevitz, Michel*: Qui lisait le Périples de la Mer Érythrée? *TOIHOI* Vol. 6/2 (1996) 679–683, ill. angolul: Who used to read the Periplus Maris Erythraei? In: *A gateway from the eastern Mediterranean to India, The Red Sea in antiquity*. Ed. M. F. Boussac, J. F. Salles, Delhi, 2005, 225–229.
- Casson 1980* = Casson, Lionel: Periplus Maris Erythraei: Three notes on the Text. *Classical Quarterly* Vol. 30. No. 2. (1980) 496–497.
- Casson 1981* = Casson, Lionel: The location of Adulis. In: *Coins, culture and history in the ancient world. Numismatic and other studies in honor of Bluma L. Trell*. Ed. by L. Casson and M. Price. Detroit, Mich. 1981.
- Casson 1982* = Casson, Lionel: Periplus Maris Erythraei: Notes on the text. *Journal of Hellenic Studies* 102 (1982) 204–206.
- Casson 1983* = Casson, Lionel: Greek and Roman clothing. Some technical terms. *Glotta* LXI. Bd. (1983) [megjelent: 1984] 193–207.
- Casson 1983a* = Casson, Lionel: Sakas versus Andhras in the Periplus Maris Erythraei. *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 26 (1983) 175–177.
- Casson 1984* = Casson, Lionel: *Ancient Trade and Society*. Detroit 1984.
- Casson 1986* = Casson, Lionel: The location of Tabai (Periplus Maris Erythraei 12-13). *Journal of Hellenic Studies* 106 (1986) 179–182.
- Casson 1989* = Casson, Lionel: *The Periplus Maris Erythraei*. Text with introduction, translation, and commentary by Lionel Casson. Princeton [1989].
- Casson 1994* = Casson, Lionel: *Ships and seafaring in ancient times*. London 1994.
- Chapekar* = Chapekar, B.: *Report on the excavation at Ter*. Poona 1969.
- Chattopadhyaya* = Chattopadhyaya, S.: *The Sakas in India*. Santiniketan, 1955.

- Christie* = Christie, Anthony: An obscure passage from the Periplus: ΚΟΛΑΝΔΙΟΦΩΝΤΑ ΤΑ ΜΕΓΙΣΤΑ. In: *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, London, University 19 (1957) 345–353.
- Cusset* = Cusset, Christophe: Y a-t-il une curiosité animalière dans le Périple de la Mer Érythrée? *Topoi* 7 (1997) 647–660.
- Das, Rahul Peter* = *Das Wissen von der Lebensspanne der Bäume. Surapālas Vṛksāyurveda*. Kritisch ediert, übers. u. komment. von Rahul Peter Das. Mit einem Nachtag von G. Jan Meulenbeld zu seinem Verzeichnis Sanskrit names of plants and their botanical equivalents. Stuttgart, 1988.
- Dihle 1978* = Dihle, A.: Die entdeckungsgeschichtlichen Voraussetzungen des Indienhandels der römischen Kaiserzeit. In: *Ausstieg und Niedergang der römischen Welt*. II, 9, 2. Hrsg. von H. Temporini. Berlin – New York 1978, 546–580.
- Doe* = Doe, B.: *Monuments of South Arabia*. Naples, 1983.
- Drakonaki-Kazantzaki* = Drakonaki-Kazantzaki, Eva: Textual problems in the „Periplus Maris Erythraei.” In: *Corolla Londinensis*. Ed. by Giuseppe Giangrande. Vol. II. Amsterdam 1982, 47–55.
- Eggermont* = Eggermont, Pierre Herman Leonhard: The name of the people of the Besadae. *Acta Orientalia*. Ed. Societaes Orientales Batava Danica Norvegica. Vol. 19 (1943) Leiden, 281–290.
- Encyclopaedia of Islam*. New ed. Leiden 2002.
- Frisk* = Frisk, Hjalmar: *Le périple de la Mer Érythrée, suivi d'une étude sur la tradition et la langue*. Göteborg 1927.
- Fussman* = Fussman, Gérard: Le Périple et l'histoire politique de l'Inde. *Journal Asiatique* CCLXXIX (1991) 1–2, 31–38.
- Giangrande* = Giangrande, Giuseppe: On a passage of the Periplus Maris Erythraei. In: *Corolla Londinensis*. Ed. by Giuseppe Giangrande. Amsterdam 1981, 49–53.
- Glaser 1890* = Glaser, E: *Skizze der Geschichte und Geographie Arabiens*. Berlin 1890.
- Glaser 1899* = *Punt und die Südarabischen Reiche*. Berlin 1899.
- Gopal* = Gopal, Lallanji: Art of shipbuilding and navigation in ancient India. *Journal of Indian History* 40 (1962) 313–327.
- Gupta* = Gupta, P.L.: *Coins*. New Delhi 1979.
- Habicht* = Habicht, Christian: Zu Kapitel 35 des Periplus des Roten Meeres. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphie* (Bonn) 115 (1997) 128–130.
- Harmatta* = Harmatta János: Der östliche Hintergrund der Partherkriege unter Marcus Aurelius. In: *Actes de la XIe conférence internationale d'études classiques *Eirene**. Cluj-Napoca 2-7 octobre 1972. București–Amsterdam 1975, 445–447.
- Huntingford* = Huntingford, G. W. B.: *The Periplus of the Erythraean Sea*. Hakluyt Society, 2nd series 151. London 1980.
- JRAS* = Journal of the Royal Asiatic Society. Ed. D. O. Morgan. Cambridge
- Karttunen 1984* = Karttunen, Klaus: *Κυνοκεφαλοι and κυνομολλοι* in classical ethnography. *Arctos. Acta philologica Fennica* 18 (1984) 31–36.
- Karttunen 1995* = Karttunen, Klaus: Early Roman trade with South India. *Arctos. Acta Philologica Fennica* 29 (1995) 81–91.

- Karttunen 1997* = Karttunen, Klaus: *India and the Hellenistic world. Studia Orientalia*. Ed. by the Finnish Oriental Society, 83. Helsinki 1997.
- Martinetz-Lohs-Janzen* = Martinetz, Dieter – Lohs, Karlheinz – Janzen, Jörg: *Weihrauch und Myrrhe. Kulturgeschichte und wirtschaftliche Bedeutung. Botanik-Chemie-Medizin*. Stuttgart, 1989.
- McCrindle 1879* = McCrindle, John W.: *The commerce and navigation of the Erythraean Sea*. Calcutta 1879.
- McCrindle 1901* = McCrindle, John W.: *Ancient India as described in classical literature*. [Az 1901. évi, westminsteri kiadás reprintje.] New Delhi 1979.
- Mossakowska-Gaubert* = Mossakowska-Gaubert, Maria: Tissus colorés et décorés exportés d'Égypte au premier siècle ap. J.-C. (D'après le Periplus Maris Erythraei). *TOIHOI* Vol. 10/1. (2000) 289–318.
- Munro-Hay* = Munro-Hay, S. C.: *The coinage of Aksum*. New Delhi, 1984.
- Müller* = *Geographi Graeci minores*. E codicibus recognovit, prolegomenis, annotatione, indicibus instruxit, tabulis aeri incisus illustravit Carolus Müllerus. Paris 1853. Vol. I. A Periplus 257–305.
- Narain* = Narain, A. K.: *The Indo-Greeks*. Delhi, 1980.
- Njammasch* = Njammasch, Marlene: Das Handelsimperium der Satavahanas im 1. bis 3. Jh. u. Z. *Das Altertum* 35 (1989)/4. 232–240.
- Pauli, Fritz*: NAHAPANA/MANBAN.Σ vor 78 n. Chr.? Ein epigraphischer Neufund aus Indien und seine Bedeutung für die antike Südasien-Chronologie. In: *Studien zur alten Geschichte Siegfried Lauffer zum 70. Geburtstag*. Hrsg. von H. Kalcyk, B. Gullath und A. Graeber. *Historica* II. Roma, 1986. 743–753.
- Peppard* = Peppard, Michael: A letter concernig boats in Berenike and trade on the Red Sea. *Zeitschrift für Papirologie und Epigraphik* 171 (2009) 193–198.
- Ray 1988* = Ray, Himanshu Prabha: Early trade in the Bay of Bengal. *The Indian Historical Review*. Vol. XIV. No. 1-2 July 1987 & January 1988. 84.
- Ray 1995* = Ray, Himanshu Prabha: Trade and contacts. In: Thapar, Romila: *Recent perspectives of early Indian history*. Bombay 1995, 142–167.
- RE* = Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft
- Robin* = Robin, Christian: L'Arabie du Sud et la date du Périples de la Mer Érythrée (nouvelles données). *Journal Asiatique* CCLXXIX (1991)/1–2, 1–30.
- Salt* = Salt, Henry: *A voyage into Abyssinia*. London, 1814.
- Salgó* = W. Salgó Ágnes: A Vörös-tenger körülhajózása Alexandriától Indiáig. *Aetas* 1996/4 97–110.
- Schlingloff* = Schlingloff, Dieter: Indische Seefahrt in römischer Zeit. In: *Kolloquien zur Allgemeinen und Vergleichenden Archäologie, Bd. 2. Zur geschichtlichen Bedeutung der frühen Seefahrt*. Sonderdruck. München 1982. 51–85.
- Schmid* = Schmid, Wilhelm: Le Périples de la mer érythrée [!], suivi d'une étude sur la tradition et la langue par Hjalmar Frisk. (=Goethebergs Hoegskolas Åesskift XXIII.) Göteborg 1927.[Könyvismertetés és kritika.] *Philologische Wochenschrift* (1928) 788–795.

- Schoff* = Schoff, Wilfred H.: *The Periplus of the Erythraean sea. Travel and trade in the Indian Ocean by a merchant of the first century*. Translated and annotated by Wilfred H. Schoff. New York – London etc. 1912.
- Seland* = Seland, Ervind Heldaas: The Periplus' report of a Roman attack on Aden: An unintended result of successful propaganda? *Symbolae Osloenses* 80 (2005) 60–67.
- Shafer* = Shafer, R.: *Ethnography of Ancient India*. Wiesbaden, 1954.
- Sharma* = Sharma, Ram Sharan: *Ancient India*. Delhi 1977.
- Sidebotham* = Sidebotham, Steven E.: Roman interests in the Red Sea an Indian Ocean. In: *The Indian Ocean in antiquity*. Ed. by Julian Reade. London 1996, 287-308.
- Stein* = Stein Aurél: On Alexander's route into Gedrosia: an archaeological tour in Las Bela. *The Geographical Journal* 102/5-6 [1943], 193–227.
- Stern 1985* = Stern, E. Marianne: Early Roman Glass from Heis on the North Somali Coast. In: *Annales du 10me Congrès de l'Association Internationale pour l'Histoire du Verre, Madrid 1985*. Amsterdam 1987, 23–36.
- Stern 1991* = Stern, E. Marianne: Early Roman export glass in India. In: *Rome and India. The ancient sea trade*. Ed. Begley, Vimala, De Puma, R. D. Wisconsin 1991, 113–124.
- Strauch* = Strauch, Ingo: Indian traders on the island of Socotra (Yemen): New materials from the 2006 expedition. In: *13th World Sanskrit Conference*. Edinburgh, Scotland, 10th–14th, July 2006. Abstracts. [Kéziratként.] University of Edinburg, [2006] 168–169.
- Székely* = Székely Melinda: *Kereskedelem Róma és India között*. Szeged 2008.
- Tarn* = Tarn, W. W.: *The Greeks in Bactria and India*. Cambridge 1951.
- Thapliyal* = Thapliyal, U. P.: *Foreign elements in ancient Indian society. 2nd century BC. to 7th century AD*. New Delhi 1979, 20-37.
- Turner – Cribb* = Turner, P. J. – Cribb, J.: Numismatic evidence for the Roman Trade with ancient India. In: *The Indian Ocean in antiquity*. Ed. by Julian Reade. London 1996, 309–319.
- Warmington* = Warmington, E.: *The commerce between the Roman Empire and India*. Cambridge, 1974².
- Wellsted* = Wellsted, J.: *Travels in Arabia*. London 1838.
- Wheeler* = Wheeler, M.: *Rome beyond the imperial frontiers*. London 1954.
- Wojtilla 2009* = Wojtilla Gyula: Ratnaśāstra in Kauṭilyas Arthaśāstra (KA). *Acta Orientalia Hungarica* 62/1 (2009) 37–44.
- Young* = Young, Gary K.: The customs-officer at the Nabatean port of Leuke Kome (Periplus Maris Erythraei 19) *Zeitschrift für Papirologie und Epigraphik* 119 (1997) 266–268.

Antik szerzők:

Cosmas Indicopleustes

Dioscorides

Horatius

Plinius Nat. hist.: Pliny Natural history in ten volumes. With an English translation by H. Rackham. Cambridge, Mass. – London 1989.

Ptolemaios: Geographia

Res gestae Divi Augusti

Strabón: Geógraphika. Ford. Földy József. Bp. 1977.

Theophrastos

Velleius Paterculus: Róma története. Ford., jegyz., utószó: Hoffmann Zsuzsa. Szeged 2007.

A Periplus földrajzi nevei, modern megfelelőjük és szöveghelyeik

A Periplus név- alakjai	modern neve	fejezetszám
Abeiraia	azonosítatlan	24
Abéria	az Ābhīrāk földje, akik a mai Bharuch és Ujjain közti vidéket lakták leginkább	41
Adulis	Massava	3, 4, 17, 24
Aigidioi szigetek	Amindivi-szigetek?	53
Akabarú	azonosítatlan helynév	52
Akannai	Alula	11
Alalaiou	Dahlak-szigetek	4
Apologos (?csak itt olvasható!)	Ubulla/Obollah	35
Arab-öböl	Adeni-öböl	7
Argalu	Uraiyur, Trichinopoly/Tiruchirāppalli régi városnegyede	59
Ariaké	északnyugat-indiai terület	6, 14, 41, 54
Arómata hegyfok	hegyfok Ras Fartak közelében, Jemenben	30
Arsinoé	Suez vidéke	6, 8
Asabón	Ruus al-Jibal	35
Asikhón	Ras Hasik Ománban	33
Astakapra	Kukad a Khambhat-öböl nyugati partján, Bhavnagar közelében	41, 43
Avalítés	Zeila/Zayla, somáli neve Seylac	7, 8, 25
Axum	ókori királyság székhelye a mai Etiópia területén	4
Azania	Afrika keleti partvidéke a mai Ras Hafuntól egészen Rhaptáig, a mai Dar es-Salaamig	15, 31, 61
	Báb el-Mandeb	25
Baiónés	Piram sziget	42
Bakaré	Vaikkarai?	55, 58
Baktria	az Amu-darja vidékének a mai Tadzsikisztán és Afganisztán területére eső része	47, 64
Balita	Vilinjam	58
Baraké-öböl	Kutch-öböl	40, 41
Barbaria	a somáliai Seylac környéke	25
Barbariké ill. Barbarikon	Azonosítatlan	38, 39, 41

A Periplus név- alakjai	modern neve	fejezetszám
Barygaza	Bharuch	14, 31, 36, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 50, 51, 56, 57, 64
Barygazai-öböl	Khambhat-öböl	41
Bereniké	Ras Banas környéke?	1, 2, 18, 19, 21
Boukephalos Alexandria	azonosítatlan, valahol Jhelum környékén lehetett	47
Byzantion	Vijayadurg	53
Chrysé („az Arany vidék”)	Burma (Mianmár)? Sumátra? Malacca? vö. Chrysonésos	63
Chrysonésos vö. Chrysé	pontosan nem azonosított sziget valahol Dél-India keleti partvidéke előtt	56, 60
Dakhinabadés	Dekkan	50, 51
Désaréné vidéke	Orissa	62
Didóros-sziget	Taulud	4
Diodóros szigete	Perim	25
Dioskurides szigete	Szokotra	30
Diospolis	Karnak (az ókori Théba)	6
Egyiptom	Egyiptom	1, 6, 13, 14, 26, 28, 29, 49, 56, 60
Eirinon	Kutch	40
Elephas	Ras Filuch	11
Eudaimón Arabia	(latinul Arabia Felix) a mai Jemenben Aden környéke	26, 27, 57
Euphrates		35
Fehér sziget	Pigeon Island	53
Fűszerpiac	Damo környéke	12, 57
Gangesz	Gangesz	47, 50, 60, 63, 64
	Guardafui-fok, helyi néven Ras Asir	12
Héróné	A Khambhat-öböl keleti partja mentén hú- zózó hosszú zátonyok egyike	43
Hóraia (csak itt olvasható!)	Rhambakiával egészítenék ki, ami Welpat lehetne, a modern Bela város közelében.	37
	Howakil-öböl (modern elnevezés)	5
Indiai-óceán	Indiai-óceán	57

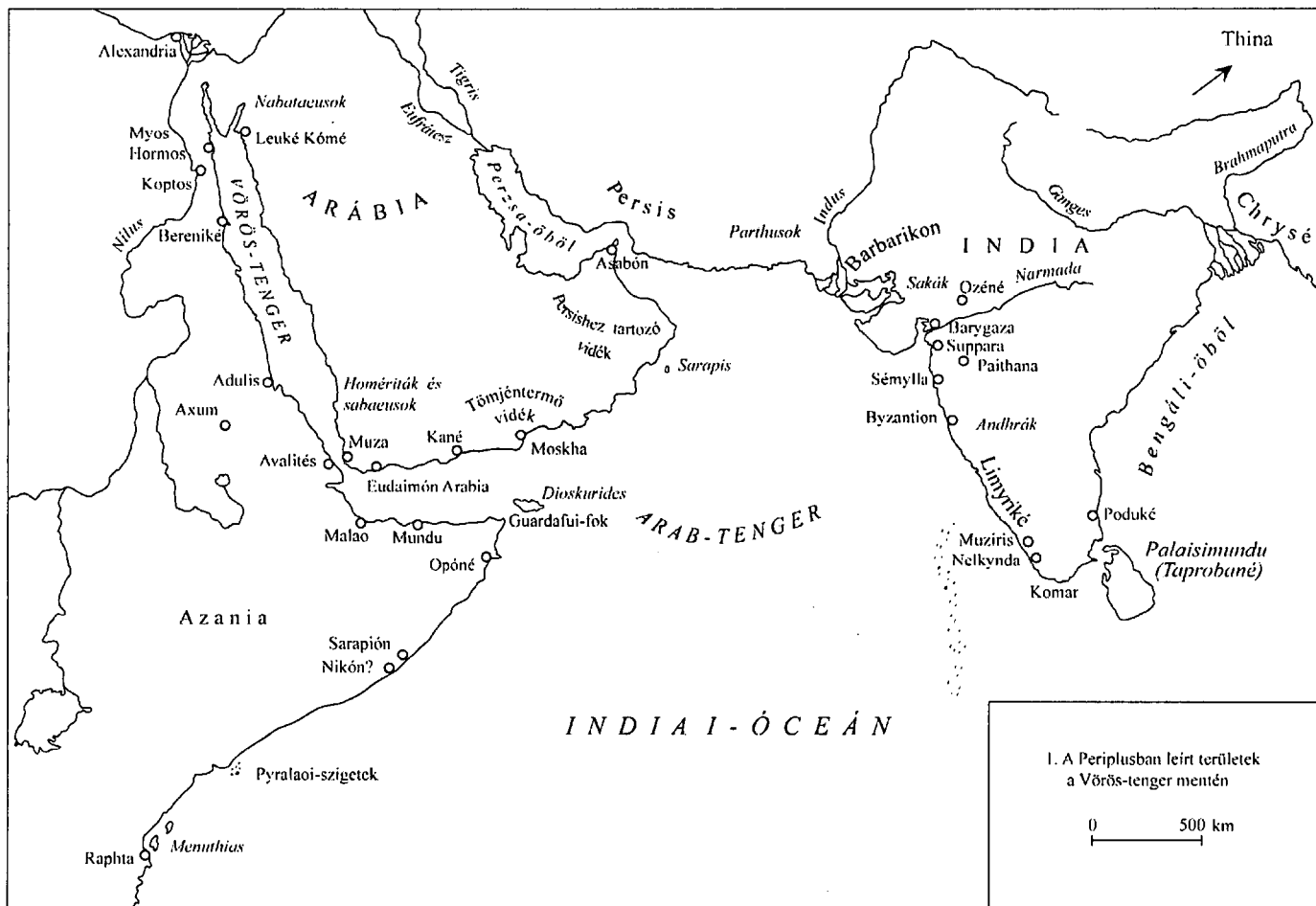
A Periplus név- alakjai	modern neve	fejezetszám
Kainetai szigetek	az ún. Oyster Rocks a „Félsziget,” a mai Kārwär mentén	53
Kalaios szigetei	a Jazair Daymaniyat környéki szigetek Masqattól északnyugatra	34, 35
Kalliena	Kalyan, Mumbaitól (Bombaytól) északkeletre	52, 53
Kalon Horos	a mai Hormuzi-szorosba nyúló Musandam félszigeten levő Ruus al-Jibal hegység valamelyik csúcsa	35
Kamara	Talán a Kávéri folyó partján levő Kāvrippattinam	60
Kammóni	azonosítatlan település a Khambat-öböl szájánál, a Narmada folyó torkolatától délre	43
Kané	Husn al-Ghurab	27, 32, 33, 36, 57
Kharax Spasimu vagy Pasinu Kharax	Jabal Khayābir, Kark Maisān közelében	35
Kaspi-tenger	Kaspi-tenger	64
Katakekaumené sziget	Jabal at-Tair	20
Kolkhoi	tamil nevén Korkei vagy Korkai	59
Koloé	Kohaito	4
Komar/Komarei	Comorin-fok	58, 59
Kottanariké	Kuttānadu	56
Kyéneion	Kohain	4
Lamnaios folyó, valószínűleg elírás Narmada helyett		42
Laodikeia	Ladikije, szíriai város	6, 49
Leuké Kómé	'Aynūnah (közel az Akabai-öböl bejáratához)	19
Leuké Kómé	'Aynūnah, az Akabai-öböl torkolatánál	19
Limyriké	Malabár-part	31, 47, 51, 53, 56, 57, 60, 64
Maeotis-tó	Azovi-tenger	64
Maīs folyó	Mahi	42
Malao	Berbera	8, 9
Mandagora	Bānkot	53

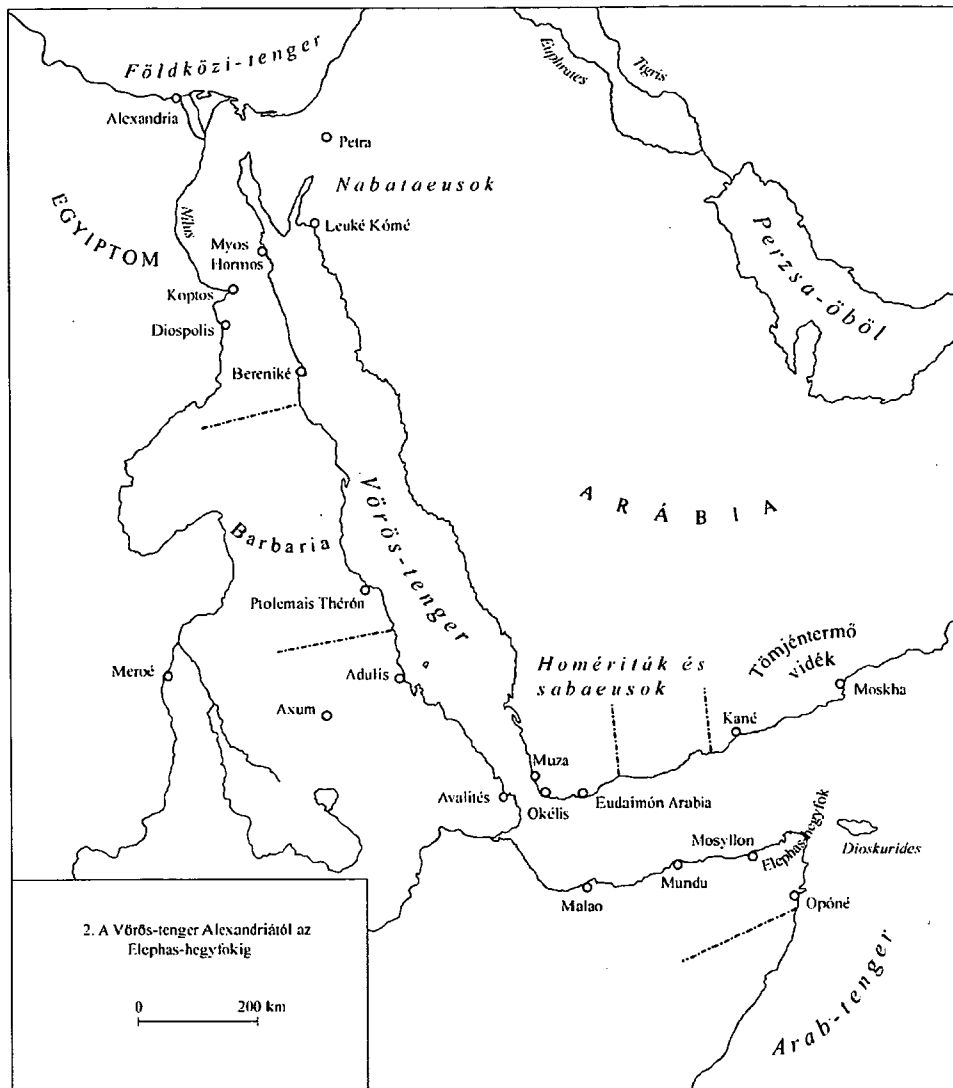
A Periplus név- alakjai	modern neve	fejezetszám
Masalia	Masulipatam a Bengáli-öbölben	62
Melizeigara	Jaigarh vagy Rajapur	53
Menuthias	Pemba?	
Menuthias sziget	Pemba? Zanzibar?	15
Meroé		
Minaia	Ma'in	24
Minnagar	Lehetséges azonosításai: Patala vagy Bahmanabad vagy a modern Tatta közelében, de lehetne a modern Mansuriyah is	38
Minnagara (nem azonos a Sindben található azonos névvel ld. 38. fej.)	lehetséges azonosításai: Indore, Dohad, Baroda vagy Mandasor	41
Mopharitis/Mapharitis	Jemen	16
Moskha	Khör Rūri?	32, 33
Mosyllon	Elayu vagy Candala	10, 11
Mundu	Heis	9, 10
Muza	al Mukha (Mocha) vagy Mauza	7, 17, 21, 24, 28, 31
Muziris	Cranganore	53, 54
Myos Hormos	Abu Shar?	1, 19
Naura	Mangalore	53
Neiloptolemaiu	azonosítatlan	11
Nelkynda	Niranom?	53, 54, 55
Nikón	a mai Muqdisho és a tőle délebbre levő Merka között?	15
Nilus	Nílus	63
Okélis	Shaykh Sa'id vagy Khawr Ghurayrah	7, 25, 26
Omana [Arábiában]	a mai Oman	32
Omanánál levő öböl	Al-Qamar-öböl	32
Ommana [!Omana]	a mai Irán tengerpartján levő Chāh Bahār-öböl torkolatánál, vagy az öböl mélyén levő Tiz település helyén	27, 36
Opóné	Hafun	11, 13, 15
Oreiné	Dissei	4
Orneón sziget	Sikha	27
Ozéné	Ujjain	48

A Periplus név- alakjai	modern neve	fejezetszám
	Palk-öböl Sri Lanka északi csücske és India között	51
Paithana	Paithan	51
Palaipatmai	Dābhol	53
Palaisimundu ld. még Taprobané	Sri Lanka	61
Papiké	Kuda Point	41, 43
Paralia	Travancoreval	58
Parsidai vidéke		37
Pasinu Kharax vagy Kharax Spasimu	Jabal Khayābir, Kark Maisān közelében	35
Persis	eredetileg a Perzsa Birodalom egyik tartományának a neve, ami hatalmába kerítette a Perzsa-öböl keleti tengerpartját	27, 33, 38
Perzsa tenger	a mai Ománi-öböl	34
Petra		19
Poduké	Pondicherry	60
Pontos	Fekete-tenger	64
Proklais	Charsadda	48
Ptolemais Thérón	Aqiq	3
Pyralaoui szigetek	a Lamu, Patta és Mandra által alkotott szigetsorozat	15
Rhambakia (szövegkiegészítés)	Welpat lehetne, a modern Bela város közelében	37
Rhapta	Dar es-Salaam ?	15
Sachalítés	Jemen déli szegélye	29, 32
Saphar	Zafār	22
Sarapión	Warshiikh	15
Sarapis sziget	Maşīrah-sziget Omán partjai előtt	33
Saubatha	Shabwa	27
Saué	Sawwā	22
Sémylla	Chaul, Mumbaitól kb. 30 km-nyire délre	
Sésekreienai szigetek	Vengurla?	53
Sinthos (szanszkrit Sindhu)	az Indus folyó	38, 40
Skythia	a mai Indus-völgy, Sind vidéke	27, 38, 41, 48, 57
Sópatma	azonosítatlan	60

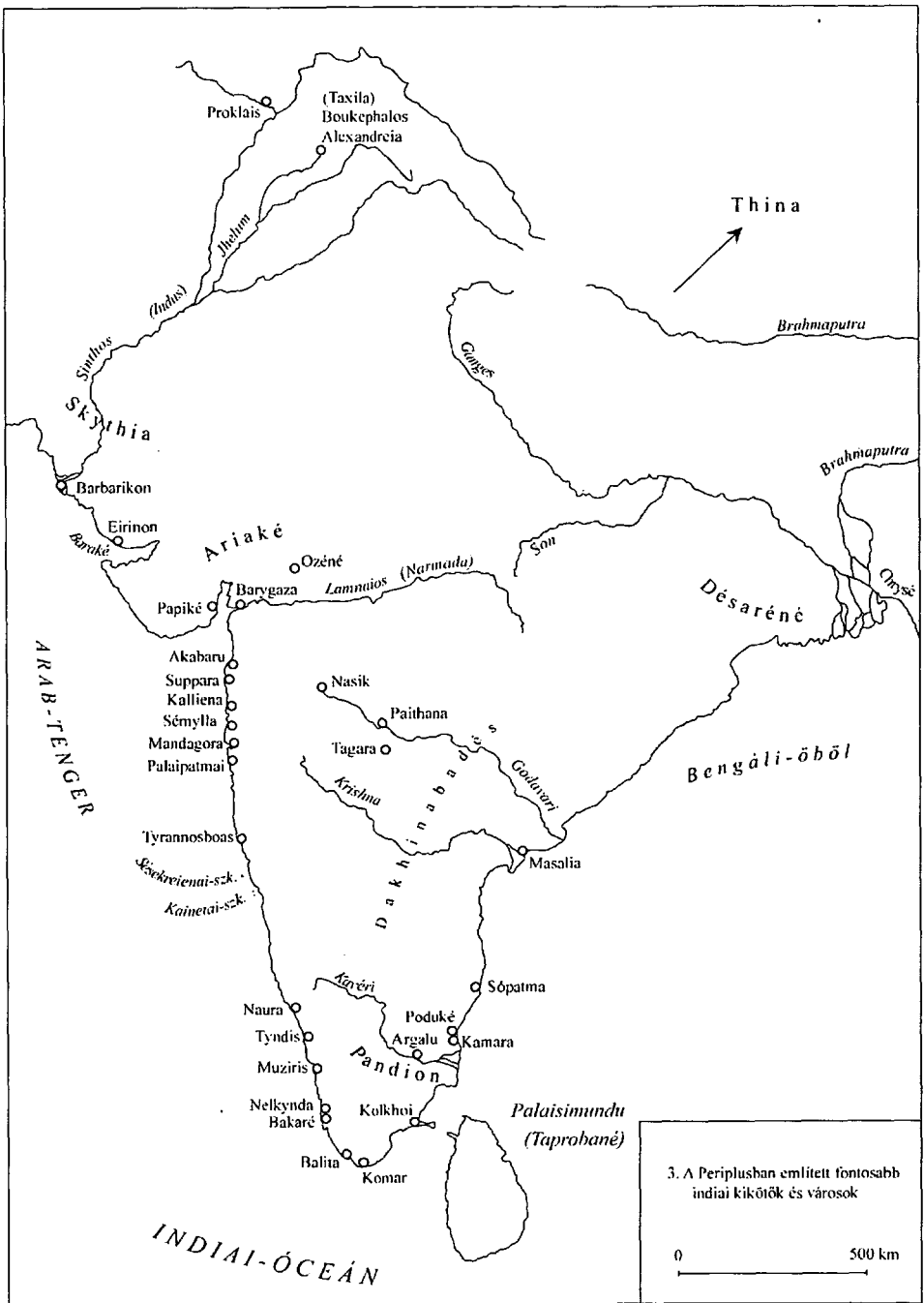
A Periplus név- alakjai	modern neve	fejezetszám
Suppara	Sopāra, Mumbaitól északra, Bassein közeli- lében	52
Syagros	Ras Fartak Jemenben	30, 32
Syastréné	Kathiawar-félsziget	41, 44
Tagara	Tēr (Thair),	51
Tabai	Ras Shenaghef ?	12, 13
Tapatégé	?	11
Taprobané ld. még Palaisimundu	Srí Lanka	61
Terabdoi-beliek öble (csak itt olvasható!)	leginkább a mai Sonmiani-öböllel azono- sítható, Karachitól északra	37
Thina	Kína	64, 65
Toparon	Devgarh?	53
Trullas sziget	Barraqah	27
Tyndis	Ponnāni	53, 54
Tyrannosboas	azonosítatlan helynév India nyugati partvi- dékén	53
Vörös hegy	Varkallai	58
Zénobios szigetek	Kuria Muria szigetcsoport	33
	Zula-öböl	4

2. A Vörös-tenger Alexandriától az Elephas-hegyfokig

0 200 km

Tartalom

Bevezetés	3
A Vörös-tenger körülhajózása	21
Hivatkozások	54
A Periplus földrajzi nevei, modern megfelelőjük és szöveghelyeik	59
1. térkép: A Periplusban leírt területek a Vörös-tenger mentén	65
2. térkép: A Vörös-tenger Alexandriától az Elephas-hegyfokig	66
3. térkép: A Periplusban említett fontosabb indiai kikötők és városok	67

A nyomdai munkálatokat a Gold Press Nyomda végezte.

6791 Szeged, Hajdú u. 18.

Felelős vezető: Illés Mihály

Tel.: 06-62-311-111

•

Printed in Hungary